

MARKO JOUSTE

Jutavista saamelaisista talollisiksi poronhoitajiksi

—

**Enontekiöläisten Guhtur Maggan ja Gáddjá Nikodemuksen muutto Inarin
Kutturaan osana pohjoissaamelaisen suurporonhoidon ekspansiota 1800-luvun
jälkipuoliskolla**

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Historian pro gradu -tutkielma

Syyskuu 2011

Tiivistelmä:

Tutkimukseni käsittelee porosaamelaisten Guhtur Maggan ja Gáddjá Nikodemuksen muuttoa Enontekiöltä Pohjois-Sodankylän kautta Inariin 1800-luvun jälkipuoliskolla. Yleisen taustan tapahtumille muodostaa lähes 200 vuotta kestänyt prosessi, jonka seurauksena Fennoskandian eri valtioiden pohjoisosien rajat määriteltiin. Tämä kosketti erityisesti alueen alkuperäistä saamelaista väestöä, jonka asuma-alueet jaettiin Norjan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän kesken. Prosessin alkuna voidaan pitää vuoden 1751 Strömstadin sopimusta, jonka perusteella määriteltiin Ruotsin ja Norjan välinen raja. Porosaamelaisilla oli 1800-luvun puoleen väliin saakka oikeus käyttää porojen laidunmaina Ainakin 1500-luvun lopulta lähtien suurporonhoitajat olivat jutaneet porojen kanssa Suomen alueella sijainneilta talvilaitumilta kesiksi Jäämeren rannikolle Norjaan.

Vuoden 1852 Venäjän-Norjan ja 1889 Venäjän-Ruotsin rajasulut muuttivat tilanteen. Rajoja ei saanut enää ylittää. Norjan, Ruotsin ja Suomen porosaamelaisia muutti uusille asuinalueille. Muuttoliike alkoi 1800-luvun loppupuoliskolla ja loppui 1900-luvun alussa. Laajemmin ilmiötä voidaan kuvata pohjoissaamelaisen suuporonhoidon ekspansioksi, jonka seurauksena suurporonhoitoelinhieno levisi laajalle alueelle Skandinaviassa. Suomessa muutot kohdistuivat Pohjois-Sodankylän Sompion alueelle sekä Inarin Länsiosaan. Muuttajia saapui Enontekiöltä, Utsjoelta ja myös Norjan Koutokeinon alueelta. Suomen käsivarren alueen poronhoito joutui kriisiin, sillä laidunalueet ahtautuivat. Poronhoidon ja talonpoikaisen elinkeinon välillä oli myös maankäyttöön liittyviä ristiriitoja.

Aiemmassa tutkimuksessa rajasulkujen vaikutuksia ja suurporonhoidon ekspansiota on käsitelty yleisellä tasolla sangen kattavasti. Olen tarkastella muuttoa ja siihen vaikuttaneita syitä erityisesti Maggan ja Nikodemuksen sukujen kautta. Tutkimuksen keskeisinä henkilöinä ovat Guhtur Magga ja Gáddjá Nikodemus, joita koskevien henkilöhistoriallisten lähteiden kautta on mahdollista tarkastella yksityiskohtaisesti muuttoa sekä sitä edeltävää ajanjaksoa. Asiakirjalähteiden lisäksi käytössä on ollut Gáddjá Nikodemuksen haastattelu vuodelta 1911, jossa hän kuvaa monipuolisesti omaa elämäänsä ja myös muuttoon liittyviä seikkoja. Guhtur Maggan jälkeläisiltä on säilynyt myös haastatteluaineistoa, joissa kerrotaan muuttoon liittyvistä tapahtumista. Sukujen jäsenten säilyttämän historiallisen muistitiedon kautta on mahdollista saada uudenlainen saamelaissukujen sisäinen näkökulma tutkimuksen kohteena oleviin tapahtumiin.

Muuttoprosessi ei ollut vain siirtymistä uusille asuinalueille, vaan siihen liittyi myös laajempi elinkeinon ja asumistapaan liittyvä muutos. Enontekiöllä Maggan ja Nikodemuksen suvut elivät poropaimentolaisina. Muuton jälkeen suurporonhoidon rinnalle otettiin myös talonpoikaiseen elinkeinon kuuluvaa karjanhoitoa ja peltoviljelyä. Samalla asumistapa vaihtui liikkuvasta kotaelämästä pysyvään uudistilallisen elämänmuotoon. Inariin Ivalojoen rannalle siirtymisen jälkeen paikalle rakennettiin hirsitalo, joka oli nykyisen Kutturin kylän alku. Uudistilalliseksi siirtymisestä huolimatta poronhoito säilyi perheen pääelinkeinona. Haastatteluaineiston kautta on ollut mahdollista selvittää asuinpaikkaan liittyvien valintojen perusteita. Niissä korostuu erityisesti hyvien porolaidunalueiden merkitys. Yleisellä tasolla tutkimuksen tarkoituksena on ollut kuvata mikrohistoriallisen tarkastelun kautta porosaamelaisten sopeutumista moniin 1800-luvun lopun poliittisiin ja yhteiskunnallisiin muutoksiin.

Asiasanat:

Enontekiö, Sodankylä, Inari, pohjoissaamelaiset, suurporonhoito, laidunalueet, muuttoliike, 1800-luku, muistitieto, mikrohistoria, elämäntarhistoria, kylähistoria.

Sisällysluettelo

1. Pohjoissaamelaisen paikallisen historian tutkimukselliset lähtökohdat.....	1
1.1. Tutkimuskysymys ja tutkimusaineisto	1
1.2. Muistitiedon merkitys saamelaisten historiantutkimuksessa.....	4
1.3. Aiempi tutkimus.....	6
1.4. Saamentutkimus	10
2. Porosaamelainen yhteiskunta Enontekiöllä.....	14
2.1. Saamelainen asutus ja yhteiskunta 1700-luvulla	14
2.2. Rounala esimerkkinä suurporonhoitoa harjoittavasta siidasta.....	20
2.3. Rajamuutosten vaikutus saamelaisväestöön 1800-luvulla	23
2.4. Rajasulut 1852 ja 1889	25
3. Maggat ja Nikodemukset Enontekiöllä.....	32
3.1. Demografinen katsaus Maggan sukuun.....	32
3.2. Guhtur Magga	40
3.3. Nikodemus-suku	43
4. Poropaimentolaisten ratkaisut rajasulkuihin.....	49
4.1. Kirjoille Ruotsiin.....	49
4.2. Kolmihenkinen tutkimusretkikunta 1866.....	52
5. Guhtur Maggan ja Gáddjá Nikodemuksen muutto Pohjois-Sodankylään	55
5.1. Pohjois-Sodankylän saamelaisasutus 1800-luvun jälkipuolikolla	55
5.2. Guhturin ja Gáddján perheen muutto Sodankylään	64
5.3. Asuinpaikat Siikaselässä ja Sompiojärvellä	66
6. Muutto Inariin Ivalojoen varteen	71
6.1. Asuinpaikan valinta.....	71
6.2. Uudistilan ja poroelinkeinon yhdistäminen.....	75
6.3. Yhteydet Inariin vahvistuvat.....	80
7. Päätelmät	85
Lähteet ja kirjallisuus	90
Liitteet	94

1. Pohjoissaamelaisen paikallisen historian tutkimukselliset lähtökohdat

1.1. Tutkimuskysymys ja tutkimusaineisto

”Jo tuli iso rymyäjä *Guttorm Magga* Enontekiöstä, »Kutturana» kuulu kautta Lapin, asettuen maanselän tuntureihin. Ja pian äijälle alkoi karttua tunturieloa sekä vasoittamalla että peurakorvia merkitsemällä. Sanotaan vanhan Kutturana merkeissä liikkuneen 3,000–4,000 nulppoa ja suurta ynnä pientä sarvipäätä, mutta sitten joku vielä suurempi sarvipää lienee pistänyt keiturinkoparansa porotokkaan, niin että Kuttura-paran lauma kutistui vielä nopeammin kuin se oli kasonnut. Pahnna perillisellä, Kuttura-Niilalla, joka asuu Ivalojoella, kolmisen peninkulmaa Ivalo-Mattia alempana, on enää kolmetoista poroa, vaikka häntäkin aikoinaan joiattiin:

»Guttur-Niila-sa, noo läi joo,
rikas poika oli joo, nun nin nuu».

Vieläpä muisteltiin hänen emoaankin, Kadja Nikodemusta:

»Kadjis-Ahku oli joo, lullul lullul luu,
Kadjis-Ahku oli joo, niin niin niin».¹

Näin kuvaa *Guhtur Maggaa* (1843–1899) Samuli Paulaharju, joka kulki perinteenkeräysmatkalla Taka-Lapissa kesällä 1925. Tuolloin Guhturin kuolemasta oli kulunut jo neljännesvuosisata. Paulaharjun haastattelemat kertojat tuntuivat muistavan hänet faustilaista teemaa mukailleen rymyäjänä, joka lopulta saa ansionsa mukaan. Mutta kuka tämä Guhtur Magga oikein oli? Mikä sai hänet ja hänen vaimonsa *Gáddjá (Káre) Maggan* o.s. *Nikodemuksen* (1843–1922) muuttamaan kotakuntineen Enontekiöltä Pohjois-Sodankylän kautta Inariin 1800-luvun loppupuolella. Miksi he luopuivat paimentolaiselinkeinosta ja perustivat 1900-luvun alussa uudistilan Ivalojoen varteen paikkaan, joka tunnetaan nykyään Guhturin mukaan nimettynä kylänä *Guhtur 'Kuttura'*.

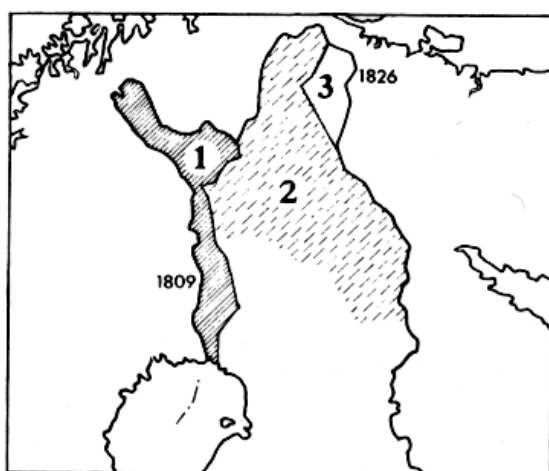
Tarkastelen muuttoa ja siihen johtaneita tapahtumia erityisesti Guhtur Maggan, *Gáddjá Nikodemuksen* ja heidän sukujensa näkökulmasta, siten kuin tapahtumat

¹ Paulaharju 1927, 119–120. Kuttura-Niilan joiusta tarkemmin ks. Jouste 1998.

välittyvät asiakirjalähteistä, Magga- ja Nikodemus-sukujen muistitiedoista ja pohjoissaamelaisten suurporonhoitajien muuttoliikettä käsittelevästä kirjallisuudesta. Tarkoituksena on selvittää, minkälainen oli näiden kahden suvun tilanne Enontekiöllä 1800-luvun puolessa välissä ennen muuttoa. Mitkä olivat juuri tässä tapauksessa keskeiset syyt muuttoon? Minkälaisia vaihteita liittyi tähän lähes kaksi vuosikymmentä kestäneeseen ajanjaksoon? Selvitän sitä, milloin muutto tapahtui, mikä oli muuttoreitti ja minne asetuttiin Sodankylän kunnan alueella? Miksi perhe jatkoi muuttoa uudelleen 14 Sodankylässä vietetyn vuoden jälkeen ja asettui Inarin kunnan alueelle Ivalojoen varteen? Minkälaisia seikkoja jälkeläiset pitävät olennaisina perusteina sopivan asuinpaikan valintaan? Millaiseksi muodostui saamelaisten talollisten suurporonhoito uusilla asuinalueilla? Tarkastelen myös Magga-sukua demografisten tietojen kautta.

Yleisen taustan tapahtumille muodostaa lähes 200 vuotta kestänyt prosessi, jonka seurauksena Fennoskandian eri valtioiden pohjoisosien rajat määriteltiin ensimmäistä kertaa. Tämä kosketti erityisesti alueen alkuperäistä saamelaista väestöä, jonka asuma-alueet jaettiin Norjan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän kesken. Prosessin alkuna voidaan pitää vuoden 1751 Strömstadin sopimusta, jonka perusteella määriteltiin Ruotsin ja Norjan välinen raja. Vuonna 1826 jaettiin viimeinen Tanska-Norjan ja Venäjän kesken viimeinen Lapin yhteisverotusalue, fellesdistrikt.

Kuva 1.1. Suomen Lappiin autonomian aikana liitetyt alueet. Selitykset: 1. Tornion Lapin itäinen osa, josta Ruotsi luopui Haminan rauhassa. 2. Kemin Lappi, joka kuului kirkollisesti Suomeen ja Ruotsin vallan aikana. 3. Etelä-Varangin alueen jakamisen yhteydessä vuonna 1826 Suomelle luovutettu alue.²



² Pulma 1987, 374.

Tämän tutkimuksen kannalta merkittäviä ovat vuosien 1852 ja 1889 rajasulut, joilla estettiin porosaamelaisten jutaminen Suomen läntisten valtiorajojen yli sisämaan metsäalueiden ja Jäämeren rannikon välillä. Rajojen sulkua aiheutti kriisitilanteen Enontekiön poronhoidolle ja käynnisti yhden 1800-luvun merkittävimmistä Pohjoiskalotin muuttoliikkeistä. Tähän pohjoissaamelaisten suurporonhoitajien ekspansioon liittyvä erityinen piirre on se, että sen yhteydessä saamelaisväestöä siirtyi Suomessa uudelleen alueille, joilla se oli edellisen sadan vuoden aikana suomalaistumisen kautta hävinnyt. Ruotsissa ja Norjassa muuttoliike suuntautui vieläkin etelämmäksi. Pohjoisia rajoja muutettiin vielä vuonna 1920, jolloin Petsamon alue liitettiin Suomeen samoin kuin toisen maailmansodan jälkeisissä alueluovutuksissa vuosina 1944 ja 1947. Näiden seurauksena Suomi menetti Neuvostoliitolle Petsamon, Sallan ja Inarin Jäniskosken alueet.

Tutkimusaineistoni koostuu kirjallisista asiakirjalähteistä, joista merkittävimmät ovat Enontekiön, Sodankylän ja Inarin rippi- ja henkikirjat sekä Lapin sivistysseuran keräämä Saamelaisperhekortisto. Näitä lähteitä täydentävä aineisto liittyy saamelaissukujen jäsenillä suullisesti säilyneeseen muistitietoon historiallisista tapahtumista. Erityisen tärkeitä ovat olleet Magga- ja Nikodemus-sukujen jäsenten haastattelut. Varhaisin on norjalaisen kielitieteilijän Konrad Nielsenin vuonna 1911 tekemä Gáddjá Nikodemuksen haastattelu. Erkki Ala-Könni haastatteli vuonna 1961 poromies Guhtur Maggan pojanpoikaa Niila Maggaa (1905–1968) ja Pekka Sjögren vuonna 1968. Olen täydentänyt arkistoaineistoa haastattelemalla poromies Jouni Maggaa (1929–2004), Juhani Maggaa (s. 1939), Siiri Magga-Miettusta (s. 1940) ja Tuomas Maggaa (s. 1942). Haastatteluaineistot eivät usein muodosta täydellisiä yksittäisiin aiheisiin ja tapahtumiin keskittyviä kokonaisuuksia. Useimmissa tapauksissa muistitieto on varsinkin haastattelutilanteista ja -tekniikoista johtuen fragmentaarista. Eri informanteilta saadut tiedot muodostavat kuitenkin laajan kokonaisuuden, jonka osat täydentävät toisiaan, mutta jossa toisinaan ilmenee myös ristiriitaisuuksia.

Muistitietoon voidaan laskea kuuluvaksi myös julkaistut haastattelumateriaalit tai niiden pohjalta tehdyt tutkimukset. Tällainen on esimerkiksi työni kannalta erittäin merkityksellinen Martti Linkolan pro gradu -tutkimus *Enontekiön lappalaisten poronmadismi. Poronhoidon ja asutuskuvan kehitys Enontekiön Lapin paliskunnan*

*alueella rajansuluista vuoteen 1965.*³ Se pohjautuu 1960-luvulla kerättyyn haastatteluaineistoon. Kolmantena aineiston osana ovat aikalaisten kirjalliset kuvaukset varsinkin Pohjois-Sodankylän saamelaisasutuksesta. Lisäksi olen käyttänyt valokuvia antamaan lukijalle visuaalista käsitystä tutkimuksen kohteena olevien ihmisistä ja heidän elinympäristöstään. Vanhimmat kuvat ovat 1881–1884 väliseltä ajalta.

Käytän tutkimuksen kannalta keskeisiä henkilöistä pääosin heidän pohjoissaamenkielisiä nimimuotoja. Muiden kohdalla noudatan asiakirjalähteistä saatuja nimien kirjoitusasuja. Asian tekee monimutkaiseksi se, että asiakirjalähteissä esiintyy lukuisia erilaisia nimimuotoja, sillä niissä esiintyvä nimikäytäntö vaihteli sen mukaan minkä valtion alueella merkintä on tehty. Siten saamelainen nimi Guhtur esiintyy ruotsalaisessa muodossa Gustav, norjalaisessa muodossa Guttorm ja suomalaisessa muodossa Kuttura. Gáddjá Nikodemuksesta käytetään lähteissä myös muotoja Karen ja Katariina. Näiden saamenkielinen vastine on Káre. Kutturalaisten muistitiedossa häneen viitataan nimellä Kaijis-ämmi, ja siksi olen valinnut työhöni nimen muodon Gáddjá. Kaijis tai Kadjis ~ Gádjiš on Gáddjá 'Kaija' nimen diminutiivi-muoto.

1.2. Muistitiedon merkitys saamelaisten historian tutkimuksessa

Kuten muustakin Suomen alueen väestöstä, saamelaisista on olemassa runsaasti eri viranomaisten tuottamaa asiakirjatietoa. Tämän lisäksi paikallisissa saamelaisissa perinteissä on runsaasti historiallisiin tapahtumiin liittyvää muistitietoa. Saamelaisen muistelus- ja kertomisperinteen avulla menneiden sukupolvien elämään liittyvät merkittävät tapaukset ja jopa yksittäisten ihmisten elämänvaiheet ovat säilyneet paikallisessa muistitiedossa. Suullista perinnettä on tallennettu jo 1600-luvulta lähtien, mutta varsinainen perinteenkeräys käynnistyi 1800-luvulla. Tuon ajan merkittäviä kerääjiä olivat esimerkiksi Utsjoen kirkkoherra Jacob (Jaakko) Fellman (1795–1875), Kaaresuvannon kirkkoherra Lars Levi Læstadius (1800–1861), A. J. Sjögren (1794–1855), Elias Lönnrot (1802–1884), Mathias Aleksanteri Castrén (1813–1852), Gustaf Adolf Andersson (1854–1925), Otto Donner (1835–1909).

Historiallisen muistitiedon ongelma on se, että kaikkea tietoa ei ole välttämättä edes haluttu siirtää seuraaville sukupolville. Yhteisölle aroista asioista, kuten rikoksista

³ Linkola 1972.

tai aviottomista lapsista, ei ole puhuttu myöhemmin, vaikka ne yhden sukupolven piirissä olisivat olleet yleisesti tiedettyjä. Toisista asioista taas on vaiettu, silloin kun ne ovat olleet ajankohtaisia, mutta myöhemmin niiden käsitteleminen on ollut helpompaa. Esimerkiksi Guhtur Maggan saamista porovarkaustuomioista ei ole juurikaan puhuttu jälkeläisille. Samoin porosaamelaisten muuttoihin liittyen myös eräiden sukujen esivanhempien osallisuus ns. Koutokeinon kapinaan vuonna 1852 on ollut arka asia.⁴

Historiantutkijoiden suhtautuminen muistitietoon on ollut aiempien vuosikymmenien aikana ongelmallista, sillä sitä on pidetty epäluotettavana tiedonlähteenä. Historioitsijat eivät ole luottaneet siihen, että ihmiset kertoisivat omasta elämästään totuudenmukaisesti. Sen sijaan kansatieteilijät, kielitieteilijät, antropologit ja matkailijat ovat hyödyntäneet muistitietoa ja julkaisseet laajojakin esityksiä. Parhain esimerkki lienee Samuli Paulaharju.

Tässä yhteydessä on mikrohistoriallisen näkökulman ja erityisesti historiallisen muistitiedon merkitys huomattava. Viime vuosisadan jälkipuoliskon aikana tapahtuneen yhteiskunnallisen ja kulttuurisen murroksen yksi ulottuvuus on se, että suullista muistitietoa siirretään aina vain enemmän kirjalliseen muotoon. Toisena muistitiedon muutoksen piirteenä voi nykyään nähdä saamelaisten itsensä tuottaman uuden paikallishistoriallisen kirjallisuuden kautta prosessin, jossa suullista muistitietoa muunnetaan kirjalliseen muotoon. Muistitiedon rooli voi kuitenkin olla monenlainen.

Haastatteluaineistolle perustuu Pekka Sammallahden *Sodankylän saamelaisten entistä elämää Elsa-Marja Aikion kertomana*. Riitta Lehvonen on käyttänyt teoksessaan *Kenkäheinistä kännyköihin* lähteenä toisen ihmisen muistitietoa. Veli-Pekka Lehtolan kirjoittama *Saamelainen evakko* perustuu laajaan haastatteluaineistoon sekä asiakirja-aineistoon. Matti Sverloffin *Suonjelin saamelaisten perintö* pohjautuu omaelämäkerralliseen aineistoon samoin kuin Siiri Magga-Miettusen teokset *Siirin kirja* ja *Siirin elämä*.⁵ Vaikka kaikki tällainen kirjallisuus ei ole eikä pyrikään olemaan historiantutkimusta, ovat ne yksi moderni kanava, jolla historiallista muistitietoa siirretään tuleville sukupolville.

⁴ Marjut Aikion mukaan Hetta- ja Ponku-sukujen jäseniä oli keskeisissä osissa kapinassa. On hyvin mahdollista, että näiden ihmisten asema paikallisyhteisössä muuttui kestävämmäksi ja muutto oli välttämätön. On kuitenkin muistettava, että näitä sukuja asuu yhä Koutokeinon alueella ja rajasulut sattuvat ajallisesti samaan aikaan. Itse kapina oli osittain seurausta myös näistä suluista, joilla poroelinkeino vanhassa muodossaan tehtiin valtioiden toimesta mahdottomaksi. Aikio, M 1988, 65.

⁵ Sammallahdi 1975; Lehvonen 2001; Lehtola 1994; Sverloff 2003; Magga-Miettunen 2002; 2006.

Nykyhetkeen ulottuvan historiallisen muistitiedon ohella mielenkiintoisen materiaalin muodostaa 1900-luvulla kerätty laaja saamelaisten haastatteluista koostuva ääniteaineisto. Suomalaisissa äänitearkistoissa on valtava määrä 1900-luvun aikana kerättyä saamelaista suullista muistitietoa. Laajoja kokoelmia on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Suomen kielen nauhoitearkistossa, Tampereen yliopiston Musiikintutkimuksen laitoksen Kansanperinteen arkistossa, Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksen arkistossa, Kansanmusiikki-instituutin arkistossa sekä Oulun yliopiston Giellagas-instituutin arkistossa. Näiden lisäksi Yleisradion kokoelmiin on kertynyt runsaasti saamelaisaineistoa.

Osa muistitiedosta on päätynt kirjalliseen muotoon eri aikojen saamelaistutkimuksen kautta ja näin myös varsinaisen historiantutkimuksen piiriin. Saamelaisessa historiantutkimuksen näkökulmassa on ihmisten haastatteluilla hyvin tärkeä rooli perinteisempien kirjallisten arkistolähteiden rinnalla. Osittain tämä johtuu siitä, että kyse on ollut sekä lähihistorian tapahtumista että toiminnasta, josta on ollut ja osittain on edelleen mahdollista saada tietoa nimenomaan ihmisten itsensä kertomana.

1.3. Aiempi tutkimus

Viime vuosikymmenien historiantutkimus on nostanut esiin monia uudenlaisia näkemyksiä Pohjois-Suomen menneisyydestä ja lähihistoriasta. Erityisen merkittävää on ollut vaihtoehtoisten näkökulmien, kuten esimerkiksi vähemmistökansojen historian, nousu yhä tärkeämmäksi osaksi nykyistä historiatiedettä. Tutkimuksessa tämä muutos ilmenee erityisesti modernin saamelaishistorian kohdalla, jossa keskeisenä muutoksen tekijänä on ollut saamelaisten itsensä tuottama historiankirjoitus.⁶ Veli-Pekka Lehtolan mukaan tämän näkökulman keskeisin piirre on saamelaisten tarkasteleminen aktiivisina toimijoina, joilla on historian kannalta positiivinen arvo. Saamelaisen näkökulman uudet kysymyksenasettelut ovat vaikuttaneet myös tutkimusalueen historiantutkimuksen menetelmiin, lähdeaineistoihin ja tulkintamalleihin.⁷

⁶ Aikio, S. 1992; Lehtola, T. 1997; 1998.

⁷ Ks. Hiltunen 2007, 96–102.

Varhaisessa historiantutkimuksessa pohjoisia alueita ja saamelaisia on tarkasteltu valtaväestöjen ja kansallisvaltioiden tutkimuksen näkökulmasta, jossa heitä on pidetty passiivisina toimijoina.

Aiemman tutkimuksen huomattavin ongelma on ollut tutkimuksen läheinen suhde sekä nationalistiseen historiankirjoitukseen että kehityso pillisiin kulttuuriteorioihin. Se vaikutti myös varhaisen Suomessa tehdyn historiantutkimuksen näkemyksiin saamelaisista.⁸ Kehityso pillisen ajattelun perusteella saamelaisten määriteltiin edustavan primitiivistä kehitystasoa, jonka merkittävimpanä piirteenä oli eläminen luonnon lainalaisuuksien määräämänä. Historia käsitettiin 1800-luvulla ihmisten ja kansojen aktiiviseksi toiminnaksi ja pyrkimykseksi riippumattomuuteen luonnosta. Luonnonkansa ei siten voinut lähtökohdiltaan olla historian toimija. Historian piiriin saamelaiset tulivat ainoastaan ollessaan korkeammalla kehitystasolla olevien naapurikansojen tai valtioiden toiminnan objekteina.

Suomalaisen tutkimuksen kohdalla ei voida sivuuttaa Helsingin yliopiston ensimmäinen suomen kielen professorin ja uralilaisten kielten tutkimuksen uranuurtajan M. A. Castrénin kuuluisia etnologian luentoja, joissa hän määritteli luonnonkansojen historian kuuluvan etnologian piiriin. Castrénin totesi: ”Etnografiaa voisi tarkastella osana kulttuurihistoriaa, mutta kaikilla kansoilla ei ole historiaa korkeammassa merkityksessä, vaan juuri etnografia on heidän historiaansa.”⁹

Saamelaisten määrittelemisen historiallisten toimijoiden ulkopuolelle johti tilanteeseen, jossa saamelaisia koskeva tutkimus kanavoitui ensisijaisesti kulttuurintutkijoille ja kielitieteilijöille. Siten ei ole yllättävää, että juuri kulttuurintutkijat ottivat kantaa saamelaisten historiaan. Esimerkiksi vuonna 1928 ilmestyneessä *Omamaa*-nimisessä tietokirjassa Helsingin yliopiston kansanrunouden professori Väinö Salminen spekuloi sekä saamelaisten historian että tulevaisuuden mahdottomuudella:

Yhtä vaikeaa kuin on sanoa, onko lappalaisilla mitään varsinaista omaa historiaansa, on ennustella, lieneekö tällä tunturien heimolla tulevaisuutta. »Lappalaisen mieltä voi verrata puroon, joka virtaa niin hiljakseen, että sitä tuskin huomaa», sanoo Castrén. »Jos tulee vaikeampi este puron tielle, se tekee mutkan sivulle, mutta miten lieneekään, se kumminkin lopulta saavuttaa

⁸ Ks. mm. Aikio, S. 1985, 89; Korpijaakko 1989; Isaksson 2001, 200–206, 164; Lehtola, V-P. 1999, 18–19; Enbuske 2008, 42–44.

⁹ Castrénin etnologisten luentojen johdanta vuodelta 1851. Isaksson 1996, 164.

päämääränsä. Sellainen on lappalainen: hiljainen, rauhallinen ja taipuisa. Rauha on lappalaisen tunnussana, rauhaa hän tulijalta ensiksi utelee, rauhaa hän hyvästellessään toivottelee. »Ainakaan erämaan rauhaa, tilaisuutta mieltänsä myöten kuljeksia tuntureita ja metsiä porolaumoineen hän ei saa. Tunturilappalaiset ovatkin sen vuoksi häviämässä olevaa heimoa.¹⁰

Vuodelta 1933 oleva Lauri Kettusen *Suomen heimon kirja kodeille ja kouluille* tuo esiin käsityksen saamelaisista passiivisena kansana, joita suomalaiset ovat käyneet ensin ”veroittelemassa” ja myöhemmin Suomen valtio on ”ryhtynyt lappalais-poloisia suojelemaan” heitä uhkaavaa sukupuuttoa vastaan. Oman historian vaatiman aktiivisen roolin sijasta saamelaisten toiminnasta käytetään lähes sattumanvaraista toiminnantapaa kuvaavia verbejä, kuten ”retkeillä”, ”harhailla” ja ”kierrellä”. Toisaalta villin tunturien ja Jäämeren luonnon edessä myös saamelaisten uskotaan taistelevan olemassa olonsa puolesta:

L a p p a l a i s e t retkeilivät kalastellen ja metsästellen myöskin eteläisimmissä osissa Suomea niihin aikoihin, jolloin esivanhempamme tähän maahan saapuivat ja rupesivat sitä asuttamaan. Lappalaisten oli heidän tieltään väistyttävä yhä pohjoisemmaksi, ja vielä pohjan poloisilla perillä heitä käytiin veroittelemassa, mutta jo ehkä vuosituhansia aikaisemmin lappalaiset olivat asuneet suomensukuisten kansojen silloisten asuinpaikkojen läheisyydessä ja omaksuneet heidän kielensä. Kun he myöhemmin joutuivat harhailemaan saloseutuja eri ryhmissä, levisivät he niin laajalle alalle, että heitä nykyisin asuu n e l j ä n valtakunnan alueilla, Norjassa, Ruotsissa, Suomessa ja Venäjällä. Murteet loittonivat aikojen kuluessa toisistaan niin kauaksi, että eri seutujen lappalaiset eivät enää ymmärrä toistensa puhetta. [...] Lappalaiset ovat joko kierteleviä poronhoitajia, joiden asumuksina talvisinkin ovat hatarat kodat, tai elättävät he henkeään kalastajina, jotka saattavat harjoittaa vähin myös karjanhoitoa ja maanviljelystä ja joiden asumukset ovat kiinteät, hirsistä ja laudoista kyhätyt. [...] Suomen valtio on viime aikoina ryhtynyt lappalais-poloisia suojelemaan, jotta tämä mielenkiintoinen kansanheimo säilyttäisi kielensä eikä häviäisi sukupuuttoon tunturien viimoja ja Jäämeren kalseutta vastaan taistelllessaan.¹¹

Vastaavanlaiset käsitykset ilmenevät tämän tutkimuksen aiheena olevan pohjoissaamelaisten poronhoitajien ekspansion yhteydessä. Rajasulkujen merkittävimpänä syynä pidettiin saamelaisten suurporonhoitajien jutamismatkojen sisämaan talvilaitumilta Jäämeren rannikolle. Tämä muuttoliike tulkittiin pitkälle 1900-lukua johtuvaksi siitä, että poroilla oli olemassa voimakas muuttovietti, johon

¹⁰ Salminen 1928, 1009–1010.

¹¹ Kettunen 1931, 53–54.

poronhoitajat olivat joutuneet sopeuttamaan elinkeinonsa ja elämäntapansa. Kyse oli siten äärimmäisestä luonnon lainalaisuuksien mukaan järjestystä kulttuurista.¹² Kansallisvaltioiden näkökulmasta ongelma oli se, että muuttomatkat tapahtuivat valtiorajojen yli. Ratkaisuna oli sulkea rajat, jotta jutaminen loppuisi. Aikalaisten arvioiden mukaan jutamisen lopettaminen johtaisi väistämättä koko kansan tuhoutumiseen.¹³ Historiantutkimuksessa koko ilmiö nousi tutkimuksen piiriin varsinaisesti rajasulkujen myötä, jolloin tutkimuksen kohteena oli valtioihin liittyvä toiminta, ei saamelainen poronhoitoelinkeino.

Tutkimuksessa suurporonhoitoa tarkasteltiin ensisijaisesti sen maataloudelle aiheuttamien vahinkojen kautta. Suomalaisilla talonpoikaisammattia harjoittaneilla uudisasukkailla oli tavallaan suurempi mahdollisuus tulla huomioituksi aktiivisina historiallisina toimijoina kuin saamelaisilla. Nykyajan näkökulmasta on vaikea käsittää, että samaan aikaan, samalla alueella ja samoihin tapahtumiin osallistuneilla kahdella väestöryhmällä olisi lähtökohtaisesti erilainen painoarvo historiallisessa tutkimuksessa.

Kumpaakin väestöryhmää kuvaavat asiakirjalähteet ovat samojen periaatteiden mukaan tuotettuja. Lähdeaineistojen kannalta ongelmallista on se, että viranomaisten tuottama asiakirja-aineisto kuvaa kattavammin talonpoikaista elinkeinoa kuin poronhoitoa. Juuri tästä syystä saamelaisen väestön tutkimuksen kohdalla korostuu historiallisen muistitiedon merkityksellisyys asiakirjoista saatavien tietojen täydentäjinä.

Nykyajan näkökulmasta ongelmana on myös varhaisessa tutkimuksessa esiin tuleva asenteellisuus. Historiantutkimuksessa ja sen pohjalta tuotetuissa historian yleisesityksissä toistettiin stereotyyppistä kuvaa saamelaisista. Tämä heijastui myös saamelaisten asemassa kansallisena vähemmistönä ja esimerkiksi oikeuteen omaan kulttuuriin, kieleen, elinkeinoihin, maankäyttöön ja koulutukseen.¹⁴ Tämän vuoksi saamelaisia koskeva historiantutkimus on merkittävää, mutta samalla myös haastavaa, sillä varsinkin vanhojen lähteiden käytössä, joudutaan väistämättä ottamaan kantaa varhaisten tutkijoiden käsityksiin saamelaisista.

Pohjoisten alueiden historiaa ja esimerkiksi pohjoissaamelaisten muuttoliikkeitä 1700- ja 1800-luvulla on tarkasteltu historiantutkimuksessa. Pohjois-Suomen rajoja on käsitelty Gunnar Sarvan artikkeleissa Suomen ja Norjan välisen rajan sulkeminen v.

¹² Linkola 1972, 30–32.

¹³ Tikkanen 1964, 130–131, 153–154.

¹⁴ Lehtola, V-P. 1999, 18.

1852 sekä venäläis-norjalaisen yhteisalueen ja Suomen välinen raja ennen vuotta 1826. Myös Erkki K. Osmonsalo on kirjoittanut aiheesta teoksessa *Suomen rajapolitiikka Venäjän vallan aikana I. Ruotsin rajaa koskevat kysymykset 1809–1824*. Laajimmin aihetta käsittelee Heikki Tikkasen laudaturtutkielma *Suomen ja Norjan Lapin rajaneuvottelut 1829–52*, jossa käydään hyvin seikkaperäisesti läpi rajaneuvottelut ennen vuotta 1852 sekä käsitellään saamelaisväestön ja suomalaisen uudisasutuksen samoin kuin virkamiesten välisiä ongelmia.¹⁵ Rajaongelmia käsitellään myös Samuli Onnelan laajassa artikkelissa *Suomen Jäämeren kalastuspaikkakysymys autonomian aikana*. Myös Maria Lähteenmäki on tutkinut 1800-luvun tilannetta Lapissa teoksessaan *Kalotin kansaa – Rajankäynnit ja vuorovaikutus Pohjoiskalotilla 1808–1889*.¹⁶

Kaisa Korpijaakko-Labba on tutkinut sekä saamelaisten historiallista oikeusasemaa että suomalaisen historiatutkimuksen suhdetta saamelaisiin lukuisissa teoksissa, joita mm. *Saamelaisten oikeusasemasta Ruotsi-Suomessa, Saamelaisten oikeusasemasta Suomessa – kehityksen pääpiirteet Ruotsin vallan lopulta itsenäisyyden ajan alkuun, Resursbruket och Lappekodicillens bestämmelser i gränsområdena mellan Norge-Finland under perioden 1809–1852 ja Saamelaiset ja suomalainen historiankirjoitus*.¹⁷

1.4. Saamentutkimus

Viimeisten kolmen vuosikymmenen aikana on syntynyt monitieteinen ja monissa tutkimusinstituutioissa tapahtuva moderni saamentutkimus. Sen päätehtävänä on tehdä saamelaiskansoja hyödyttävää tutkimusta sekä valtaoyhteiskuntien että saamelaisyhteisöjen suhteita koskevaa kriittistä ja omaehtoista tutkimusta. Saamentutkimusta tekevät sekä saamelaiset että ei-saamelaiset tutkijat. Niinpä se voidaan määritellä joko saamelaisten tutkijoiden tekemäksi tai saamelaisen näkökulman huomioon ottavaksi tutkimukseksi.¹⁸ Veli-Pekka Lehtolan mukaan tämän näkökulman keskeisin piirre on saamelaisten näkeminen historian ja kulttuurin kannalta aktiivisina toimijoina.¹⁹

¹⁵ Ks. Sarva 1920 ja 1925; Osmonsalo 1933; Tikkanen 1964; Onnela 1980.

¹⁶ Lähteenmäki 2004.

¹⁷ Korpijaakko 1989; Korpijaakko-Labba 1990; 1998; 1999.

¹⁸ Länsman 2008, 87–88, 90.

¹⁹ Lehtola, V-P. 1997, 17.

Saamentutkimus syntyi osittain vastareaktiona varhaisempaan tutkimukseen, jota saamentutkimuksen piirissä kutsutaan *lappologiaksi*. Yhteistä näille tutkimusparadigmoille on monitieteisyys ja se, että erilaisten tutkimuksellisen näkökulmien yhteisenä nimittäjänä ovat saamelaiset ja saamelaiskulttuurit sekä saamelainen yhteiskunta.²⁰

Saamentutkija Anni-Siiri Länsmanin mukaan saamentutkimuksessa on alettu kuitenkin myös tunnustaa varhaisen tutkimuksen arvo, sillä siihen liittyi laajan tutkimustyön ohella valtaviin saamelaista kulttuuriperintöä koskevien aineistojen kerääminen. Tutkimuksen uudelleenarviointi ja arkistoaineistojen käyttö ovat saamentutkimuksen keskeisiä haasteita tulevaisuudessa.²¹ Omalta osaltaan tämäkin tutkimus osallistuu juuri tähän keskusteluun.

Viime vuosikymmenten aikana myös historiantutkijat ovat nostaneet esiin monia uudenlaisia näkemyksiä Pohjois-Suomen menneisyydestä ja lähihistoriasta. Merkittävää on ollut uudenlaisten näkökulmien, kuten esimerkiksi vähemmistökansojen historian käsittely sekä historiallisten toimijoiden ja menneisyyttä jäsentävien teemojen merkitysten uudelleenarvioiminen.²²

Uusi saamentutkimus onkin tuonut esiin saamelaisväestön valtiolliset rajat ylittävänä kulttuurisena kokonaisuutena, jotta sen merkitys tulisi paremmin ymmärretyksi. On kuitenkin huomattava, että vielä 1900-luvun alussa koko vähemmistökysymys näyttäytyi varsin erilaisena kuin se on nykyään. Kun pohjoiset alueet oli jaettu neljän eri kansallisvaltion kesken, alueen suurin paikallinen väestöryhmä, saamelaiset, muuttui kunkin maan kansalliseksi vähemmistöksi. Suhteutettuna kunkin kansallisvaltion väestöön saamelaisten lukumäärä jäi hyvin marginaaliseksi. Esimerkiksi vuonna 1830 Suomen kolmen pohjoisimman pitäjän alueilla, joissa suurin osa saamelaisista asui, oli saamelaisia 73,3 prosenttia koko väestöstä. Saamelaisten osuus koko Suomen väestöstä oli samana aikana vain 0,08 prosenttia. Tämä tulee esille seuraavista taulukoista.

²⁰ Pulkkinen 2005, 189–191.

²¹ Länsman 2008, 88.

²² Kalela 2000, 19.

Taulukko 1.1. Kolmen pohjoisimman kunnan (Enontekiö, Utsjoki ja Inari) väkiluku 1830–1890.²³

Vuosi	Enontekiö, Utsjoki ja Inari					
	Saamelaisia		Suomalaisia		Yhteensä	
	henk.	%	henk.	%	henk.	%
1830	866	73,3 %	315	26,7 %	1181	100 %
1860	964	55,9 %	760	44,1 %	1724	100 %
1890	1159	51,4 %	1097	48,6 %	2256	100 %

Taulukko 1.2. Suomen saamelaisten osuus Suomen väkiluvusta 1860–1890.²⁴

Vuosi	Suomen saamelaisten osuus verrattuna koko Suomen väestöön			
	Saamelaisia		Suomen väestö	
	henk.	%	henk.	%
1830	924	0,08 %	1.372 100	100 %
1860	1 009	0,06 %	1.746 700	100 %
1890	1 214	0,05 %	2.380 100	100 %

Saamelaisten aseman muuttuminen paikallisesta enemmistöstä kansalliseksi vähemmistöksi ei välttämättä muuttanut saamelaisten asemaa saamelaisalueella ennen kuin 1900-luvulla, jolloin pohjoisen väestösuhteet muuttuivat merkittävän suomalaisen muuttoliikkeen vaikutuksesta. Esimerkiksi Inarissa ja Utsjoella kunnanhallintoa ja opetusta ja kirkollisia virkoja, kirkkoherraa lukuun ottamatta, hoitivat pääasiassa paikalliset saamelaiset. Saamelaisten rooli pohjoisen alueen historiassa on keskeinen, vaikka aiempi historiankirjoitus ei sitä ole huomionut. Lehtola kuvaa seuraavasti saamelaista näkökulmaa saamelaisten omaan historiaan:

Saamelaisten oma näkökulma korostaa toimintatapaa, joka on ollut erilainen kuin mihin valtaväestöjen historiankirjoitus on tottunut. Sodankäynnin, voimapolitiikan ja luonnon hallitsemisen sijasta saamelaisten toimintaa ovat leimanneet rauhanomaisen kaupankäynnin perinne, eläminen monen kulttuurin rajalla ja erinomainen kyky sopeutua, sulattaa uudet vaikutteet ja paineet menettämättä ”saamelaista itseään”.²⁵

Alkuperäiskansatutkimus ja kolonisaation vaikutusten selvittäminen ovat olleet merkittäviä lähtökohtia modernille saamentutkimukselle²⁶. Voidaan sanoa, että saamelaisen näkökulman uudet kysymyksenasettelut ovat vaikuttaneet myös

²³ Komiteanmietintö N:o 3, 1905, 374–375.

²⁴ Komiteanmietintö N:o 3, 1905, 374–375; Koskinen et al. 1994, 314.

²⁵ Lehtola, V-P. 1997, 17.

²⁶ Ks. Länsman 2008; Esim. Hirvasvuopio-Laiti 2008, 12–16, 21–25.

käytettyihin tutkimusmenetelmiin, lähdeaineistoihin ja tulkintamalleihin, vaikka paradigman muutos historian tutkimuksessa ei liitykään pelkästään saamelaishistoriaan. Saamelainen historian- ja kulttuuritutkimus on vakiintunut 1970-luvulta lähtien moniin pohjoismaisiin tutkimusinstituutioihin. Tällaisia ovat esimerkiksi Saamelaisinstituutti, Oulun yliopiston Giellagas-instituutti, Saamelainen korkeakoulu, Lapin yliopisto ja Helsingin yliopisto. Esimerkkeinä modernista saamentutkimuksen näkökulmasta voidaan mainita mm. Samuli Aikion *Olbmot ovdal min. Sámiid historjá 1700-logu rádjái*, Teuvo Lehtolan *Kolmen kuninkaan maa. Inarin historia 1500-luvulta jälleenrakennusaikaan ja Lapinmaan vuosituhat – Saamelaisten ja Lapin historia kivikaudelta 1930-luvulle* ja Veli-Pekka Lehtolan laaja tutkimustoiminta.²⁷ Muita saamelaisten historiaan, kieleen ja kulttuuriin perehtyneitä saamelaisia tutkijoita ovat mm. Ante Aikio, Vuokko Hirvonen, Anni-Siiri Länsman ja Klemetti Näkkäläjärvi.

Myös suomalaisten historian tutkijoiden kiinnostus Lapin alueeseen ja saamelaisten historiaan on tuottanut uudenlaista tutkimusta viime vuosina. Tällaisia ovat mm. Matti Enbusken *Vanhan Lapin valtamailla*, Mauno Hiltusen *Norjan ja Norlannin välissä: Enontekiö 1550–1808, asukkaat, elinkeinot ja maanhallinta* ja Juhani J. Korttesalmen *Poronhoidon synty ja kehitys Suomessa*.²⁸

²⁷ Aikio, S. 1992; Korpijaakko 1989; Lehtola, T. 1997; Lehtola, T. 1998.

²⁸ Enbuske 2008; Hiltunen 2007; Korttesalmi 2008.

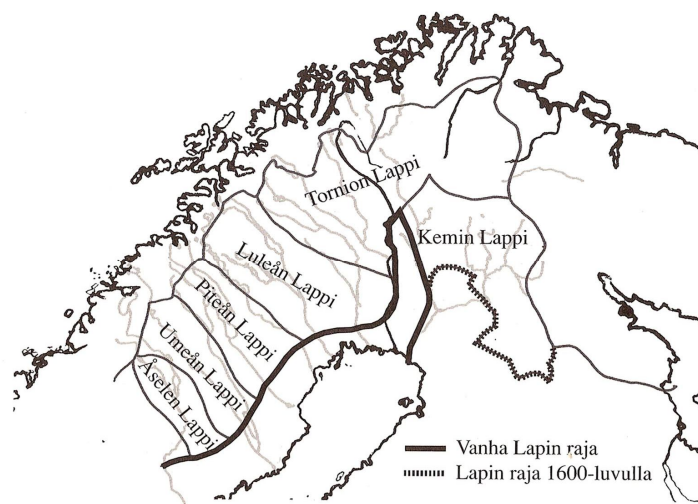
2. Porosaamelainen yhteiskunta Enontekiöllä

2.1. Saamelainen asutus ja yhteiskunta 1700-luvulla

Ruotsin yleisen maakunta-, kihlakunta- ja pitäjäjaon rinnalla oli pohjoisilla alueilla oma hallinnollinen järjestelmänsä. Laajimpia yksikköjä kutsuttiin Lapeiksi, joita oli kuusi: Åselen (Ångermanlannin) Lappi, Uumajan Lappi, Piitimen Lappi, Luulajan Lappi, Tornion Lappi ja Kemin Lappi. Näistä Kemin Lappi sijaitsi kokonaan nykyisen Suomen alueella. Lapit jakoutuivat siidoihin eli lapinkyliin ja nämä edelleen sukujen tai perheiden kesken lapinveromaihin eli perintömaihiin.

Vuonna 1638 Ruotsissa siirryttiin lääni-järjestelmään, jolloin saamelaisten asuinalueet järjestettiin hallinnollisesti Länsipohjan läänin osaksi Åselen Lapin aluetta lukuun ottamatta.²⁹ Suomen alueella siidajärjestelmä lakkasi vähitellen 1700-luvun kuluessa kun seurakunnista ja pitäjistä muodostui Lapin keskeisiä hallinnollisia kokonaisuuksia. Suomen osalta tilanne muuttui lopullisesti vuonna 1809, jolloin Suomi liitettiin Venäjään ja Suomen Lappi muodostui ensimmäistä kertaa omaksi itsenäiseksi alueekseen. Merkittävä muutos oli myös siirtyminen kunnallishallintoon 1880-luvulla.

Kuva 2.1. Ruotsin alueen Lapit.³⁰



²⁹ Korpijaakko 1989, 82–84.

³⁰ Lehtola, T. 1997, 110.

Mauno Hiltusen mukaan ennen 1600-lukua Lapissa asui käytännössä vain saamelaisia.³¹ Yhteensä koko Lapin alueella on arvioitu asuneen 1700-luvun puolessa välissä noin 9000 (8859) saamelaista.³² Vielä 1700-luvun puolivälissä puolet saamelaisista asui sisämaassa harjoittaen lappalaiselinkeinoja, metsästystä ja kalastusta. Eteläisimmillä alueilla, erityisesti Kemin Lapissa, siirryttiin varsin pian suomalaisen uudisasutuksen vaikutuksesta sekatalouteen, johon kuului maanviljely, karjanhoito sekä pienimuotoinen poronhoito ja lappalaiselinkeinojen harjoittaminen.

Saamelaisen suurporonhoidon arvellaan syntyneen keskiajan lopulla Tornion Lapin eteläpuolella Luulajan ja Piitimen Lappien alueilla ja levinneen sieltä pohjoiskoilliseen. Korpijaakon mukaan poronhoidon, kalastuksen ja turkismetsästyksen suhdetta on kuitenkin vaikea selvittää varhaisista lähteistä, sillä verot täytyi maksaa turkiksina. Porokarja ei siis näy veroluetteloissa. Verotus muuttui vuonna 1602 siten, että porokarjasta maksettiin veroa joka kymmenes eläin. Poromäärän arvioiminen tuotti kuitenkin suuria vaikeuksia verottajalle ja tämänlainen verotuskäytäntö lakkasi jo 1620-luvulla.³³

Matti Enbusken mukaan Ruotsin valtakunnan yhteiskunta- ja elinkeinopolitiikan mukaan poronhoito oli varattu vain tunturialueilla, sillä näillä alueilla maanviljely ei ollut mahdollista. Muilla alueilla pääalikeino oli sen sijaan maanviljelys. Näin poronhoito oli tunturisaamelaisten elinkeino. Muilla alueilla asuvien saamelaisten oli siirryttävä uudistalollisiksi. Poikkeuksellisesti Utsjoen ja Inarin alueen saamelaisille viranomaiset hyväksyivät kalastuselinkeinoon.³⁴ Kemin Lapin alueen saamelaisten siirtymistä talonpoikaiselinkeinoon voikin pitää tämän yleiskuvan kannalta ymmärrettävänä. Suomessa poronhoitoelinkeinoa alkoivat 1800-luvulla harjoittaa myös uudistilalliset, ja tämä voidaankin nähdä varsin poikkeuksellisena piirteenä Skandinavian alueen poronhoidossa.

Suurin osa suurporonhoitoa harjoittavista paimentolaisista oli 1700-luvulla Ruotsin alueen saamelaisia ja he asuivat Tornion Lapissa *Jukkasjärvellä*, *Enontekiöllä*, *Koutokeinossa*, *Aviovaarassa* (nyk. *Kaarasjoki*) ja *Utsjoella*. Tornion Lapin poromääräksi arvioitiin vuonna 1750 yhteensä noin 24500. Norjaan kesäksi muuttavia

³¹ Hiltunen 2007, 109.

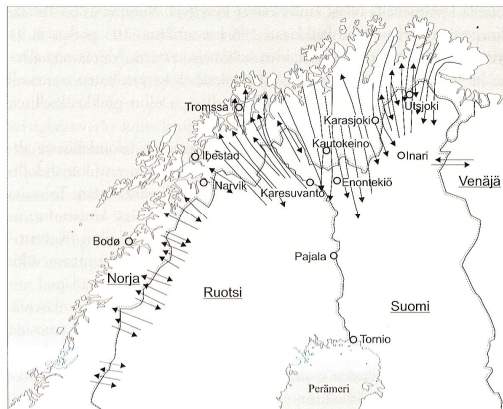
³² Väkiluvut ovat arvioita, sillä ne on laskettu perheiden lukumäärästä kertomalla se arvioidulla perheenkoolla (6,5 henkilöä/perhe). Tikkanen 1964, 12–14.

³³ Korpijaakko 1989, 132–138; Aikio, P. & Helle, T. 1985, 193–196; Aikio, S. 1985, 71.

³⁴ Enbuske 2008, 382.

paimentolaisia oli noin 2360 henkeä. Näistä oli Norjan paimentolaisia 390 henkeä ja poroja heillä oli noin 16 610. Seuraavassa kartassa on yleiskuva jutavien porosaamelaisten muuttoreittien suunnista.

Kuva 2.2. Jutavien saamelaisten muuttoreitit 1751–1852.³⁵



Pohjoissaamelaisilla suurporonhoitajilla vanha metsästys- ja kalastuselinkeinon mukaan muovautunut siida-järjestelmä korvautui suurporonhoidon yleistymisen seurauksena jutamisreittien mukaisiksi alueiksi, joilla sijaitsivat kunkin suvun omat asuinpaikat.³⁶ Siida-sana tarkoitti juuri poronhoidollista yksikköä, johon kuuluvat sekä jäsenet että laidunmaat ja asuinpaikat. Nykyisen Enontekiön alueella sijaitti 1700-luvulla kaksi siidaa, Rounala ja Suonttavaara. Enontekiön porosaamelaisten vuotuismuutosta on kuitenkin niukasti tietoja 1700-luvulta. Yleisesti voidaan sanoa, että Suonttavaaran siidan paimentolaiset muuttivat Kaivuonoon, Raisiin ja Naavuonoon (Kvænangenvuono). Rounalan siidasta puolestaan muutettiin Bals- ja Ulfsvuonoon sekä Jyykeaan.³⁷

Tilanne 1800-luvulla

Lapin huomattavan väestönkasvun seurauksena peura- ja majavakannat romahtivat 1800-luvulle tultaessa. Myös lohkalastus Kemi-, Tornio- ja Tenojoilla ryöstäytyi

³⁵ Lähtenmäki 2004, 106.

³⁶ Enbuske 2008, 328.

³⁷ Linkola 1971, 262; Itkonen 1948 II, 225–245. Hyvä aikalaiskuvaus muutosta löytyy esimerkiksi Johan Turilta, ks. Turi 1979 [1910]. Johan Turi oli myös itse mukana rajasulkuun liittyvässä toimikunnassa. Enbuske 2008, 418.

liikapyynniksi. Tämä oli yksi merkittävimmistä syistä lapinkyläjärjestelmän tuhoutumiseen. Riistan kadottua köyhtyivät sekä saamelaiset että uudisasukkaat. Aiemmin harvinaiset katovuodet yleistyivät pohjoisessa, sillä epävarman maanviljelyn merkitys korostui entistä enemmän. Uudisasukkaat joutuivatkin usein omaksumaan lappalaiselinkeinot tullakseen toimeen. Tämä johti tilanteeseen, jonka seurauksena kumpikin väestönosa joutui kilpailemaan samoilla alueilla samoista luonnonvaroista. Alun perin uudisasukkaiden oli tarkoitettu viljelevän maata vain sellaisilla alueilla, jotka eivät olleet saamelaisten käytössä. Yksi ratkaisu ongelmaan oli 1700- ja 1800-lukujen laaja muuttoliike Jäämeren rannikolle, siellä kun pystyi elämään kalastuksella.³⁸

Siidajärjestelmän hajottua entistä suurempi osa varsinkin Länsi-Lapin saamelaisista siirtyi suurporonhoitoon. Tämä merkitsi poromäärien kasvua, mikä yhdessä uudisasutuksen leviämisen ja voimakkaan väestönkasvun kanssa oli siemenenä seuraavan vuosisadan ongelmiin. Seuraavan sadan vuoden aikana poromäärät kuitenkin kasvoivat ja Venäjän alaisuuteen siirtyneen Suomen puolelle muutti talviksi entistä suurempia tokkia. Samoihin aikoihin oli talonpoikainen uudisasutus levinnyt myös entistä pohjoisimmille alueille, jotka aiemmin olivat olleet paimentolaisten käytössä. Elinkeinojen yhteentörmäys oli väistämätöntä, sillä uudisasukkaat halusivat kerätä karjaansa varten heinät omien viljelmiensä ohella myös erämaaniityiltä. Suuret porolaumat eivät voineet vastustaa uudisasukkaiden suojaamattomia heinävarastoja. Tosinaan uudisasukkaat jopa jättivät valtion maksamien korjausten toivossa heiniä houkuttimeksi poroille, mutta tahallisia vahinkoja syntyi paimentolaistenkin tekeminä. Esimerkiksi Inarin puolella paimentolaiset rikkoivat peura-ansoja, joihin porojen pelättiin tarttuvan.³⁹

Toisena ongelmana aikalaislähteissä mainitaan porojen aiheuttamat vahingot Lapin tieverkostolle. Lapissa kuljettiin poroilla ja teiden varret oli varattu matkustajien porojen ruokkimiseen. Talvisin erämaateiden varsien jäkälিকöt joutuivat usein paimentolaisten porojen laitumiksi ja toisinaan myös isojen tokkien tallaamiksi, jolloin jäkälää ei pystynyt syömään kovettuneen lumen alta. Kesäisin ongelmaa ei ollut, koska porot olivat Ruijassa ja kulkeminen tapahtui vesitse ja patikoiden.

³⁸ Massa 1994, 161–168.

³⁹ Uudemman ja vanhemman tutkimuksen näkökulmaeroja kuvaa hyvin se, että vanhemmassa tutkimuksessa ongelma on usein määritelty paimentolaisten vapaa rajanylitysoikeus eikä itse rajan olemassaolo. Ks. esim. Tikkanen 1964, 29.

Saamelaiset olivat vahvistaneet perinteisesti vakuudet maanomistukseen perinteisesti käräjillä, jotka pidettiin keskellä saamelaisten asuma-alueita. Autonomian aikana Lapin paikallishallinto ja oikeuslaitos lakkasivat toimimasta entiseen tapaan. Maakunnan asioista päättivät yhä enemmän maaherra ja keskusvirastot. Muutaman sukupolven aikana maanomistusolot hämärtyivät hankalissa perimyksissä. Siirtyminen kyläkohtaiseen verotukseen poisti henkilökohtaisen veromaan. Kun Lapin asioita hoitava virkakoneisto ja virkamiehet vaihtuivat, oli perusta Lapinkylien maanomistukselle hävinnyt.⁴⁰

Saamelaisten omistamat maat ja vedet tulkittiin vähitellen kuuluviksi kruunulle eikä lapinkyllille. Tähän vaikutti se, että periaatteellisella tasolla maanomistusta tarkasteltiin maanviljelysyhteiskunnan näkökulmasta. Maanomistuksen takasi maahan kohdistuva työ, esimerkiksi pellonraivaus tai kyntötyöt. Saamelaiset eivät käyttäneet maata näiden periaatteiden mukaisesti.

1800-luvun kuluessa varsinkin puun kysynnän kasvu ja sahateollisuus tekivät metsistä yhä tärkeämpiä. Vähitellen metsätalouden painopiste siirtyi pohjoiseen, jossa oli runsaasti koskemattomia metsiä. Lapin maita koskevat päätökset siirrettiin oikeuslaitokselta metsähallitukselle lopullisesti vuonna 1877. Tämän jälkeen vanhojen lapinkylien asukkailla ei ollut juurikaan keinoja vaikuttaa maankäyttöön perinteisillä maillaan. Tämä johti 1800-luvun aikana laajan maattoman saamelaisväestön syntymiseen.⁴¹

Strömstadin sopimus ja porosaamelaisten rajanylitysoikeus

Valtioiden välisiä rajoja ei ollut määritelty Lapissa ennen vuoden 1751 Strömstadin sopimusta. Vuosina 1738–1767 käyty raja kulki pääosin Kōlivuoristoa pitkin. Suurin osa sisämaan alueista säilyi edelleen Ruotsilla Norjan verottaessa rannikoita, joskin *Koutokeinon* ja *Aviovaaran* lapinkylien alueet liitettiin Norjaan. Ruotsi oli kaavaillut Strömstadin sopimuksen olevan takuuna omaan Jäämeren rannikon satamaan, joka lapinkylien perinteisten nautinta-alueiden mukaisesti olisi kuulunut sille. Tanskan solmittua puolustussopimuksen Venäjän kanssa vuonna 1746 Ruotsi kuitenkin perääntyi

⁴⁰ Korpjaakko 1993, 64–65.

⁴¹ Korpjaakko 1993, 64–65.

vaatimuksestaan pelätessään kahden rintaman sotaa. Norjan ja Venäjän jakamattomaksi yhteismaaksi jäi Itä-Finmarkissa sijaitsevan Varangin vuonon eteläpuoli.⁴²

Strömstadin sopimuksen 1. lisäpöytäkirjassa eli ns. *lappalaiskodusillissa* määriteltiin saamelaisväestön oikeudet ja velvollisuudet muuttuneessa valtiollisessa tilanteessa. Tärkeimpänä periaatteena oli se, että saamelaisväestöllä tuli edelleenkin olla erityisasema alueen kansojen keskuudessa. Paimentolaisille taattiin siis sama asema kummassakin valtiossa riippumatta siitä, kumman maan alamaisia he olivat. Maata ei saanut kuitenkaan omistaa kuin yhdessä valtiossa. Saamelaisten oli valittava, kumman valtion alamaisia he halusivat olla. Rajoja ylittävät paimentolaiset eivät myöskään saaneet ottaa osaa minkäänlaisiin sotatoimiin. Poropaimentolaisten vuotuismuuton turvaamiseksi heille taattiin oikeus kulkea vapaasti yli uuden valtiorajan. Heidän tuli kuitenkin suorittaa laidunmaksu sen mukaan, kauanko he viipyisivät vieraalla maalla. Myös oikeus vapaaseen kalastukseen ja metsästykseen kuului lisäpöytäkirjaan.⁴³

Tämän lisäksi paimentolaisia velvoitettiin olemaan aiheuttamatta minkäänlaista vahinkoa muille muuttoreitin varrella asuville. Muuttoa valvomaan määrättiin nimismies ja hänen avukseen kaksi edustajaa paimentolaisten kotiseuduilta. He hoitivat myös oikeudenkäyttöä pienissä riita-asioissa. Muuten ongelmat tuli sovittaa sen alueen käräjillä, missä vahinkoa oli tapahtunut.⁴⁴

Jukkasjärveläisten poronhoitajien muuttoliike Kemin Lappiin

Edellä olen kuvannut saamelaisväestön yleistä tilannetta 1700-luvulla. Jutavien porosaamelaisten ohella toinen saamelainen poronhoitajaväestö oli aiemmin mainitulla Ruotsin Jukkasjärven alueella ja myös tällä alueella oli käynnissä elinkeinon liittyvä muutosprosessi. Tätä ei ole käsitelty tutkimuksessa juuri lainkaan.⁴⁵ Kyse voisi olla esimerkiksi jo 1600-luvulta lähtien voimistuneen kaivostoiminnan vaikutuksista alueen poronhoitoon. Tämä ei ole varsinaisesti tutkimukseni aihe, mutta pidän tarpeellisena tuoda esiin sen, että 1800-luvun jälkipuoliskon Itä-Lappiin suuntautunut muuttoliike ei ollut ensimmäinen pohjoissaamelaisen suurporonhoitajaväestön ekspansio.

⁴² Tikkanen 1964, 18–29; Enbuske 2008, 401.

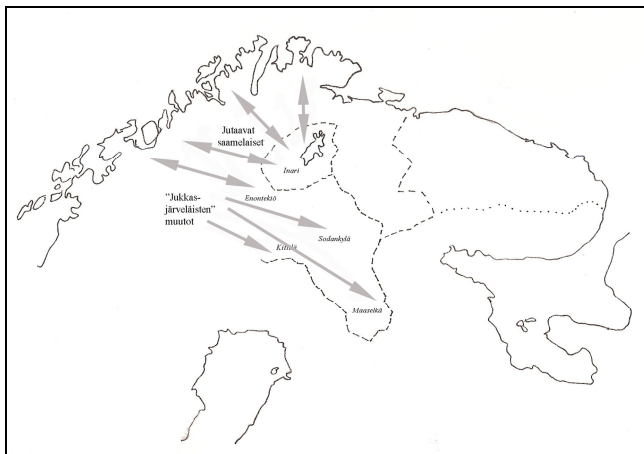
⁴³ Tikkanen 1964, 18–29; Aikio, P. & Helle, T. 1985, 197; Enbuske 2008, 401–404. Lappalaiskodusillista ks. myös Pedersen 2008.

⁴⁴ Tikkanen 1964, 18–29.

⁴⁵ Raitio-järjestelmästä ks. mm. Kortessalmi 2008, 110–136; Enbuske 2008, 426–431, 387.

Jukkasjärveläisten raitioiden muuttojen seurauksena muutti runsaasti pohjoissaamelasta väestöä Kemin Lapin alueelle 1700-luvun jälkipuoliskolla. Muuttoliikkeen määränäänä olivat erityisesti Kittilän ja Sodankylän alueet, mutta poronhoitajia siirtyi myös Etelä-Lappiin ja Maanselkään eli nykyiseen Kuusamoon. Tämän uuden pohjoissaamelaisen väestön saapuminen Suomen alueelle tulee esille erityisesti Jakob Fellmannin 1820-luvulla keräämässä saamelasta kulttuuria koskevassa aineistossa. Esimerkiksi hänen haastattelemansa sodankyläläisen Anna Henrikintytär Riimin suku oli juuri jukkasjärveläisiä.⁴⁶ Voidaan sanoa, että Kemin Lapin alueen saamelaisten kulttuurien häviäminen liittyy sekä suomalaisen talonpoikaiskulttuurin että pohjoissaamelaisten ensimmäisen muuttoliikkeen aiheuttamaan muutokseen.

Kuva 2.3. Jukkasjärveläisten muutto Kemin Lappiin ja juttaavien saamelaisten muuttoreittien pääsuunnat 1700-luvulla.



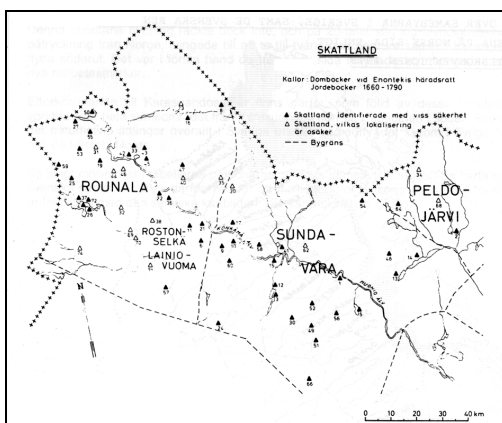
2.2. Rounala esimerkkinä suurporonhoitoa harjoittavasta siidasta

Rounala oli yksi Tornion Lapin siidoista, joka hajosi uusien rajojen ja elinkeinomuutoksen seurauksena. Alueen historiaa on käsitelty kattavasti aiemmassa tutkimuksessa, joten sen kautta on mahdollista tarkastella 1800-luvun alun tilanteeseen johtaneita yleisiä vaiheita. Lisäksi Guhtur Maggan esivanhemmat asuivat Rounalassa, vaikka alun perin suku on lähtöisin Jukkasjärven alueelta.

⁴⁶ Fellman 1906 II, 203–213. Riimin suvun vaiheista, ks. myös Enbuske 2008, 428–430.

Rounala kuului hallinnollisesti Tornion Lappiin ja sijaitsi nykyisen Suomen Käsivarren alueen luoteisosassa noin 50 km päässä Jäämeren rannikosta.⁴⁷ Rounala oli pinta-alaltaan n. 3600 km². Rounala oli keskeinen alue, jolla siirryttiin lappalaiselinkeinoihin kuuluvasta pienimuotoisesta poronhoidosta suurporonhoitoon. Myös alueen asukasluku kasvoi lähes viisinkertaiseksi 1500-luvun ja 1700-luvun puoliväliin tultaessa.⁴⁸

Kuva 2.4. Rounalan lapinkylä Enontekiöllä.⁴⁹



Ensimmäinen Rounalan aluetta sivuava valtioraja määriteltiin Strömstadin sopimuksessa 1751. Samalla muotoutui nykyisen Käsivarren alueen raja Norjaa vastaan. Rounalan alue jaettiin Suomen ja Ruotsin kesken vuoden 1810 rajankäynnissä. Rajaksi määrätty Suomen puoleinen alue kattaa Käsivarren pohjoisen osan Enontekiön kunnassa. Ruotsin puoleinen osa entistä Rounalaa kuuluu osana nykyiseen Könkämän saamelaiskylään.

Rounalan asukkaille poronhoito oli jo hyvin varhaisessa vaiheessa merkittävä elinkeino metsästyksen ja kalastuksen ohella.⁵⁰ Kylän alue koostui useiden sukujen

⁴⁷ Rounalan kylän vaiheista ks. Jouste 1999a, Korpijaakko 1989.

⁴⁸ Asukasluvut olivat Rounalassa vuonna 1597 14 vuonna 1695 36 ja vuonna 1754 49 verollista saamelaisperhettä. Todellinen asukasluku saadaan kertomalla luvut perheen keskimääräisellä koolla eli luvulla 5,6. Halonen 1977, 36.

⁴⁹ Marainen 1983, kartta I.

⁵⁰ Suurporonhoidon yleistyttyä vuotuismuutto alkoi yleensä huhtikuussa, jolloin porot siirtyivät tunturissa oleville vasomispaikoille. Kesäkuussa saavuttiin jokivarsia myöten rannikolle, jossa kalastettiin sekä merellä että alueen lohijoissa. Siirtyminen takaisin alkoi elokuun lopulla ja lokakuussa saavuttiin veromaille. Matka rannikolle ei ollut pitkä, enimmillään vain n. 100 km. Itkonen 1948 I, 223–224. Varhaisimmat tiedot Rounalan muutosta ovat vuodelta 1595, mutta kuten Korpijaakko esittää, ei muutto ollut silloinkaan mitenkään uusi ilmiö. Myöskään selitykset porojen luontaisten liikkeiden vaikutuksista

omistamista nautinta-alueista, joista maksettiin veroa kruunulle.⁵¹ Veromaat, joilla olivat sekä porojen laidunmaat että kalavedet, oli määritelty tarkasti ja niihin oli kiinteä omistusoikeus. Riitatapauksissa omistusoikeus näytettiin toteen sekä maksetun veron, perimisoikeuden sekä yleisesti tunnustetun käyttöoikeuden avulla.⁵²

Poromäärien kasvamisen seurauksena vuotuismuutto tuli entistä merkityksellisemmäksi.⁵³ Tämä takasi sen, että talvilaitumet saivat kasvaa kesän kasvukauden rauhassa ja näin luonnon kestävyys ei ylitetty. Poropaimentolaiset viettivät talvet Suomen puolen metsäisillä talvilaitumilla, jolloin kotakunnat olivat kylän alueella sijaitsevilla sukukohtaisilla veromailla. Joulukuussa pidettiin vuotuiset talvimarkkinat, jolloin myös veronkerääjät saapuivat Enontekiölle.⁵⁴ Samalla toimitettiin käynnit kirkossa ja viranomaisten luona. Kevättalvella ruokavarastoja täydennettiin käymällä pororaidoilla Jäämeren rannikon kauppapaikoilla. Keväällä siirryttiin porojen vasomispaikoille. Matka alkoi hyvissä ajoin huhtikuun puolella, koska porovaatimet synnyttivät uudet vasat jutamismatkan varrella olevalla tunturialueella toukokuussa. Vasomisen jälkeen jatkui rounalalaisten muutto kesäksi Jäämeren rannalle, Jyykeään rannikon tuulisille tuntureille, jossa porot olivat suojassa kesän räkkääjältä, jolloin kiusana olivat loishyönteiset. Paimentolaisille rannikolla oli myös mahdollisuus merikalastukseen. Syksyllä palattiin samaa reittiä takaisin. Rannikon ruohon kellastuessa ja ravinnon loppuessa elokuun lopulla alkoi muutto metsämaille, joilla talvilaitumet sijaitsivat. Talviasuinpaikoille saavuttiin lokakuussa.⁵⁵ Rounalan asukkaiden käräjätapaukset osoittavat, että porojen laiduntamisen tuli tapahtua sukujen veromailla. Muuttomatkojen aikana isojen porotokkien liikutteleminen samoilla

muuttoon eivät saa tukea varhaisista lähteistä. Rannikolle on muutettu jo kauan ennen siirtymistä suurporonhoitoon. Korpijaakko 1989, 132–133.

⁵¹ Ensimmäiset Rounalaa koskevat verotustiedot ovat vuodelta 1558. Korpijaakko 1989, 105.

⁵² Korpijaakon mukaan poronhoidon, kalastuksen ja turkismetsästyksen suhdetta on vaikea selvittää varhaisista lähteistä, sillä aina vuoteen 16 saakka verot täytyi maksaa turkiksina. Porokarja ei siis näy veroluetteloissa. Verotus muuttui vuonna 1602 siten, että porokarjasta maksettiin veroa joka kymmenes eläin. Poromäärän arvioiminen tuotti kuitenkin suuria vaikeuksia verottajalle ja tämänlainen verotuskäytäntö lakkasi jo 1620-luvulla. Korpijaakko 1989, 132–138.

⁵³ Kirkonkirjoissa käytetään useita eri nimityksiä paimentolaisista, mutta yleisin lienee Skattlappar, jonka lisämääränä oli flyttande.

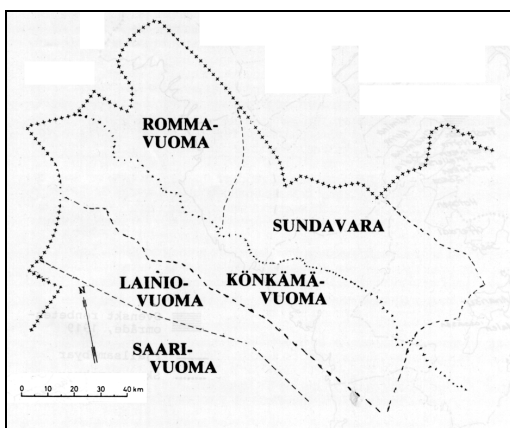
⁵⁴ Alueen hallinnollinen keskus oli 1700-luvulla Enontekiön markkina, 1800-luvulla se siirrettiin ensin Palojoensuuhun ja sitten Hettaan.

⁵⁵ Muutto oli poroille ja paimentolaisille tarpeellinen, mutta myös alueen ekologian kannalta hyödyllinen. Porojen ollessa rannikolla saivat talvilaitumet, joilla pääravintona oli hyvin hidaskasvuinen jäkälä, olla rauhassa koko kasvukauden. Rannikolla porojen pääravintona oli heinä, joka kasvoi kyllä joka kesä uudelleen. Porot myös tyydyttivät vuosittaisen suolan tarpeen syömällä rakkolevää merenrannalta. Sisämaassahan suolaa ei luonnosta saa. Eri saamelaisryhmien perinteisestä vuotuismuutosta ks. esim. Itkonen, T. I. 1948 II, 225–245.

muuttoreiteillä aiheutti kuitenkin ongelmia, eikä täysin voitu välttyä toisten laidunmaiden loukkauksilta.⁵⁶

Rounala jakaantui suurporonhoidon vaikutuksesta kolmeen osaan, jotka muotoutuivat jutamisreittien ja vesistöjen mukaisiksi kapeiksi kaistaleiksi, *vuomiksi*. Nämä olivat nimeltään *Rommavuoma*, *Köngämävuoma* ja *Lainiovuoma*, joista kaksi viimeistä ulottuivat itäisen naapurisiidan, *Suonttavaaran* alueille.

Kuva 2.5. Rounalan lapinkylän jakautuminen Romma-, Köngämä- ja Lainiovuomaksi.⁵⁷



Varhaisen tutkimuksen näkökulma saamelaisuuteen ja erityisesti paimentolaisiin oli se, että liikkuvaan elämänmuotoon ei olisi kuulunut esimerkiksi maanomistusta tai ylipäätään järjestelmällistä yhteiskuntaa. Uudempi tutkimus on osoittanut tämän käsityksen virheellisyyden. On selvää, että saamelaisen historian tutkiminen edellyttää saamelaisten sijoittamista aikaan sekä paikallisuuden ja laajemminkin historiallisten tapahtumien viitekehykseen.

2.3. Rajamuutosten vaikutus saamelaisväestöön 1800-luvulla

Haminan rauhassa vuonna 1809 sovittiin Suomen ja Ruotsin välisestä rajasta. Torniojokilaakson jakaneen rajan voi nähdä alkuna valtioiden uudelle rajapolitiikalle

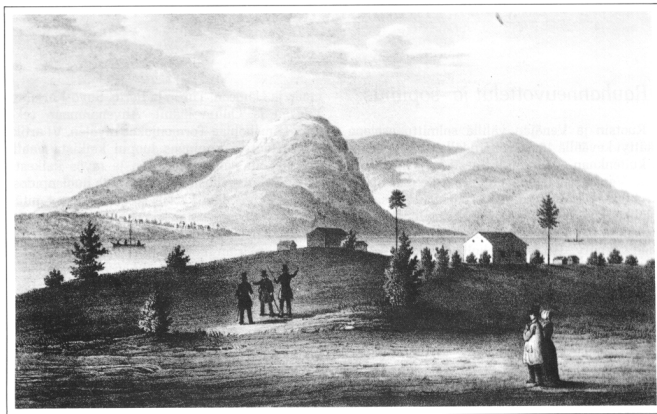
⁵⁶ ”Kalastuksen ja metsästyksen tapaan poronhoidon on staattisessa suhteessa katsottu olleen veromaahan kohdistuvan omistusoikeuden käyttämisestä. Oikeus porojen laiduntamiseen on lähtökohtaisesti kuulunut vain asianomaisen veromaan haltijalle, ja luvattomasta laiduntamisesta on ollut seurauksena laissa säädetty rangaistus ja korvausvelvollisuus.” Korpjaakko 1989, 339.

⁵⁷ Marainen 1983, karta I.I.

Lapissa. Paikalliset kulttuuri- ja talousalueet huomioonottavien järjestelyiden sijaan nousivat tärkeimmiksi kysymyksiksi turvallisuuspoliittiset näkökohdat.⁵⁸ Venäjän ensimmäinen ehdotus rajasta oli Kainuunjoki (Kalixjoki), joka oli suurempi joki kuin Ruotsin ehdottama Kemijoki ja siksi myös sotilaallisesti parempi turva Venäjälle. Joki muodosti myös selkeän rajan yltaessään Pohjanlahdelta Kölille saakka. Venäjää kiinnosti myös alueen kaivostoiminta. Kolmas syy rajavaatimukseen oli se, että Kainuunjoen ja Kemijoen välinen vyöhyke oli suomalaisten asuttamaa aluetta, jolle oli muotoutunut jo omat kirkolliset ja paikalliset hallintomallit.⁵⁹

Lopullisessa sopimuksessa Pohjanmaa jaettiin kuitenkin kahtia Aleksanteri I:n ehdottamaa linjaa pitkin Tornionjokilaakson kohdalta.⁶⁰ Ongelmallista uudessa rajassa oli se, että joet ja niitä ympäröivät jokilaaksot muodostivat yhdessä kokonaisen talous- ja kulttuurialueen. Jokivarsissa asui sukulaisuussuhteiltaankin varsin yhtenäinen väestö. Uudet jokia pitkin vedetyt rajat aiheuttivatkin joka puolella Lappia suuria ongelmia. Erityisen hankalaksi osoittautui se, että omaisuutta sai olla jatkossa vain toisen maan alueella.

Kuva 2.6. Tornionjoki Suomen puolelta rajaa katsottuna vuonna 1845. Taustalla jyrkkärinteinen Luoppiovaara. Lennart Forsténin piirros.⁶¹



⁵⁸ Venäjän ensimmäinen kyllä ehdotus sisälsi myös talousalueellisen perustelun, mutta myöhemmin tähän ei enää vedottu. Osmonsalo 1933, 25–27.

⁵⁹ Osmonsalo 1933, 10–27.

⁶⁰ Suomen länsirajan rajapaikat olivat seuraavat: Pohjanlahti-Tornionjoki-Muonionjoki-Muonionniska-Muonion Ylikylä-Palojoensuu-Kultanen-Enontekiö (nyk. Markkina) -Kelottijärvi-Pätikkä-Nuimakka-Raunula-Kilpisjaure. Yksittäisten rajapaikkojen kohdalla kyse oli paljolti sattumasta, sillä keisari vain poimi nimet karttakirjasta. Ongelmia tuotti se, että osa rajapaikoista oli tulevan rajan eri puolilla. Osmonsalo 1933, 11.

⁶¹ Tommila 1984, 72. [Alkuperäisjulkaisu: Finlands framstäldt i teckningar, 1845].

Myös Enontekiön kirkon paikan muuttaminen useaan otteeseen kuvasi alueen väestön ja hallinnollisen painopisteen muuttumista. Alueen ensimmäinen kirkko sijaitsi Rounalan lapinkylän alueella jo 1530-luvulta lähtien. Sen rakentamisen olivat kustantaneet kylän asukkaat itse. Ensimmäinen seurakunnan omistama kirkko valmistui Kaarle IX:n määräyksestä Könkämäjoen varrelle vuonna 1600-luvun puolessa välin. Tämä paikkaa kutsuttiin nimellä Enontekiön mäki (*Tenotäkis backe*) ja se sijaitsi Ruonalan viereisen lapinkylän Suonttavaaran mailla. Saamelaiset vastustivat hanketta, koska heillä oli jo kirkko.⁶² Kirkkoa laajennettiin vuonna 1791. Syy laajennukseen oli väkiluvun voimakas kasvu 1700-luvun lopulla. Vuonna 1750 asukkaita oli 450, joista saamelaisia oli 273 henkeä. Viidessäkymmenessä vuodessa väestö kasvoi siten, että vuonna 1800 asukasmäärä oli 1339, joista saamelaisia oli 877 henkeä.⁶³

Seuraava muutos tapahtui Ruotsin ja Suomen rajankäynnin seurauksena. Muonionniska liitettiin Enontekiöön vuonna 1812, mutta Ruotsin puoleinen osa irrotettiin Enontekiöstä omaksi Jukkasjärven seurakunnakseen vuonna 1830. Tuolloin Enontekiöön jäi vain 313 asukasta, joista saamelaisia oli 116 henkeä. Kirkko sai myös muuttaa ensin Palojoensuuhun vuonna 1827 ja sitten Hettaan 1856. Alueen painopiste siirtyi siis itään pois porosaamelaisten asuttamilta tunturiseuduilta lähemmäs uudisasutusta, ainoille edes vähänkin viljelykelpoisille maille Enontekiössä. Käsivarren alue työntyi nyt kapeana kiilana Ruijaa kohti pitäjän metsäisemmistä itäosista.⁶⁴

2.4. Rajasulut 1852 ja 1889

Suomen rajojen sulkua 1800-luvun puolivälin jälkeen ei ollut mikään nopeasti tehty ratkaisu vaan pikemminkin selkeä päämäärä, johon Venäjä ja Suomen hallitus pyrkivät jo varhaisessa vaiheessa. Hallituskonseljin ensimmäisessä johtosäännössä vuodelta 1810 oli yleisenä periaatteena se, että Suomen rajojen tuli erottaa muut valtiot toisistaan seinän tavoin. Erityisesti vanhat yhteydet Ruotsiin tuli katkaista mahdollisimman

⁶² Enontekiöstä käytettiin aiemmin nimeä Tenotäkis tai Tenotechj, mikä merkitsee joen alkukohtaa (vrt. Lätäseno, Teno, Rommaeno). Enontekiö viittaa nimenomaisesti Könkämäjoen ja Lätäsenon yhtymäkohtaan Enontekiön mäkeen (Tenotäkis backe), jonne Kaarle IX määräsi rakennettavan kirkon. Nykyään tämä paikka tunnetaan nimellä Markkina. Enontekiö puolestaan on laajentunut koko pitäjän nimeksi. Korpijaakko 1989, 101–103.

⁶³ Rosberg 1931, 267–268.

⁶⁴ Rosberg 1931, 267–268.

tarkoin. Pohjoisessa tämä ohje koski nimenomaan Ruijan yhteyksiä.⁶⁵ Esitettiin jopa perustettavaksi suomalais-norjalaisen lappalaisreservaatio, ja porojen laiduntaminen oli sallittava vain tiukoin varauksin.

Johtosäännön laatimisen yhteydessä hallituskonselji otti ensimmäistä kertaa esille ajatuksen porosaamelaisten muuttoliikkeen estämisestä Norjan vastaisella rajalla. Tämä oli tulevaa ajatellen merkittävä näkemys, sillä virallisesti Strömstadin sopimuksen katsottiin olevan voimassa Norjan rajalla. Strömstadin sopimus oli muuttuneessa tilanteessa ongelmallinen. Sopimus oli tehty aikanaan Tanskan ja Ruotsin välillä. Nyt rajavaltioina olivat kuitenkin Norja ja Suomi. Osmonsalon mukaan oli olemassa myös kansainvälisen oikeuden päätös, jossa Strömstadin sopimuksen katsottiin sitovan Suomea vain rajojen osalta.⁶⁶

Norjalaiset halusivat 1800-luvun alkupuolella saada yksinoikeuden rannikkokalastukseen, ja muiden maiden kansalaisten kalastusoikeuksia rajoitettiin. Vierasmaalaiset saivat olla vain norjalaisten apulaisina kalastuksessa. Kun Norja näin rajoitti sopimuksessa luvattua kalastusoikeutta, mutta kuitenkin antoi suurien poromäärien laiduntaa ja aiheuttaa vahinkoja Ruotsin puolella, ei sopimuksen tarkoittama yhteistalousalue enää toiminut.⁶⁷

Aikalaislähteissä yhteistalousalueeseen kuuluvan Jäämeren sataman puuttuminen nähtiin erityisen tuhoisana Suomen Lapin asukkaille, niin saamelaisille kuin suomalaisillekin.⁶⁸ Yhteydet Etelä-Suomeen olivat huonot ja matka esimerkiksi Inarista Tornioon oli yli 500 km mittainen. Sen sijaan matka Ruijaan lähes kaikkialta Suomen Lapin pohjoisosista oli enintään 200 km mittainen. Kaiken kaikkiaan tämän seurauksena Lapin väestöä muutti paljon Norjaan aiemman kausittaisen kalastuksen eli ruijanfiskuun sijaan.

Venäjä olikin sitä mieltä, ettei porosaamelaisten muutto-oikeudesta tarvinnut pitää kiinni, kun Norja oli jatkuvasti hankaloittanut Suomen puolen asukkaiden jäämerenkalastusta. Vallalla oli myös käsitys siitä, että Norja oli silloisilla järjestelyillä saanut itselleen hyvinkin edullisen tilanteen, jonka säilyttäminen ennallaan oli Norjan

⁶⁵ Osmonsalo 1933, 212–213.

⁶⁶ Osmonsalo 1933, 10, 176.

⁶⁷ Enbuske 2008, 410.

⁶⁸ Ks. Tikkanen 1964, 29; Enbuske 2008, 406.

etu.⁶⁹ Rajojen yli tapahtuvasta muuttoliikkeestä yritettiin sopia Suomen, Venäjän ja Norjan välisillä jatkuvilla neuvotteluilla 1832–1851.

Utsjoen nimismiehen Anders Lindströmin vuonna 1829 tekemä valitus johti siihen, että rajaneuvottelut Norjan ja Suomen välillä alkoivat 1830-luvulla. Valituksen mukaan Norjan saamelaisten porot aiheuttivat kohtuutonta vahinkoa tunkeutuessaan Suomen puolelle. Valitus kulkeutui saman vuoden syksyllä Pietariin, jossa se yhdistettiin Varangin etelärannan jaosta syntyneisiin ongelmiin. Neuvotteluissa pyrittiin selvittämään sekä Varangin oloja että Suomen puolelta Norjan paimentolaisista tulleita valituksia. Tämän verrattain vaatimattoman alun jälkeen neuvottelut päättyivät tuloksettomina kerta toisensa jälkeen. Seuraavassa käyn läpi keskeisimmät neuvottelujen vaiheet.⁷⁰

Varangin neuvotteluissa 1832–1834 pyrittiin ratkaisemaan paimentolaisongelma paikallisesti. Neuvotteluiden pohjana oli Strömstadin sopimus, joka haluttiin pitää voimassa, vaikkakin joitakin sen kohtia tarkistaen. Kesken neuvotteluiden ilmaantui kuitenkin uusia valituksia ja tilannetta päätettiin selvittää tarkemmin. Samalla Venäjä määräsi neuvottelut Suomen senaatille. Kysehän oli Suomen alamaisten asioista eikä Venäjä halunnut laajentaa näin vähäistä kiistaa ulkopoliittiseksi kysymykseksi. Neuvottelujen tuloksena Suomi laati mietinnön uudistetusta sopimuksesta.

Turun rajakonferenssissa 1839–1840 oli neuvotteluiden lähtökohtana edellisen mietinnön pohjalta tehty sopimusehdotus. Tukholmasta oli ilmoitettu ennen neuvotteluja Pietariin, että sopimus voitaisiin hyväksyä. Periaatteena sopimuksessa oli saamelaisrodun erityisaseman poistaminen, Norjan porojen talvilaidunten rajoittaminen vain rajapitäjiin sekä vapaan kalastus- ja kauppaoikeuden soveltaminen myös Lapin suomalaisväestöön. Suomalaisethan kävivät Pohjanmaalta saakka kesäisin Ruijan fiskuussa. Neuvottelut kuitenkin pitkittyivät erimielisyyksien takia. Kumpikaan osapuoli ei suostunut myönnytyksiin ja Norja katkaisi neuvottelut. Niiden oli kuitenkin määrä jatkaa seuraavana vuonna Pietarissa. Kysymyksestä oli muuttumassa kaikesta huolimatta kansainväliseksi kiistaksi. Turun neuvottelujen aikana Suomessa päädyttiin

⁶⁹ Osmonalo 1933, 208. Paikallinen konflikti paisui kuitenkin 1820-luvun lopulla sen verran laajaksi, että uudisasukkaat valittivat asiasta Lapin maaherralle.

⁷⁰ Tikkanen on kuvannut neuvottelujen vaiheita kattavasti, johon seuraava jakso perustuu. Ks. Tikkanen 1964; Enbuske 2008, 405–411.

tulokseen, ettei Strömstadin sopimus ollut enää voimassa, koska sitä ei ollut vahvistettu myöhemmissä sopimuksissa. Neuvottelut oli siis aloitettava uudelta pohjalta.

Seuraavana rajaongelmiin sekaantui Ruotsin kuningas *Kaarle Juhana* 1840-luvun alussa. Hän toivoi Venäjän ja Englannin hyvien välien mahdollistavan Enontekiön alueen myymisen Ruotsille. Kuningas ehdotti vaihtokauppaa eräisiin Ruotsin omistamiin kiinteistöihin. Samoihin aikoihin Norja oli kuitenkin rajoittanut suomalaisten kalastusta Ruijassa. Tämän kuultuaan Suomi ehdotti vaihtokaupan kohteeksi omaa satamaa Jäämereltä. Aikomus luovuttaa Norjan alueita Venäjälle herätti suurta vastusta sekä Norjassa että erityisesti Englannissa. Tilanne kärjistyi pian siihen, että Norjassa alettiin pelätä Venäjän salattuja hankkeita Ruijassa. Alkuaan paikallinen kiista oli siis saanut kansainväliset mitat.

Pietarin rajakonferenssissa 1841 Suomen tavoitteena oli kääntää neuvottelut paimentolaiskysymyksestä Jäämeren kalastuspaikkakysymykseen. Norjan mielestä tällä ei ollut mitään tekemistä paimentolaisten vapaan rajanylityksen kanssa. Jälleen neuvottelut pitkittyivät eikä sopimukseen päästy. Venäjän uhkailuista huolimatta Norjassa ei uskottu, että päädyttäisiin rajasulkuihin, nehän tuhoaisivat paimentolaisväestön elinolot. Näin Norja keskittyi säilyttämään sille edullisen tilanteen, jossa Norjan porot laidunsivat Suomen puolella. Se itse puolusti omien kalastajiensa etuja rajoittamalla kilpailua Ruijassa. Suomen puolella puolestaan aloitettiin ensimmäiset selvitykset, joiden tarkoituksena oli selvittää, miten Lapin väestö selviytyisi mahdollisesta rajasulusta. Myös Norja oli alkanut vaivihkaa asuttaa raja-alueitaan uudella norjalaisella väestöllä, sillä alueelle muuttaneet suomalaiset muodostivat yhdessä saamelaisten kanssa enemmistön. Norja epäili tämän väestön lojaalisuutta mahdollisessa kriisitilanteessa. Yksi seuraus tästä oli Pohjois-Norjan saamelaisten ja suomalaisten keskuudessa vuosina 1870–1914 toteutettu norjalaistamispolitiikka.⁷¹

Itse asiassa olemassa olevaan tilanteeseen oli sopeuduttu myös Suomen Lapissa, kuten vuosilta 1834–1844 tehty vahinkoarvio osoitti. Norjan paimentolaiset oli Turun konferenssin jälkeen velvoitettu paimentamaan porojaan, niin että vahingot pienevät. Suomen Lapin laittomuuksia oli pystytty hillitsemään lisäämällä virkamiehistöä. Matti Enbusken mukaan ratkaisevassa roolissa rajasulkuihin johtavissa neuvotteluissa oli

⁷¹ Lehtola 1997, 44.

Lapin kihlakunnan kruununvouti J. C. Walleniuksen laatima muistio Lapin raja-alueiden tilanteesta. Muistiossa todettiin, että pääasiallinen syy ongelmiin johtui siitä, että Norjan ja Suomen raja-alueiden asukkaiden välillä ei vallinnut taloudellisiin etuihin nähden tasapuolista tilannetta. Walleniuksen mukaan alueen talousalueen kannalta olisi parasta, jos se kuuluisi kokonaisuudessaan samaan valtakuntaan. Mutta koska tämä ei ollut mahdollista, tulisi Norjan puolen poronhoitajien muutto Suomen alueelle estää.⁷²

Tukholman neuvotteluissa 1851 yritettiin viimeisen kerran päästä sovintoon. Neuvottelut päättyivät tuloksettomina, pääasiassa siksi, että Englanti vaati alueluovutusten ja siten myös Venäjän alueiden laajentumisen pelossa Norjaa hylkäämään sopimuksen. Norja puolestaan halusi sille edullisen tilanteen pysyvän ennallaan, sillä ongelmista huolimatta Etelä-Varangin yhteisalueen jaon jälkeen Norjan ja Venäjän kesken oli muotoutunut hyvät kauppasuhteet. Venäjänkauppa oli erittäin edullista Norjalle lukuun ottamatta turkiskauppaa, jota hallitsivat ruotsalaiset kauppiaat. Norja katsoi, ettei se tarvinnut muita erityissopimuksia Jäämerellä. Norja halusi myös säilyttää porojen laitumet Suomen puolella, sillä sen omalla alueella ei ollut tarpeeksi laidunta.

Tutkimuksessa rajasulkujen pääasiallisena syynä pidetään Norjan porojen aiheuttamia vahinkoja Suomen laidunmailla. Samalla on huomautettu, ettei varsinkaan Enontekiön alueella ollut kovin huomattavaa Suomen alueen saamelaista poronhoitoa, vaan että suurin osa paimentolaisista oli kirjoilla joko Norjassa tai Ruotsissa. Rajasulun perusteluina mainitaan kuitenkin se, että ne mahdollistivat Suomen puolen suurporonhoidon kehittymisen ja poromäärien kasvamisen. Vähäiset laidunalueet kenties katsottiin tarvittavan Suomen saamelaisten ja talollisten poroille. Tutkimuksessa on osoitettu, että näin todella tapahtui. Sen sijaan kysymystä suomalaisten talollisten poronhoidosta on käsitelty sangen vähän.

Esimerkiksi Oulun Läänin maaherra R. W. Lagenborg totesi, että muuttomatkat Jäämeren rannikolle eivät olleet välttämättömiä. Poronhoitoa oli mahdollista harjoittaa pysyvillä laidunalueilla, kuten tehtiin esimerkiksi Inarin, Kittilän, Sodankylän ja Kuolajärven alueilla. Enontekiö nähtiin myös ainoana Suomen Lapin alueena, jossa ei vielä harjoitettu talollista poronhoitoa. Tämä johtui ruotsalaisten ja norjalaisten porokarjojen laiduntamisesta Suomen alueella. Jos näin ei olisi, raitiojärjestelmä

⁷² Enbuske 2008, 407–408.

voitaisiin ulottaa Enontekiölle.⁷³ Merkityksellistä on mielestäni se, että juuri talollisten poronhoidon osalta suomalainen poronhoitoelinkeino poikkeaa Ruotsin ja Norjan malleista, joissa kaikki poronhoito on varattu vain saamelaisille.

Rajasulun taustalla voidaan nähdä muitakin sisäpoliittisia syitä kuin pelkästään rajaseutujen paikalliset ongelmat. Venäjällä oli tapahtunut 1840-luvulla poliittinen käänne kohti jyrkempää itsevaltiutta. Nikolai I halusi Venäjän rajojen tiukemmalla valvonnalla vastustaa Länsi-Euroopasta tulevia liberaaleja, ranskalaisperäisiä aatteita. Pahimpana uhkana nähtiin demokraattis-sosialistisen liikkeen vaikutuksen leviäminen Venäjälle. Esimerkiksi Ruotsissa oli vallalla tämänsuuntaisia ajatuksia. Ruotsinpelkoa lisäsi myös sen vahvistunut asema Euroopan valtioiden keskuudessa.⁷⁴

Tiukentunut rajapolitiikka sai alkunsa Ukrainan salaliiton kukistamisen aikana 1845. Maahantulolupia tiukennettiin vuonna 1847 ja 1848 toimenpiteet koskivat myös Suomea. Venäjä kaavaili Suomelle samanlaista tehtävää lännen vallankumousoppien torjuna pohjoisessa kuin Preussilla ja Itävallalla oli Keski-Euroopassa. Kun muualla maassa henkilöiden oli haettava lupaa maahanpääsyyn poliisiviranomaisilta, olivat paimentolaiset vapaine kulkuoikeuksineen varsin erikoisessa asemassa muuten yhtenäisiin käytäntöihin pyrkivässä valtakunnassa.⁷⁵

Osaltaan tapahtumiin vaikutti myös Krimin sodan syttyminen. Norja olisi halunnut jatkaa neuvotteluja vielä tammikuussa 1852 ja saman vuoden syksyllä juuri ennen rajasulun astumista voimaan, mutta Venäjän mielenkiinto oli jo muualla. Lisäksi kaksikymmentä vuotta kestäneisiin tuloksettomiin neuvotteluihin oli kyllästytty. Asian paisuttua Venäjän ja Englannin väliseksi suurvaltapoliittiseksi kriisiksi ei sopimukseen päästy.

Suomen senaatti julkisti rajasulun Vaasan hovioikeuden kiertokirjeellä 23.8.1952. Rajasulku astui voimaan 15.9. Sen tarkoituksena oli lopettaa sekä paimentolaisten muutto että Suomen Lapin väestön siirtyminen Ruijaan. Aiemmin oli annettu Norjan kuninkaallinen resoluutio, jolla oli kielletty Suomen alamaisia käymästä Norjassa poroineen sekä myöskään kalastamasta tai metsästämisestä alueella. Talvilaiduntaminen rajoitettiin vain paimentolaisten kotipitäjään. Tämän lisäksi kesälaidunnus kiellettiin

⁷³ Enbuske 2008, 408, 421.

⁷⁴ Ruotsi oli osallistunut menestyksellisesti Schlesvig-Holsteinin kysymyksen järjestelyihin. Osmonsalo 1933, 218–220.

⁷⁵ Osmonsalo 1933b, 222–225.

kokonaan Kaarasjoen ja Itä-Finnmarkin kruununmailla. Pitäjien nimismiesten tai vouden tuli tarkastaa raja-alue kahdesti talvessa. Sulkujen takia rajaseudut tyhjentyivät vähitellen poroista, koska ilman poroaitoja osa paimennetuistakin poroista pääsi eksymään yli rajan.⁷⁶

Pääsyy paimentolaisten muuton loppumiseen oli Suomen ja Norjan välisen yhteistyön katkeaminen. Tosin tulliton kauppa Suomen ja Norjan välillä sai jatkoa sulun jälkeenkin. Oikeus vahvistettiin Venäjän ja Ruotsin kauppasopimuksissa vuonna 1838. Tämä oli välttämätöntä kaikille Lapin asukkaille, sillä siellä oltiin riippuvaisia Ruijan viljakaupasta.

⁷⁶ Linkola 1985, 177.

3. Maggat ja Nikodemukset Enontekiöllä

3.1. Demografinen katsaus Maggan sukuun

Merkittävimmät poronhoitajat Enontekiön alueella kuuluivat 1800-luvun puolivälissä viiteen sukuun. Suvut olivat Valkeapää, Labba, Vasara, Magga ja Nikodemus. Nikodemusta lukuun ottamatta kaikki suvut muuttivat porotokkineen kesäksi Norjaan. Muita pienempiä sukuja oli T. I. Itkosen mukaan runsaasti.⁷⁷

Seuraavaksi tarkastelen Magga-sukua 1700–1800-luvuilla väestöhistoriallisen katsauksen kautta⁷⁸. Guhtur Maggan esivanhemmat ovat kotoisin Rounalan alueelta. Magga-sukua tavataan arkistolähteissä jo 1720-luvulta lähtien, jolloin Enontekiön seurakunnan rippikirjat alkavat.⁷⁹ Tuolloin suvusta löytyy kaksi haaraa, *Jon Maggan* jälkeläiset ja *Thomas Maggan* jälkeläiset. Jonin haaran tiedetään olevan peräisin *Jukkasjärven* lapinkylästä, joka oli Rounalan lounainen naapurikylä.⁸⁰ Jonin haara käytti Magga-nimeä sukunimenä jo 1730-luvulla.⁸¹ Enontekiön historiankirjoissa se mainitaan jo vuonna 1735 *Nils Jonsson Maggan* yhteydessä. Enontekiön siirryttyä Suomelle vuonna 1809 Jonin haara muutti Norjaan eikä heitä tavata enää Magga-nimisinä.

Tämän tutkimuksen aiheen kannalta on Guhtur Maggaan johtava Thomasin haara kiinnostava. *Henrich Thomassonista* (1730–1819) lähtien Rounalan pohjoisin vuoma, Rommavuoma, vakiintui suvun asuinpaikaksi. Kuitenkin on mahdollista, että myös Thomasin haara on alkujaan Jukkasjärven tienoilta, sillä Henrichin isän Thomas Thomassonin asuinpaikaksi on merkitty sekä yleismääritys Rounala että kaksi tarkennusta, Köngämä ja Lainiovuoma, jotka kummatkin sijaitsevat Rounalan eteläosissa lähempänä Jukkasjärveä.⁸²

⁷⁷ Itkonen, T. I. 1948 II, 275.

⁷⁸ Liitteeseen 1 on taulukoitu tutkimusajan tunnettujen Magga-suvun jäsenten demografisoa tietoja.

⁷⁹ Veroluetteloita ja käräjäpöytäkirjoja hyväksikäyttäen on kenties mahdollista selvittää Magga-suvun aiempia vaiheita aina 1500-luvun lopulle saakka.

⁸⁰ Nykyään Jukkasjärvi kuuluu Ruotsiin.

⁸¹ Enontekiön vihittyjen luettelossa mainitaan Nils Jonsson Magga avioituneen 28.3.1731 Chirstin Pehrsdr:n kanssa ja nuoremman Nils Jonssonin Maggan Jukkasjärveltä avioituneen 27.1.1735 Sara Pehrs dr:n kanssa sekä Jon Maggan Jukkasjärveltä avioituneen 3.3.1740 Sigred Pehrs dr:n kanssa. Samojen veljesten tiedetään myös käräjäjoineen Per Andersinp. Pilttoa vastaan vuonna 1747 Länsi-Rounalassa sijaitsevien Wadjematon ja Piktilahden käyttöoikeuksista.

⁸² Maraisen mukaan tämä Maggojen haara on kotoisin Rommavuomasta. Hän ei kuitenkaan tunne sukua ennen Henrich Thomassonia. Marainen 1983, 107.

Nykyisen Suomen Lapin alueen väestön kehityksessä viimeisen kolmensadan vuoden aikana on havaittavissa voimakas väestönkasvu. Alueen koko väkiluku oli 1600-luvulla 2200 henkeä ja 1870-luvulla peräti 34900. Lapin väestö kasvoi siis lähes 16-kertaiseksi 1600-luvun ja 1870-luvun välillä.⁸³ Magga-suvussa on huomattavissa samanlainen kehitys. Koko 1700-luvun aikana sukuun syntyi vain 19 uutta jäsentä, mikä on vain 10 prosenttia suvun jäsenten kokonaismäärästä käsiteltävänä aikana. Seuraavalla vuosisadalla tilanne oli aivan toisenlainen, sillä uusia jäseniä syntyi peräti 155 henkilöä eli 90 prosenttia koko suvun jäsenistä. Suvun varhaisimman tunnetun kantaisän, Thomas Thomassonin, sukupolveen ja sitä seuraaviin kuuteen sukupolveen kuuluu kaiken kaikkiaan 36 perhettä. Suvun jäseniä on yhteensä 196.

Taulukko 3.1. Magga-suvun sukupolvien ajallinen jakautuminen 1700–1928.

Vuodet	Sukupolvet						Yhteensä
	1. ⁸⁴ n. 1690–1710	2. 1728–1740	3. 1762–1776	4. 1792–1819	5. 1812–1865	6. 1849–1928	
Sukupolven pituus	n. 20 v.	12 v.	14 v.	27 v.	53 v.	79 v.	
Perheiden määrä	1?	1 perhe	1 perhe	2 perhettä	10 perhettä	22 perhettä	36 perhettä
Sukupolven koko	2?	7	6	15	47	119	196

Koko 1700-luvun suvun syntyvyys pysyi alhaisena (0–5 syntymää vuosikymmenessä). Kuitenkin nopea syntyneiden määrän kasvu alkoi jo 1800-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Ensin syntyvyys kolminkertaistui 1830-luvulla ja sitten kuusinkertaistui 1870-luvulla. Vain 1820- ja 1860-luvuilla oli taantuma syntyvydessä.⁸⁵

⁸³ Magga-suvun jäsenten määrä kasvoi siinä missä Lapin muunkin väestön määrä. Ei olekaan kummallista, miksi porosaamelaiset nähtiin ongelmana 1800-luvun puolessa välissä. Poromäärät nousivat oletettavasti samaan tahtiin kuin kotakuntien määrät. Nämä olivat puolestaan riippuvaisia väestön määrän kehityksestä. Massa 1994, 153. Vuonna 1830 oli Suomen saamelaisten osuus koko Suomen väestöstä vain 0,08 %. Ks. Jouste 1999a.

⁸⁴ Ensimmäinen sukupolvi alkaa Thomas Thomassonista ja hänen vaimostaan Margareta Henrikdottir Iifwarista. Muista mahdollisista Magga-suvun jäsenistä, lukuun ottamatta Thomas Thomassonin isää Thomasia, ei ole tietoa.

⁸⁵ 1860-luku on tunnettu katovuosikymmen Suomen historiassa, jolla oli vaikutusta myös Suomen väkiluvussa esiintyviin muutoksiin. On kuitenkin esitetty, että katovuodet eivät olisi Lapin porosaamelaisiin läheskään yhtä voimakkaasti kuin suomalaisiin, sillä saamelaisten pääravintona oli poronliha. Porojen ravintoon kato ei vaikuttanut, joten ravinnon määrä ei vähentynyt niinkään paljoa Lapissa. Myöskään viljan suhteen Lappi ei ollut riippuvainen Suomen oloista, sillä vilja tuotiin Lappiin pääasiassa Ruijan satamien kautta Venäjältä.

Taulukko 3.2. Magga-suvun jäsenten syntymävuodet vuosikymmenittäin sekä syntyneiden määrän osuus koko suvun jäsenten määrään.

Vuosikymmen	Syntyneiden määrä	
	kpl	%
n. 1700-l.	2	1,1 %
1720-l.	1	0,5 %
1730-l.	5	2,7 %
1740-l.	1	0,5 %
1750-l.	-	-
1760-l.	4	2,2 %
1770-l.	2	1,1 %
1780-l.	-	-
1790-l.	4	2,2 %
1800-l.	6	3,2 %
1810-l.	8	4,3 %
1820-l.	5	2,7 %
1830-l.	14	7,6 %
1840-l.	14	7,6 %
1850-l.	16	8,6 %
1860-l.	12	6,5 %
1870-l.	29	15,7 %
1880-l.	26	14,1 %
1890-l.	25	13,5 %
1900-l.	10	5,4 %
1920-l.	1	0,5 %
Yhteensä	185	100%

Kuolleisuuden jakautuminen iän mukaan vaihteli Magga-suvussa seuraavasti. Suurin kuolleisuus oli alle yksivuotiailla lapsilla. Kuolleiden määrässä heidän osuutensa oli 21 prosenttia. Kaiken kaikkiaan kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä kuoli peräti 41 prosenttia koko suvun jäsenistä. Jos henkilö selvisi tämän vaiheen yli, oli tilastollisesti hyvä mahdollisuus selvitä vanhuusikään saakka, sillä 20–60 -vuotiaina kuolleiden määrä oli vain 21 prosenttia, eli yhtä suuri kuin pelkästään alle yksivuotiaina kuolleiden määrä. Suurin osa aikuisikään selvinneistä kuolikin 60–90 -vuotiaina. Heitä oli 35 prosenttia koko aineistosta. Yli 90-vuotiaiksi eli vain kolme prosenttia.

Taulukko 3.3. Magga-suvun jäsenten kuoliniät vuosikymmenittäin. Taulukkoon on otettu vain ne henkilöt, joiden kuolinaika on tiedossa. Tiedot kuoliniästä puuttuvat 54 henkilöltä.

Vuodet	Kuolleiden määrä	
	kpl	%
0–1	27	21 %
2–9	14	11 %
10–19	11	9 %

20–29	7	6 %
30–39	6	5 %
40–49	4	3 %
50–59	9	7 %
60–69	13	10 %
70–79	17	14 %
80–89	14	11 %
90–	4	3 %
Yht.	126	100 %

Kun ajanjakson eri sukupolvet otetaan huomioon, huomataan että alle 1-vuotiaiden kuolleisuusprosentti nousi 1800-luvulla. Sen sijaan vanhuuteen saakka eläneiden osuus pysyi merkittävän suurena. Mittaustuloksissa on kuitenkin otettava huomioon se, että oikeastaan vain viides ja kuudes sukupolvi ovat tilastollisesti vertailukelpoisia. 1700-luvun sukupolvissa oli nimittäin vain yksi perhe ja heidän jälkeläisensä, joten suvun jäsenten määrä jäi varsin pieneksi. Toinen tulokseen vaikuttava seikka on se, että juuri kuudennesta sukupolvesta puuttuu lähes puolelta (54 henkilöä) tiedot kuolinvuodesta.⁸⁶

Taulukko 3.4. Magga-suvun jäsenten kuoliniät sukupolvittain. Taulukkoon on otettu vain ne henkilöt, joiden kuolinaika on Tiedossa. Tiedot kuoliniästä puuttuvat 54 henkilöltä.

	Sukupolvet												Yhteensä	
	1. kpl	%	2. kpl	%	3. kpl	%	4. kpl	%	5. kpl	%	6. kpl	%	kpl	%
Alle 2-vuotiaina kuolleiden lukumäärä	-	-	-	-	2	33	4	27	7	17	20	31	33	100
Alle 15-vuotiaina kuolleiden lukumäärä	-	-	-	-	1	17	2	13	8	20	9	14	20	100
Alle 35-vuotiaina kuolleiden lukumäärä	-	-	2	50	1	17	-	-	4	10	7	11	14	100
Vanhuuteen saakka eläneitä	2	100	2	50	2	33	9	60	22	53	28	44	65 ⁸⁷	100
Yhteensä	2	100	4	100	6	100	15	100	41	100	64	100	132	100

Magga-suvusta löytyy tutkittavalta ajanjaksolta kaikkiaan 36 perhettä, joiden keskikoko oli 6,1 henkilöä. Suvusta löytyi vain kolme yli kymmenen hengen perhettä. Vain neljässä perheessä on varmasti selvitty ilman pienen lapsen kuolemaa.

Suurin perhe oli Thomas Henriksson Maggalla (1730–1819) ja Kirstin Nilsdottir Orpolla (1736–1805). Perheeseen syntyi yhdeksän lasta, joista kolme kuoli pienenä.

⁸⁶ Tämä johtuu siitä, että näiden henkilöiden kuolinvuodet ovat alle sadan vuoden sisällä nykyhetkestä ja näin uusien tietojen saaminen kirkkojen arkistoista on ongelmallista.

⁸⁷ Tähän lukuun on lisätty 6 henkilöä, joiden kuolinaika ei ole tiedossa, mutta joiden on varmasti tiedetty eläneen ainakin 35-vuotiaaksi.

Myös Magga-suvun jäsenten määrän kannalta tämä perhe oli merkittävä. Kuusi aikuisikään elänyttä lasta perusti kukin oman perheensä 1800-luvun alkupuolella. Yhdessä Anna Henriksdottir Maggan jälkeläisten kanssa sukuun syntyi 69 uutta jäsentä, mikä oli nelinkertainen määrä koko 1700-luvun syntyvyyteen verrattuna.

Suvun jäsenten määrän seuraava huomattava kasvu tapahtui edellä mainittujen jälkeläisten mukana 1870–1900. Tuolloin sukuun syntyi 90 uutta jäsentä. Erityisesti *Per Nilss. Baer* (s. 1850), jonka toinen vaimo oli Guhtur Maggas sisar Saara Magga (s. 1856), kunnostautui pirttiviljelyssä. Hänellä oli kolme vaimoa jotka synnyttivät perheeseen 29 vuoden aikana kahdeksan lasta. Nuorimman syntyessä isä Per oli jo 51-vuotias. Seuraavassa asetelmassa on hänen perheensä:

- Per Nilss. Baer (s. 1850)
1. vaimo: Elin O:dr. Thuuri (26.10.1855–11.6.1876)
Lapsi: Nils (8.12.1872–7.3.1890)
 2. vaimo: Saara Nilsdottir Magga (18.4.1856–29.1.1896)
Lapset: Pehr Saarasdr. (2.12.1877–26.12.1877)
Thomas Perss. Baer (s. 19.9.1880)
Per Perss. Baer (17.8.1884–12.12.1935)
Inger Maria Persdr. Baer (18.4.1888–28.12.1912)
 3. vaimo: Kristina A:dr. Siiri (s. 26.10.1870)
Lapset: Aslak (27.1.1897–2.2.1897)
Kristina Persdr. Baer (s. 13.6.1898)
Aslak Perss. Baer (16.1.1901–2.12.1983)

Toinen samansuuruinen perhe oli Henrik Nilsson Maggalla (s. 1859). Henrikin ensimmäinen vaimo oli Koutokeinosta tullut Anna Olsdottir Eira (s. 1872) ja toinen Sara Mathisdotter Skum. Saran vuonna 1928 synnyttämä lapsi, Josef Hendriksson (1928–1984), oli samalla kuudennen sukupolven nuorin. Saman sukupolven ensimmäinen edustaja, Jonas Jonsson Labba (1849–1933), oli tuolloin jo 79-vuotias.

Länsi-Euroopassa vallitsi 1700-luvulta 1940-luvulle avioliittomalli, johon kuului sekä korkea avioitumisikä että suuri naimattomaksi jääneiden osuus. Noin 10 prosenttia väestöstä ei avioitunut.⁸⁸ Naiset olivat avioituessaan keskimäärin 23-vuotiaita.

Magga-suvun kohdalla naisten keskimääräinen avioitumisikä näyttää olleen eurooppalaista keskiarvoakin hieman korkeampi eli 25 vuotta.⁸⁹ Yleisimmin on

⁸⁸ Pitkänen 1994, 67.

⁸⁹ Koska en kerännyt tähän otokseen tietoja vihkimisistä, täytyy avioitumisikä päätellä perheiden ensimmäisen lapsen syntymästä.

avioitunut 24 ja 28 vuoden välillä.⁹⁰ Miehillä keskimääräinen avioitumisikä on ollut 31 vuotta. Vaikka korkea avioitumisikä näyttää vastaavan yleiseurooppalaista linjaa, löytyy ilmiöön selitys myös porosaamelaisten omasta avioitumiskäytännöstä.⁹¹

Tärkein edellytys perheen perustamiselle oli riittävän toimeentulon takaaminen. Porosaamelaisten varallisuus riippui pitkälti porojen määrästä. Jos henkilö ei perinyt esimerkiksi isänsä tai äitinsä vaurasta poromerkkiä ja siihen kuuluvaa omaisuutta, saattoi oman porotokan kartuttaminen viedä aikaa useita vuosia ja jopa kymmenenkin vuotta. Ensin täytyi oppia ammatti työskentelemällä esimerkiksi pororenkinä. Työstä sadulla palkalla pystyi hankimaan omia poroja ja oma tokka alkoi hiljalleen karttua työn oppimisen ohella. Ennen pitkää poromies pystyi tulemaan toimeen omillaan ja perustamaan esimerkiksi oman kotakuntansa.

Esimerkiksi Guhtur Magga oli perheensä esikoinen, mutta asusti vanhempiansa kotakunnassa 34 ikävuoteensa asti. Näin oli siitä huolimatta, että hän perusti perheen varsin nuorena, 25-vuotiaana. Guhturin isän, Nilsin kuoltua vuonna 1871, Guhtur asettui kotakunnan johtoon. Hänen ensimmäinen vaimonsa, Anna Olofsdottir Gaup (1840–1874) kuoli kuitenkin Guhturin ollessa vasta 31-vuotias. Tämän jälkeen Guhtur avioitui uudelleen ja siirtyi toisen vaimonsa, Gáddjá Nikodemuksen kotakunnan johtajaksi. Olikin sangen tavallista, että leskeksi jäänyt mies avioitui uudelleen. Tässä oli paljolti kyse poroelinkeinon jatkumisen turvaamisesta, sillä yksin mies ei pystynyt huolehtimaan sekä perheestä että elannosta. Suvusta löytyykin seitsemän perhettä eli 19 prosenttia kaikista perheistä, joissa leskimies oli avioitunut uudelleen.

Porosaamelaisperheissä vaimolla oli taloudellisessa mielessä usein sangen hyvä asema. Naisilla oli omat poronsa, jotka säilyivät naisen omaisuutena avioliitossakin. Anna Gaupilla oli kuollessaan noin kahden sadan poron tokka. Guhturin toisessa avioliitossa oli aviopuolisoilla lisäksi avioehto.⁹²

Korkeaan avioitumisikään vaikuttivat siis varallisuuden kartuttaminen ja poroammatin oppiminen. Kaiken kaikkiaan poroelinkeinon jatkumisella ja ylipäättänsä

⁹⁰ Koska en kerännyt tähän otokseen tietoja vihkimisistä, täytyy avioitumisikä päätellä perheiden ensimmäisen lapsen syntymästä. Magga-suvussa on kahden sadan vuoden aikana vain kaksi tapausta, jossa lapsi olisi saatu alle 20-vuotiaana.

⁹¹ Mielenkiintoinen kysymys on biologisten syiden osuus korkeaan avioitumisikään. Nykyaikaan verrattuna käytetty ravinto oli yksipuolisempaa. Sitä miten tämä vaikutti esimerkiksi naisten fyysiseen kehitykseen ja sukukypsyyteen, ei ole tutkittu.

⁹² Porosaamelaiset käyttivät muutenkin hyväkseen ympäröivän yhteiskunnan mahdollisuuksia. Esimerkiksi Guttorm Maggalla oli perukirjan mukaan tili Rovaniemen säästöpankissa.

varallisuuden pitämisellä suvussa on varmasti ollut vaikutusta avioliittoihin.⁹³ Tämän perusteella onkin hyvin todennäköistä, että suvut järjestivät lastensa avioliittoja. Käsitystä vahvistaa se, että usein vanhempi, joskus jopa leskeksi jäänyt mies avioitui ikäänsä paljon nuoremman naisen kanssa.

Eriytyinen piirre suvussa oli se, että tutkitulla ajalla kaikki suvun jäsenet avioituivat jossain vaiheessa elämää. Voisi ajatella tämän johtuvan pappien vaatimuksista suhteiden kirkollisesta virallistamisesta. Koska näistä avioliitoista suurimmassa osassa syntyi jälkeläisiä, ei niitä voi pitää pelkästään kulissiavioliittoina. Vertailun vuoksi esimerkiksi Inarissa oli vielä 1800-luvulla huomattavan paljon vihkimättömiä pareja.⁹⁴ Vihkimättömässä parisuhteessa oli siis mahdollista elää aina 1900-luvun alkuun, jolloin papit pakottivat tällaiset parit alttarille. On siis epätodennäköistä, että avioitumattomien ihmisten puuttuminen johtuisi pelkästään viranomaisista.

Käsiteltynä ajanjaksona Magga-suvulle muodostui avioliittojen kautta sukulaisuussuhde seuraavaan neljääntoista sukuun: *Ifwar*, *Orbus(Orpo)*, *Nikodemus*, *Palopää*, *Labba*, *Qvenangen*, *Valkeapää*, *Kuhmunen*, *Heikka*, *Hurri*, *Juuso*, *Blind*, *Sokea* ja *Gaup*. Sukupolvittain rinnakkaissuvut jakaantuvat seuraavasti:

Taulukko 3.5. Rinnakkaissukujen määrä viidessä sukupolvessa.

Sukupolvi	Suvut	Määrä
1.	Magga- <i>Ifwar</i>	2
2.	Magga- <i>Orpo (Orbus)</i>	2
3.	Magga- <i>Nikodemus</i> , <i>Palopää</i>	3
4.	Magga- <i>Labba</i> , <i>Valkeapää (2)</i> , <i>Orbus (2)</i> , <i>Qvenangen</i> , <i>Sokea (Blind)</i> , <i>Palopää</i> , <i>Heikka</i>	8
5.	Magga- <i>Labba</i> , <i>Hurri</i> , <i>Valkeapää</i> , <i>Juuso</i> , <i>Blind</i> , <i>Gaup</i> , <i>Nikodemus</i> , <i>Kumhunen</i> , <i>Palopää</i> , <i>Kvenangen</i> .	11

Saamelaisten sukujen määrän ollessa varsin pieni on kiinnostavaa katsoa, kuinka läheisten sukulaisten avioliittoja on solmittu. Magga-suvussa löytyy kaksi tapausta, jossa toisten serkuksien välillä solmittiin avioliitto. Vuonna 1879 *Maria Nilsintr*. *Magga* avioitui *Nils Josfinp. Kuhmusen* kanssa. Heidän isovanhempansa olivat sisaruksia. Toinen tapaus oli *Lars Henrikss. Orbusin* ja *Christina Thomasdr. Magga*

⁹³ Nämä huomiot perustuvat 30.5.1996 Inka-Saara Maggan kanssa käytyyn keskusteluun.

⁹⁴ Aikio, Aslak 1998, 54–55.

välillä. Myös heidän isovanhempansa olivat sisaruksia keskenään. Tämän läheisempiä sukulaisten avioliittoja ei aineistosta löydy.

Keskiarvo äidin iästä ensimmäisen lapsen syntymän aikaan on 26 vuotta. Alle 20-vuotiaana sai ensimmäisen lapsen koko 200 vuoden aikana vain kaksi äitiä. Myöskään hyvin myöhäinen ensimmäisen lapsen saaminen ei ollut kovin tavallista, sillä vain kuusi naista sai ensimmäisen lapsensa yli 30-vuotiaana. Viiden vuoden jaksoihin jaettuna 91 prosenttia lapsista on saatu 20 ja 34 ikävuoden välillä. Viimeisen lapsen naiset saivat keskimäärin 38 vuoden iässä. Viimeisen lapsen syntymä jakautui 25 ja 49 ikävuoden välille painottuen kuitenkin vahvasti jakson loppupäähän.

Taulukko 3.6. Magga-suvun naisten ikä ensimmäisen ja viimeisen lapsen syntyessä.

Vuodet	Naisen ikä ensimmäisen lapsen syntyessä		Naisen ikä viimeisen lapsen syntyessä	
	kpl	%	kpl	%
-20	2	5	1	2
20-24	11	27	-	-
25-29	22	54	4	10
30-34	4	10	9	22
35-39	1	2	6	15
40-44	-	-	10	24
45-49	1	2	10	24
50-54	-	-	-	-
55-59	-	-	-	-
60-	-	-	-	-
Yhteensä	41	100	41	100

Miesten ikä ensimmäisen lapsen syntymän aikaan oli keskimäärin 32 vuotta.⁹⁵ Kun asiaa tarkastellaan viiden vuoden jaksoissa, huomataan, että 91 prosenttia ensimmäisistä lapsista osui miehillä 25 ja 39 vuoden välille ja 80 prosenttia 25 ja 34 vuoden välille. Miehen ikä viimeisen lapsen syntymän aikaan oli keskimäärin 47 vuotta. Viiden vuoden jaksoissa 83 prosenttia osuus oli 35 ja 54 vuoden välillä ja 55 prosenttia osuus 45 ja 54 vuoden välillä.⁹⁶

⁹⁵ Iät on laskettu viimeisenlapsen syntymävuodesta ja miehen syntymävuodesta. Lapsen todellista isää tämä ei luonnollisesti todista.

⁹⁶ Koska oli tavallista, että vaimon kuollessa leski avioitui uudelleen, on lapsia saaneita miehiä vähemmän kuin naisia. Miehiä on 36 ja naisia on 40.

Taulukko 3.7. Magga-suvun miehen ikä ensimmäisen ja viimeisen lapsen syntyessä.

Vuodet	Miehen ikä ensimmäisen lapsen syntyessä		Miehen ikä viimeisen lapsen syntyessä	
	kpl	%	kpl	%
-20	-	-	-	-
20-24	1	3	-	-
25-29	13	37	-	-
30-34	15	43	2	6
35-39	4	11	6	17
40-44	1	3	4	11
45-49	1	3	10	29
50-54	-	-	9	26
55-59	-	-	2	6
60-	-	-	2	6
Yhteensä	35	100	35	100

3.2. Guhtur Magga

Guhtur Magga syntyi Nils Thomassonin perheen esikoisena Enontekiöllä 1.1.1843. Isä Nils oli 41-vuotiaana hieman keskiarvoa korkeammassa isässä ensimmäisen lapsen isäksi. Äiti Ella Valkeapää oli 25-vuotias. Perheeseen syntyi uusi lapsi keskimäärin joka kolmas vuosi. Kuopuksen syntyessä isä oli jo 65-vuotias ja äiti 46-vuotias. Edellisten sukupolvien kotakunnista poiketen Nilsin kotakunnassa ei ollut isovanhempia lainkaan. Nilsin isä kuoli 1843 ja äiti 1850. Nilsin elossa olevat sisarukset asuivat Kaaresuvannossa. Rippikirjoista selviää, että ainakin vanhemmat ovat tuona ajanjaksona käyneet joka vuosi ehtoollisella. Guhtur osallistui ehtoolliselle vuodesta 1864 lähtien, jolloin hän täytti 21 vuotta.

Kun seurataan Maggojen sukua Guhturasta taaksepäin, huomataan, että suvussa esiintyy pääasiassa alueen muita saamelais sukuja. Rounalassa asui 1700-luvulla n. 20 saamelais sukua, jotka olivat hyvin läheisissä kosketuksissa toisiinsa. Guhturin esipolvitaulussa ovat seuraavat suvut edustettuina: *Blind, Ifvar, Juuso, Kuhmainen, Nikodemus, Onga, Orbus, Storm, Talja, Valkeapää* ja *Vasara*. Suvut ovat peräisin Rounalan Lainiovuomasta ja Rommavuomasta sekä naapurikylästä Suontavaarasta. Lapinkylien mukaan he ovat jakautuneet seuraavan asetelman mukaisesti:

Lapinkylä	Vuoma	Suku
Rounala	-	Onga
”	-	Talja
”	Lainiovuoma	Blind
”	”	Orbus

”	”	Juuso
”	”	Storm
”	”	Valkeapää
”	”	Vasara
”	Rommavuoma	Kuhmainen
”	”	Magga
Suonttavaara	-	Ifvar
”	-	Nikodemus

Guhtur Maggan sedän Olof Thomassonin perheellä oli synkkä kohtalo, sillä perheestä kuolivat vuosien 1839–1843 aikana kummatkin vanhemmat sekä neljä lasta. Perheen nuorin poika Nikolaus Magga eli Orpo-Niko (1843–1911) siirtyi setänsä Nilsin kotakuntaan, jossa hän varttui.⁹⁷ Rajasulkujen aikaan 1850-luvulla Magga-suvulla oli siis vain yksi kotakunta Rommavuomassa.⁹⁸ Nilsin perheen lapset syntyivät vuosien 1843 ja 1865 välillä. Kotakunta esiintyy henkikirjoissa lähes samassa kokoonpanossa 1870-luvulle saakka. Seuraavassa asetelmassa on Nilsin kotakunta Enontekiön rippikirjojen mukaan vuosina 1859–1867.⁹⁹

Maggojen kotakunta Enontekiön rippikijassa (1859–1867).¹⁰⁰

Vanhemmat:

Nils Thomasson (1808–1871)
Ella Guttormsdottir Valkeapää (1818–1900)

Lapset:

Guttorm Nilsson (1.1. 1843–23.3.1899)
Thornes Nilsson (2.5.1846–1902)
Maria Nilsdottir (23.3.1850–1908)
Joseph Nilsson (17.5.1853–?)
Saara Nilsdottir (18.4.1856–?)
Henrik Nilsson (23.6.1859–?)
Nils Nilsson (13.6.1865–28.1.1868)
Nilsin veljenpoika (ottopoika):
Nikolaus Olofsson “Orpon Nico” (4.9.1843–1911)

Kaiken kaikkiaan Magga-suvun jäsenten lukumäärä Enontekiöllä oli pienimmillään 1840- ja 1850-luvuilla juuri ennen Norjan rajan sulkua. Lapsena Guhtur jutasi 1840-luvulla perheensä mukana vuotuismuutossa. Maggojen muuttoreitti ulottui

⁹⁷ Magga-sukua koskevat lähteet ovat Enontekiön rippi- ja henkikirjat, Sodankylän rippi- ja henkikirjat, Inarin rippikirjat sekä Lapin sivistysseuran kokoama saamelaisperhekortisto.

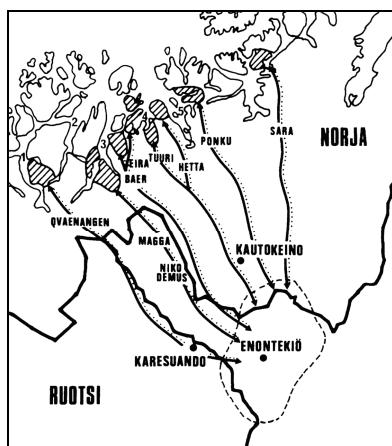
⁹⁸ Kotakunnan talvilaidunten paikka ja poromäärä vaatii jatkossa lisäselvitystä. 1700-luvun veromaallaan Alavuomassa he tuskin olivat, sillä Köngämäjoki oli nyt Ruotsin ja Suomen rajajokena.

⁹⁹ Rippikirjoissa ei mainita perheen asunpaikkaa tarkemmin vaan se on merkitty kirjan loppuosan Lappar-nimikkeeseen alle kuten muutkin alueen saamelaisperheet.

¹⁰⁰ Asetelmiin on lisätty myös kuolinvuodet.

Enontekiön Hetassa Jäämeren rannan Raisivuonoon. Talvilaitumet sijaitsivat Ounastunturilla, josta muutettiin Suonttajärven, Porojärven ja Norjan rajalla sijaitsevan Somášjávren kautta kesälaidunmaille Raisiin.¹⁰¹

Kuva 3.1. Enontekiön ja Koutokeinon poronhoitajien perinteiset jutamisreitit ja laidunalueet Suomen alueella.¹⁰²



Guhturin nuoruusvuosia 1850- ja 1860-luvuilla leimasi suurin koskaan porosaamelaisten elämää kohdannut muutos, rajasulku. Aikalaislähteiden mukaan niin paimentolaisuuden kuin saamelaiskansan ei uskottu sopeutuvan tilanteeseen. Maggasuvun ensimmäinen yritys sopeutua uuteen tilanteeseen oli siirtää talvipaikkaansa idemmäksi, Muonion puolelle. Perhe onkin merkitty Muonion rippikirjoihin 1850-luvulla. Kirjat siirrettiin takaisin Enontekiölle kuitenkin jo 1860-luvulla.¹⁰³

Vuonna 1868 Guhtur avioitui 25-vuotiaana kaaresuvantolaisen Anna Gaupin kanssa, joka oli 28-vuotias. Samalla vaimo siirtyi Maggojen kotakuntaan, jossa asui vuoden 1870 henkikirjan mukaan 11 henkeä. Määrittelynä oli: *Lappar: Flyttlapp: skattande*. Kotakunnassa oli jäseniä sekä Guhturin isän Nilsin perheestä että vanhimman pojan Guhturin oma perhe. Mukana oli myös Nikolaus Magga. Seuraavassa asetelmassa on Nils Thomassonin kotakunta vuonna 1870.

¹⁰¹ Linkola 1972, 272.

¹⁰² Aikio, M, 1987, 18.

¹⁰³ Muonion pitäjän henkikirjat vuosilta 1850–1859.

Kotakunta	Henkikirjan tiedot	Henkilöllisyys
Magga (1870)	Nils Thomasson vaimo: Ella Thomas Josef Maria (1-1)	Nils Thornesson (6.2.1808–1871) Ella Guttormsdr. Valkeapää (1818–21.11.1900) Thomas Nilsson (s. 3.5. 1846) Joseph Nilsson (s. 17.5. 1853) Maria Nilsdottir (s. 23.3.1850) Saara Nilsdottir (s. 18.4.1856) Henrik Nilsson (s. 23.6.1859)
	Guttorm vaimo: Anna 1-1	Guttorm Nilsson (1.1.1843 –23.3.1899) Anna Amundsdottir Gaup (6.10.1840–22.8.1874) lapsi: Niilo (16.4.1868–3.12.1931)
	Nils	Nikolaus Olofsson Magga 'Orpo-Niko' tai 'Orpo-Niila' (4.8.1843–1911) Yhteensä: 11 henkeä

Kun Nils kuoli vuonna 1871, Guhtur siirtyi esikoisena kotakunnan johtoon. Kuuden vuoden aikana Guhturalle ja Annalle syntyi kolme lasta *Nils ~ Niillas* (s. 1868), *Petter Tuomas ~ Biera* (s. 1871) ja *Elsa Maria* (s. 1874). Anna kuoli kuitenkin vain noin kuukausi kolmannen lapsensa syntymän jälkeen vuonna 1774. Vaimon kuoleman on täytynyt vaikuttaa syvästi vain 31-vuotiaaseen Guhturaan.

Seuraavan kuuden vuoden ajan Guhtur eli lastensa kanssa johtamassaan kotakunnassa. Vaikka Suomen puolen poromäärät olivat kasvaneet rajasulkujen jälkeen, poroja noin kerran vuosikymmenessä porotautien aiheuttamat kuolemat verottivat eloja. Suuria peto- ja tautivuosia olivat esimerkiksi 1878–1882, jolloin Lapin porojen kokonaismäärä laski 31683:sta 19633:een.¹⁰⁴ Toimeentulon hankinnassa on varmaan ollut hankaluuksia myös Guhturin kotakunnalla. Tästä kielivät esimerkiksi Guhturin tuomiot porovarkauksista Enontekiöllä vuosina 1877 ja 1881.¹⁰⁵ Alussa mainittu Paulaharhun käyttämä *Rymyäjä*-nimitys voi olla perua näiltä ajoilta.

3.3. Nikodemus-suku

Maggojen tavoin myös Nikodemus-suku on alun perin kotoisin Ruotsin Lapista. Vuodesta 1835 lähtien suvun jäseniä on ollut kirjoilla Enontekiöllä, Suonttavaarassa. Ensimmäiset olivat veljekset Johan Nilsson ja Anders Nilsson. Anders palasi

¹⁰⁴ Tikkanen 1964, 162.

¹⁰⁵ IKA, Inarin kirkonkirjat, mf. 24 212 1890–00 Aa9 Tun. Lapp. A-M 166 (s. 168).

avioiduttuaan Ruotsiin, mutta Johan jäi Enontekiölle perheineen. Johanin pojan Pehrin jälkeläiset puolestaan muuttivat Sodankylään.¹⁰⁶

Konrad Nielsenin Inarissa vuonna 1911 tekemässä Gáddjá Nikodemuksen haastattelussa kuvataan Nikodemuksen suvun elämää Enontekiöllä.¹⁰⁷ Gáddjá Nikodemuksen isän Pehr Nikodemus (1813–1875) juti Käsivarren aluetta pitkin. Käsivartta kutsuttiin pohjoissaameksi nimellä *Suomanjarga* 'Suomenniemi'. Vasotusalue sijaitsi Najetpäässä, lähellä Halti-tunturia. Kesäpaikkana oli Porojärven länsipuolella oleva Skadjajärvi. Porot olivat tunturissa Porojärven etelä- ja länsipuolella Urttasoavi- ja Gahperus-nimisillä tuntureilla. Alueen rajana oli Norjan raja ja Kilpisjärvi. Osittain laitumet sijaitsivat myös Norjan puolella. Syksyisin perhe juti elonsa kanssa Käsivartta pitkin Hetan kirkonkylän eteläpuolelle Lätäsenoon.¹⁰⁸ Gáddjá kertoi isällään olleen 5000–6000 poroa ja hän oli maksanut puolet Muonion kihlakunnan lappalaisverosta. Muistitiedon mukaan Nikodemukset pitivät jo hyvin varhaisessa vaiheessa talonpoikaistalouteen kuuluvia karjaeläimiä, lehmii, vuohia ja lampaita. Lehmät vietiin talveksi Norjan Kaivuonoon ja tuotiin kesäksi Käsivarren Nuuhkan-kentälle.¹⁰⁹ Tämä on vanhin tieto karjataloudesta enontekiöläisten porosaamelaisten keskuudessa, mutta on kiinnostava tieto sen kannalta, että samanlainen yhteistyö talollisten kanssa järjestettiin myöhemmin myös Sodankylässä ja Inarin Kutturassa.¹¹⁰

Gáddján kaksi nuorta veljeä Aslak (1845–1858) ja Johan (1849–1858) hukkuivat vuonna 1858 ilmeisesti kalastusreissulla. Sisaret avioituivat Norjan Koutokeinosta kotoisin oleville promiehille, Kirsten (s. 1838) John Persen Gaupin (s. 1842) kanssa ja Brita Maria (s. 1853) Nils. Nilsinp. Saaran (s. 1844) kanssa.¹¹¹

Gáddjá avioitui ensimmäisen kerran 19-vuotiaana (1861) Koutokeinosta kotoisin olevan Aslak Skumin kanssa (1831–1878).¹¹² Ensimmäisinä vuosina pariskunta oli samassa porosiidassa eli porokylässä Gáddján isän Pehr Nikodemuksen kanssa, joka ei

¹⁰⁶ Enbuske 2008, 384.

¹⁰⁷ Seuraava jakso perustuu erityisesti Konrad Nielsenin Inarissa vuonna 1911 tekemälle Gáddjá Nikodemuksen haastattelulle.

¹⁰⁸ Nikodemusten jutamisreitti oli seuraavanlainen. Talvipaikka sijaitsi Hetan tienoilla, josta muutettiin Suonttajärvelle kautta kesäpaikoille. Ne sijaitsivat Haltin lähellä Meekonjärven Nuuhkan kentällä.

¹⁰⁹ Nuuhkakentästä ja siihen liittyvästä muistitiedosta, ks. Lehvonen 2001, 412–145.

¹¹⁰ Linkola 1972, 270.

¹¹¹ Kolmas sisar on Elen Pedersdr. (s. 1840).

¹¹² Aslak Thomaanp. Skum 1831–1878 vih. 30.4.1860. Muutto Karasjoelle 1862, Koutokeinon 19.4.1864.

kuitenkaan enää jutanut, vaan oli asettunut pysyvästi Ounastunturiin. Vuonna 1862 pariskunta muutti Norjaan, Rehponjohkaan ja kahta vuotta myöhemmin Koutokeinon. He asuivat kesäisin porojen kanssa tunturialueella eivätkä menneet Jäämeren rannalle. Talvisin he muuttivat Suomen puolelle outamaihin 'metsämaihin'. He maksoivat veroa sekä Norjalle että Suomelle. Gáddjaa verotettiin Norjassa Suomen kansalaisena ja miestä Suomessa Norjan kansalaisena. Mies oli anonut Suomen kansallisuutta, mutta asia ratkaistiin vasta kahden vuoden päästä anomuksesta. Suomeen muutettuaan he asuivat Enontekiöllä, Hetassa. Aslak Skum kuitenkin sairastui ja kuoli 47-vuotiaana. Gáddjá jäi leskeksi 37-vuotiaana. Avioliitto kesti vuodet 1860–1878 eli 18 vuotta, mutta heille ei syntynyt lapsia.

Gáddján isän Pehr Nikodemuksen ikäännyttyä alkoivat kotakunnan elinkeinolliset ongelmat ja Gáddján kertoo Pehrin menettäneen yhden vuoden aikana 1500 poroa. Suurimmat vahingot koituivat kuitenkin heinä- ja porovarkauksista. Isän kuoleman jälkeen omaisuus jaettiin Gáddján, äidin ja Gáddján sisaren kanssa. Gáddján poro-omaisuus kattoi tämän jälkeen 1500 poroa. Gáddjá synnytti vuonna 1879 ensimmäisen lapsensa, joka kastettiin Petter Tuomakseksi.¹¹³

Kaksi vuotta ensimmäisen miehen kuoleman jälkeen maaliskuussa 1880 Gáddjá avioitui Guhtur Maggan kanssa.¹¹⁴ Maggalla oli kolme lasta edellisestä avioliitosta Anna Gaupin kanssa. Gáddjá mainitsee, että Maggalla oli avioliittoa solmittaessa 300 poron tokka. Tämä vastaa hyvin Anna Gaupin perukirjassa mainittua poromäärää, jonka Guhtur Magga peri. Yhteensä Gáddjalla ja Guhturalla oli noin 1500 poron tokka ja määrä pysyi sellaisena Hetassa olon ajan. Sodankylään muuton jälkeen porotokka kasvoi puolella eli 3000 poroon. Tämä määrä säilyi ainakin 1900-luvun alkuun, sillä Guhturin kuollessa hänellä oli merkissään 1500 poroa eli puolet koko perheen tokasta. Maggojen poro-omaisuuden yksi perusta oli siten Nikodemuksen perheen suuri tokka.

Hetassa kotakunta paimensi eloaan ympäri vuoden, sillä Maggat olivat asettuneet Kilpisjärven sijaan pysyvästi Ounastunturin alueelle. Ilman jatkuvaa paimennusta porot olisivat karanneet entisille laidunalueille. Vasomisalueena oli Ovlllestunturi eli nykyinen Ounastunturi. Varsinainen vasotuspaikka oli tunturissa puurajalla. Alueella oltiin myös kesällä, vaikkakin vasojen kasvettua tokka päästettiin alemmas Ounasjoen länsipuolen jängille ja joenvarteen. Siellä se oli yhteensä kuusi vuotta. Gáddján mukaan ajat olivat

¹¹³ Johan (Juhani) Pietari Carinintr. (s. 19.6.1879). OMA, Saamelaisperhekortisto.

¹¹⁴ Guttorm Nilsson Magga 1.1.1843–23.3.1899 vih. 22.3.1880, muutto Sodankylään 31.5.1886.

kovat, sillä silloin oli paljon porovarkaita, paljon onnettomuuksia, joskaan ei pororuttoa. Nikodemusten muutettua itään, siirtyivät laidunmaat Piennin siidan käyttöön.¹¹⁵

Avioituttuaan Gáddjá Nikodemuksen kanssa Guhtur siirtyi Nikodemuksen kotakunnan johtajaksi. Vuonna 1880 kymmenen hengen kotakunta koostui neljästä pienestä lapsesta, iältään 1–12 vuotta, Guhturasta ja Katariinasta sekä vaimon äidistä ja kahdesta tädistä seuraavasti:

Kotakunta	Henkikirjan tiedot (1880)	Henkilöllisyys	Sukulaisuussuhde
Magga	Guttorm 43 vaimo: Karin 41 lapsia: 3-1	Guttorm Nilsson (1.1. 1843–1899 Karin Nikodemus (23.2.1843–1922 Nils Guttormsson (16.4.1868 –3.12. 1931 Petter Tuomas Guttormsson (4.9.1871 –? Elsa Maria Guttormsdottir (4.7.1874 – 1945 Juhani Pietari (19.6.1879 –?)	Isä Äitipuoli Guttorm poika Guttorm poika Guttorm tytär Katarinan poika
	Karin Nikodemus 17	Carin Pehrdr. Rist (1817 –30.12.1893	Katarinan äiti, Guhturin anoppi
	Ingrid Nikodemus 10	Ingrid Nilsdottir Nikodemus (1810–18.1.1893	Katarinan täti, isän puolelta
	Elsa Nikodemus 18 (?)	Ella Nilsdottir Nikodemus (9.8.1816–1890	Katarinan täti, isän puolelta
	piika: Katariina Walkeapää	(?)	?
Yhteensä:		10 henkeä	

Mielenkiintoiseksi tämän kotakunnan tekee se, että avioituessaan Gáddján kanssa ja siirtyessään Nikodemusten kotakuntaan Guhtur tavallaan siirtyi myös Nikodemusten sukuun. Tämän jälkeen Nikodemusten suvulla oli suurempi vaikutus hänen elämäänsä kuin Maggojen suvulla.

Maggat jakautuivat 1880-luvulla neljään kotakuntaan. Vuoden 1885 henkikirjassa Guhturin äiti johti omaa kotakuntaansa (Magga 1), johon kuuluivat Josef, Maria ja Hans, joka ilmeisesti oli renki. Toinen kotakunta (Magga 2) on Guhturin ja Gáddján, mutta vanhat tädit olivat joko muuttaneet jo pois. Myös Guhturin veli Thomas oli perustanut oman kotakuntansa Elsa-vaimon ja lapsen kanssa (Magga 3). Neljäs kotakunta (Magga 4) kuului Orpo-Nikolle. Tästä perheestä käytetään nimeä *Orposet*.

Kotakunta	Henkikirjan tiedot (1885)	Henkilöllisyys
Magga 1	Elsa 18 poika: Josef 53 Hans (?) 59	Ella Guttormsdr. (Valkeapää) (1818–1900) Joseph Nilsson (s. 17.5.1853) (renki?)

¹¹⁵ Linkola 1972, 270.

	vaimo: Maria 61	(rengin vaimo?)
Magga 2	Guttorm 43 vaimo: Kaisa 41 lapsi: Niilo 68 lapsia: 2-1	Guttorm Nilsson (1.1. 1843–1899) Karin Nikodemus (23.2.1843–1922) Niilo Guttormsson (16.4.1868–3.12.1931) Petter Tuomas Guttormsson (s. 4.9.1871) Elsa Maria Guttormsdottir (4.7.1874–1945) Juhani Pietari (s. 19.6.1879)
Magga 3	Tomas 46 vaimo: Elsa 48 lapsia 1-0 (Kaaresuvanto)	Thomas Nilsson (s. 2.5.1846) Elin Niilontr. Bär (15.2.1846–16.6.1885) Niilo Thomasinp. (s. 19.10.1880) Pekka Tuomas Thomasinp. (s. 11.6.1885)
Magga 4	Nicolaus Lucia Lapsia 4	Nikolaus Olofsson Magga (4.8.1843–1911) Lucia Paulintr. Bär (s. 10.2.1848) Olof (s. 26.2.1870) Paulus (s. 25.5.1876) Katariina (s. 4.1.1875) Niilo (s. 11.2.1881) Yhteensä: 20 henkeä

Yhden sukupolven aikana Magga-sukuun kuuluvien kotakuntien jäsenten määrä Enontekiöllä oli lisääntynyt puolella ja kotakuntien määrä oli nelinkertaistunut. Erityisesti kotakuntien määrän lisääntyessä myös poromäärät kasvavat, sillä jokaisella kotakunnalla oli oma tokkansa. Suvun käytössä olevat laidunalueet kuuluivat ja ahtautuivat eivätkä kaikkien porot enää mahtuneet kapealle Käsivarren alueelle.¹¹⁶

Tilanne muuttui kuitenkin seuraavan vuosikymmen aikana. Guhturan toinen veli Henrik (s. 1859) muutti Koutokeinon vuonna 1891 naituaan Anne Eiran (s. 1872), joka oli kotoisin Koutokeinosta. Guhturin siskot Saara ja Maria muuttivat Kaaresuvantoon. Kun vielä Thornes ja Joseph vuosisadan vaihteessa muuttivat Kittilään, ei Enontekiölle jäänyt Magga-sukua lainkaan ennen kuin Henrik muutti Ounastunturille ja myöhemmin Itä-Enontekiön Jávreduottarin eli Jauristunturien alueelle. Myös Henrikin poika Heikki tosin muutti Enontekiön Näkkäläjärvelle 1900-luvun alussa.¹¹⁷

Martti Linkolan mukaan hänen 1960-luvun puolessa välissä keräämässään aineistossa ei ole mainintoja Nikodemus-nimestä Enontekiöllä. Ihmisillä oli kuitenkin muistitietoa, joka liittyi Nuuka- tai Nuuhka-nimiseen rikkaaseen henkilöön. Käsivarressa on paikannimiä, joissa myös esiintyy sama nimi. Tällaisia ovat Megonjávrin 'Meekonjärven' ja Čáivárrin 'Saivaaran' lähellä oleva Nuuhkan kenttä

¹¹⁶ Mielenkiintoinen kysymys on se, miten Lapin 1800-luvun lopun metsänhakuut vaikuttivat porojen laidunalueisiin. Ainakin 1890-luvulla etelästä pohjoiseen levinneet hakuut olivat ulottuneet jo Kittilän ja Pohjois-Sodankylän erämaihin.

¹¹⁷ Jauristunturin alueen historiasta ja poronhoidosta laajemmin, ks. Näkkäläjärvi 2004.

sekä Somášjávrrilla Háldin 'Haltin' itäpuolella sijaitsevat Nuuka-äijän palvoskivi ja palvossaivo.¹¹⁸ Nuuka nimi vastaa Enontekiöllä olevaa käytäntöä, jossa henkilölle, suvulle ja porokylälle annetaan nimi, josta ei vastaa ainakaan kirkonkirjojen nimimuotoa. Vastaavanlaisia nimiä ovat esimerkiksi Kaijukka (Juuso), Erkuna (Palojärvi) ja Kova (Valkeapää).¹¹⁹

¹¹⁸ Linkola 1972, 269; Oinonen 1964, 120.v

¹¹⁹ Linkola 1972, 267. Muistelus Lassi-äijästä eli Nuuhka-Lassista. Ks. Linkola 1972, 270. Tieto Nuuhka-Pietistä Sodankylän Ristojoella, Linkola 1972, 271; Rosberg 1891, 44.

4. Poropaimentolaisten ratkaisut rajasulkuihin

4.1. Kirjoille Ruotsiin

Norjan ja Suomen välisen rajan sulkua pidetään yleisesti aikalaislähteissä porosaamelaisuuden tuhoavana tapahtumana. Samuli Aikio on kuitenkin huomauttanut, että paimentolaisille sulut tuskin tulivat kovin suurena yllätyksenä. Rajakysymyksethän olivat olleet esillä jo useiden sukupolvien ajan.¹²⁰

Norjan paimentolaisille sulun vaikutukset olivat dramaattisimmat. Koska tunturialueen talvilaitumiksi sopivat metsävyöhykkeet olivat liian pieniä ja talvilaiduntaminen oman pitäjän ulkopuolella oli kielletty, jouduttiin poromäärän pienentämiseksi turvautumaan laajoihin pakkoteurastuksiin. Poromäärän vähentämisestä huolimatta monen jäkälikköalueen tuhoutumista ei voitu välttää. Nämä seikat yhdessä omavaltaiten tappojen ja varkauksien kanssa vähensivät nopeasti Finnmarkin poromäärän kymmenesosaan vuoden 1852 tasosta.¹²¹ Ratkaisuna ongelmaan oli muuttaa uusille alueille tai luopua paimentolaiselämästä ja siirtyä harjoittamaan esimerkiksi merikalastusta.

Paimentolaisten muutto yli rajan jatkui sulun jälkeen, sillä erämaaraajan valvonta oli lähes mahdotonta toteuttaa eivätkä uhkasakotkaan aluksi tehonneet. Vaikka luvattomia rajanylityksiä tapahtui aina 1900-luvun alkuun saakka, suurin osa paimentolaisista yritti toimia lain mukaan. Yleisin tapa kiertää sulkua oli siirtää kirjansa Ruotsin puolelle. Tämä ei merkinnyt välttämättä asuinpaikan vaihtamista, sillä Ruotsin alamaaisena paimentolaisia koski edelleen Strömstadin sopimuksen vapaa rajanylitysoikeus sekä Norjan ja Suomen rajalla että Ruotsin ja Norjan rajalla. Näin menettelikin yli 200 Norjan porosaamelaista vuosien 1853–1861 aikana. Yhteensä heillä oli mukanaan 20 000 poroa.¹²² Tämä ratkaisu oli mahdollinen aina vuoteen 1889

¹²⁰ Aikio 1988, 62–63.

¹²¹ Varangin niemimaa määrättiin ainoaksi kesälaitumeksi vuonna 1854. Tästä huolimatta esimerkiksi Pasvikin jäkälikkö tuhoutui. Norjan valtion porokomissio rajoitti Itä-Finnmarkin porojen määrän 14 000 eläimeen vuonna 1852, jolloin n. 10 000 poroa jouduttiin teurastamaan. Tikkanen 1964, 160–161.

¹²² Tikkanen 1964, 161; Steen 1956, 34.

saakka, jolloin astui voimaan myös Ruotsin rajan vastainen sulk. Enontekiön talvilaitumilla oleva porojen määrä olikin huomattava 1880-luvun alussa.¹²³

On mielenkiintoista, että yhtenä perusteluna uuteen rajasulkuun 1889 käytettiin sitä, että edellinen sulk oli rauhoittanut rajan niin hyvin. Tämä oli kenties totta Utsjoen alueella, mutta Enontekiön alueella muutot jatkuivat.¹²⁴ Rajasulut vaikeuttivat myös Suomen puolen paimentolaisia, joilta hävisivät kesälaitumet. Näin Luoteis-Lapin taloudellisesti ja kulttuurisesti varsin yhtenäisellä alueella syntyi vakava elinkeinokriisi. Osa väestöstä ryhtyi merikalastajiksi, osa uudistilallisiksi. Useimmat paimentolaisista päätyivät kuitenkin muuttamaan pois rajan läheisyydestä. Rajasuluista oli seurauksena laaja muuttoaalto, jonka osana myös Magga-suku muutti pois Enontekiöltä.¹²⁵

Tarkasteltaessa lähemmin välittömiä rajasulun seurauksia Magga-suvun suhteen, voi havaita, ettei Suomen puolella tilanne ollut läheskään yhtä kriittinen kuin Norjan puolella. Norjan rajasulun aikoihin 1850-luvulla Magga-suvun asuinpaikka siirtyi idemmäksi Enontekiön Palojoensuunkylään ja muutamaksi vuodeksi (1855–1864) jopa Muonion puolelle. Toisaalta Magga-suvun yhteydet varsinkin Ruotsin Kaaresuvantoon säilyvät vahvoina. Esimerkiksi Nils Thomassonin (1802–1871) perheessä kaikki lapset neljästä poikaa Henrikiä lukuun ottamatta avioituivat kaaresuvantolaisen puolison kanssa. Kuitenkin on selvää, että rajasulut vaikuttivat Maggoihin, sillä suku muutti kokonaisuudessaan pois Enontekiöltä 1800-luvun aikana.¹²⁶ Ensin Maggat kuitenkin lopettivat jutamisen Haltille ja siirtyivät paimentamaan Ounastunturin alueelle.

Guhturin ohella toinen Sodankylään muuttanut Maggojen kotakunta oli Orpo-Nikon kotakunta. Niko avioitui vuonna 1870 Ruotsin Kaaresuvannosta olevan Lucia Bärin kanssa. Hän pysyi kuitenkin vaimoineen Enontekiöllä Nilsin kotakunnassa aina vuoteen 1880, jolloin Nikon perhe muutti kirjansa Kaaresuvantoon.¹²⁷ On silti mahdollista, että he elivät ja laidunsivat samoilla alueilla kuin ennenkin. Norjan rajasulun jälkeenkin oli mahdollisuus muuttaa entiseen tapaan, sillä Ruotsin ja Norjan

¹²³ Kuvernöörinkertomuksissa mainitaan poromäärän vähenneen vielä 1850-luvulla. Muutos tapahtui jo seuraavalla vuosikymmenellä, jolloin poromäärä alkoi kasvaa. Tosin suurina pororuttovuosina 1878–1887 poromäärät putosivat takaisin 1860-luvun puolenvälin tasolle. Ks. Tikkanen 1964, 162.

¹²⁴ Kaaresuvannon poroja arvoitiin olevan Suomen puolella esimerkiksi vuonna 1887 n. 20 000. Näistä iso osa oli Tornionjoen itäpuolella Muoniossa ja Kittilässä. Ruotsin rajasulk olikin tarkoitettu juuri tämän estämiseksi. Linkola 1985, 179.

¹²⁵ Ks. Jouste 1999a.

¹²⁶ Kautokeinoon siirtyneen Henrikin poika Henrik Henriksson muutti kuitenkin Itä-Enontekiön Näkkäläjärvelle 1900-luvun alussa. Myöhemmin 1960-luvun alussa perhe muutti Länsi-Inariin.

¹²⁷ Muuttokirja 15.3.1880.

sekä Ruotsin ja Suomen välillä oli voimassa Strömstadin sopimus ja sen turvaama vapaa rajojenlitysoikeus. Kirjojen siirtäminen ei siis välttämättä merkinnyt asuinpaikan vaihtoa. Vasta Ruotsin rajan sulkua vuonna 1889 merkitsi suurempia ongelmia Orposille. Rajasulun jälkeen perhe siirtyi takaisin Enontekiölle jo 27.6.1889, josta se kuitenkin muutti vuonna 1897 poroineen Sodankylään (15.2.1897) ja Inarin puolelle (15.3.1897). Inarista perhe muutti takaisin Sodankylään (2.1.1899).¹²⁸ Tämä vaiherikas muutto kuvaa hyvin sitä, että Ruotsin ja Suomen rajasta huolimatta Enontekiön paimentolaisten vanha talousalue toimi Ruotsin rajan sulkuaan saakka.¹²⁹

Käsivarren alueella jutamisreitit lyhentyivät rajasulkujen jälkeen 1800-luvun lopulla siten, että sekä kesä- että talvilaitumet sijaitsivat Suomen alueella. Kuitenkin rajasulkujen valvonta oli ainakin ensimmäisinä vuosina olematonta ja raja ylitettiin ja palattiin tuntureilla sijaitseville vanhoille kesäpaikoille vaikka merenrantaan ei enää laskeuduttukaan. Tämä aiheutti myös tulojen menetyksiä siinäkin mielessä, että poronhoitajat eivät enää voineet niin helposti osallistua merikalastukseen. Norjassa kirjoilla olevien paimentolaisten jutamismatkat lyhenivät siten, että talvilaitumet eivät sijainneet enää metsäalueella. Tietoja on myös käytännöstä, jossa sovittiin salaisesti rajojen läheisyydessä olevien laitumien käytöstä, vaikka ne olisivatkin sijainneet toisen valtion alueelle. Tätä jatkui 1900-luvun alkuun saakka kunnes rajalle rakennettiin poroaita.

Viranomaisten tulkinnat rajasulkujen vaikutuksista olivat positiiviset. Perusteluna pidettiin sitä, että sulkujen ansiosta Suomen alueen laitumet säästyivät Suomen poronhoitajille ja heidän porokarjoilleen. Enontekiön poronhoito sopeutui hitaasti uuteen tilanteeseen ja poronhoitajat kykenivät luomaan uudenlaisen ja tehokkaan poronhoitoelinkeinon myös rajasulkujen jälkeen. Linkola huomauttaa kuitenkin, että perinteisen elinkeinon ja kulttuurin kannalta rajasulkujen vaikutus oli haitallinen. Samoin ajatus kansallisesta suomalaisesta porosaamelaisväestöstä ja suomalaisista porokarjoista oli vähintäänkin kyseenalainen, sillä kyse oli väestöstä, joka oli asunut laajalla alueella jo pitkään ennen kuin tämä alue jaettiin valtiorajoilla, ja joka saattoi vaihtaa kansalaisuutta vain voidakseen jatkaa perinteistä jutaavaa elinkeinoa.¹³⁰

¹²⁸ Linkola 1984, 167–188.

¹²⁹ Linkola 1985, 167–188.

¹³⁰ Linkola 1972, 55.

Rajasulut eivät olleet suinkaan ainoat 1800-luvun lopun suurporonhoidolle vaikeuksia aiheuttaneista seikoista, vaikka ne vaikuttivat esimerkiksi ahtautuneiden laidunmaiden ongelman ja siihen läheisesti liittyvät toimeentulovaikeudet. Laiduntaminen oli hankalaa suppeilla alueilla ja poroja karkasi tokista. Vaikeudet ilmenivät myös porovarkauksien huomattavana lisääntymisenä. Pahimmat ongelmat aiheutuivat kuitenkin lukuisista porotautiepidemioista, jotka voivat hyvin myös liittyä siihen, että rajatulla alueella pidettiin liikaa poroja. Linkolan mukaan näiden ongelmien kasautuminen aiheutti ”miltei paanomaisia muuttoja toiselle asuinalueille”.

Rajasulkujen, porotautien ja porovarkauksien ohella 1800-luvun lopulla elinkeinoa muutti merkittävästi Suomessa käyttöön otettu paliskuntalaitos, jonka malli oli otettu Etelä-Lapin suomalaisten talollisten poronhoidosta. Paliskuntalaitos on edelleenkin käytössä vain Suomessa. Norjassa ja Ruotsissa poronhoito on varattu saamelaisille ja sen vuoksi elinkeino on järjestetty saamelaisen elinkeinomallin mukaan.¹³¹

4.2. Kolmihenkinen tutkimusretkikunta 1866

Tarkasteleman Maggan ja Nikodemuksen suvun muutto Itä-Lappiin alkoi siis tilanteesta, jossa molemmat suvut olivat jo luopuneet jutamisesta ja laidunsivat poroja Ounastunturin alueella. Muut alueen merkittävimmät poronhoitajasuvut Valkeapää, Labba ja Vasara jatkoivat Käsivarren laidunalueiden hyödyntämistä. Linkolan keräämän muistitiedon mukaan myös Valkeapään porokylän jäsenet suunnittelivat 1890-luvun lopulla muuttamista Sodankylään ja jopa siirsivät porot idemmäksi. He kuitenkin luopuivat suunnitelmasta, kun porotokka uhkasi hajaantua.¹³²

Toteutuneita muuttoja edelsi pitkäkestoinen vaihe, jonka aikana poronhoitajat yrittivät sopeutua uuteen tilanteeseen. Guhtur Maggan pojanpojan Niila Maggan haastatteluista vuosilta 1961 ja 1968 selviää, että ongelmallisen tilanteen aiheutti rajasulkujen yhteydessä annetun poronhoito-ohjesäännön entistä voimallisempi käyttöönotto. Poronhoitajat kutsuivat ohjesääntöä ryöstölaiksi, sillä sen perusteella rajan ylittäneestä porotokasta takavarikoitiin kymmenesosa korvauksena laidunmaiden käytöstä. Enontekiön poronhoitajien kannalta tilanteen teki vaikeaksi se, että lähimmät

¹³¹ Aikio, P. & Helle, T. 1985, 199, 203–205.

¹³² Linkola 1972, 68.

viranomaiset olivat Kemissä yli 300 kilometrin päässä, eikä heiltä voinut tämän vuoksi odottaa apua. Niila Magga kertoo:

Kun ne Haltista alkoivat lähteä tänne, niin syy oli se uusi poronhoito-ohjesääntö 1852 [1853], jossa kiellettiin, ettei enää saa toisessa maassa pitää poroja. Jos sieltä löytyi ulkomaan poroja, niin sakkona otettiin kymmenesosa poroista ja välillä saattoivat ottaa kolmasosanakin. Kun vieraan maan porot takavarikoitiin, oli norjalaisilla poromiehet viranomaisina.¹³³

Siinä oli niinkun Suomen lappalaisten taholta, oli se heikko puoli, että täällä ei Suomen puolella ollut viranomaisia. Se oli Kemissä siihen aikaan lähin poliisiviranomainen, ja puhelimia ei ollu. Kulkuneuvoja oli, mutta se oli taas hijasta niin kuin poroilla kulku, että olis ottanu vähintään kaks viikkoa jos sieltä olis apua hakenu. Ja norjalaisilla sen sijaan oli viranomaiset sikäläisistä poromiehistä, nuokin poliisiviranomaiset. Siitä syntyi sellainen kestämatön tilanne, että ei ne tulleet omilleen norjalaisten kanssa nämä Suomen lappalaiset.¹³⁴

Norjan puolen viranomaisina toimivat paikalliset poromiehet, jotka sovelsivat itsevaltaisesti takavarikko-oikeutta ja jopa rakensivat poroaidan tätä tarkoitusta varten.

Norjan puolella oli aitakin rakennettu juuri sitä varten, että ottavat sen kymmenesosan. Suomen saamelaisten tilanne kävi kestämatömäksi. Niinpä ne sitte pitivät semmosen neuvottelukokouksen Tomus-Aaslakan kovassa 1866 ämmivainajan tietojen mukhan ja jo samana syksynä.¹³⁵

Poronhoidollisesti tilanne vaikeutui erityisesti Norjan puolen poroaidan rakentamisen vuoksi. Se lienee otettu käyttöön kesällä 1866, sillä Maggan kertoman mukaan aidan aiheuttamien ongelmien ratkaisemiseksi pidettiin neuvottelukokous jo Mikkelinpäivänä, jota vietettiin 29. syyskuuta.¹³⁶ Kokouspaikkana oli Haltin lähellä oleva Tommus Aslakan kota. Kyseessä on Gádja Nikodemuksen ensimmäisen miehen Aslak Thomaksenpoika Skumin (1831–1878) kota. Niila Magga varmistaa asian haastattelussa kertomalla, että ”se olikin tuon meidän ämmi-vainaan kota, siis Tomus Aslakan kota, jossa nämä neuvottelut pijettiin, että mihinkä toimenpiteisiin pitäs ryhtyä.”¹³⁷

¹³³ Kper, AK-0545.

¹³⁴ Niila Magga 1968, haast.

¹³⁵ Niila Magga 1961, haast. Kper, AK/0545. Vrt. Aikio, M. 1988, 65.

¹³⁶ Kyseessä on todennäköisesti ns. Arki-Mikkeli, jonka vietto alkoi Suomessa vuoden 1772 jälkeen, jolloin virallinen Mikkeinpäivä siirrettiin 29.9. jälkeiseen sunnuntaihin. Vilkuna 1992, 268–269.

¹³⁷ Niila Magga 1968, haast.

Kyse oli siten nimenomaan Nikodemuksen suvun jäsenten välisestä tai ainakin suvun organisoimasta neuvonpidosta. Ilmeisesti Norjan rajalle rakennettu aita oli juuri Nikodemusten kesäpaikkojen läheisyydessä. Ei ole varmaa tietoa, oliko paikalla muiden sukujen edustajia. Kokouksessa päätettiin lähettää kolmehenkinen tutkimusretkikunta selvittämään Sodankylän soveltuvuutta poronhoidolle.

Ja niin ne tuli siihen tulokseen sitten, että lähetetään kolmehenkinen retkikunta sitten tutkimaan täältä Suomen puolelta, että minkälaiset täällä on mahdollisuudet. Ja samana syksynä jo Mikkelin aikana lähti jo tämä kolmehenkinen retkikunta sitten, siis Mikkelinä. Niin nämä kun lähtivät sitten Mikkelin aikana, niin ne kävi aivan tuolla Saariselissä saakka. Nykyistä Sodankylään se on ja kuuluu hiihtoaluetta. ja ne silloin tullessaan ne Appistunturin rinteellä ne tapas ensimmäisen ihmisen, siis poromiehen siellä. Se oli Salkko-Niila jo tullut ennemmin jo sinne Appistunturiin. Se on nytkin vielä siellä se Salkko-Niilan kotamaa, sillä nimellä. Ja ne tutkivat ja tekivät tarkkaa työtä ja jouluksi ne tuli takasi sitten sinne Haltijaan.¹³⁸

Retkikunnan matka kesti noin kolme kuukautta ja sen aikana selvitettiin Pohjois-Sodankylän ja Kaakkois-Inarin soveltuvuutta laidunalueiksi. Maggan tietojen mukana retkikunta kävi ainakin Mutenian kylässä, jossa oli tuohon aikaan kolme taloa sekä tapasi ensimmäisen Utsjoelta Länsi-Inariin muuttaneen suurporonhoitajan Salkko-Niilan eli Niila Länsmanin Ivalojoen lähistöllä Appistunturissa. Niila Magga kertoo, että ”kun se retkikunta kävi täällä Saariselissä 1866, niin Salkko-Niila oli ollut täällä Appistunturissa. Ne oli käynyt Salkko-Niilan kodalla ja olleet viikkokausia siellä”.¹³⁹

¹³⁸ Niila Magga 1968, haast. Pekka Sjögren. Kopio YLE:n radiolähetyksestä. Oulun yliopisto, Giellagas-instituutin arkisto.

¹³⁹ Niila Magga 1968, haast. Pekka Sjögren. Kopio YLE:n radiolähetyksestä. Oulun yliopisto, Giellagas-instituutin arkisto.

5. Guhtur Maggan ja Gáddjá Nikodemuksen muutto Pohjois-Sodankylään

5.1. Pohjois-Sodankylän saamelaisasutus 1800-luvun jälkipuolikolla

Sodankylään suuntautuneet muutot on tutkimuksessa yhdistetty moniin tapahtumiin, kuten vuoden 1852 Koutokeinon kapinaan, rajasulkujen vaikutuksiin sekä siihen, että Sodankylän suomalaiset talonpojat kutsuivat saamelaisia raitioiksi eli poronhoitajiksi. On selvää, että muuttoon johtaneet syyt poikkesivat toisistaan eri alueilta tulleiden ihmisten kesken. Tutkimuksen kannalta tulkintoja vaikeuttaa se, että aikalaiskirjoittajat ovat tuoneet esiin vain yhden syyn kerrallaan. G. I. Andersson kulki kesällä 1886 Lapissa ja kuvaa Sodankylän saamelaista väestöä seuraavasti:

Vaikka Sodankylän pitäjänkin alueella vanhempina aikoina asui nimenomaan lappalaisia, niin vähitellen lappalaiset vähenivät, kun toisia siirtyi yhä kauemmaksi pohjan perille, toiset taas suomalaisuivat ja sekaantuivat suomalaisiin harjoittaen samoja elinkeinoja kuin suomalaisetkin. Puhdasta lappalaisverta olevat lappalaiset hävisivät Sodankylän pitäjältä sukupuuttoon 1830-luvulla. Viimeisiä Sodankylän alkuperäisiä lappalaisia olivat Mutenian kylän talossaan Antti Pokurin (niin sanotun ”Pikku-Antin”) isän-äiti ja hänen tyttärensä, jotka polveutuivat Suikki-nimisestä lappalaissuvusta.

Vuoden 1870 seuduilla ja pari kolme vuotta myöhemmin kumminkin Sodankylä sai uuden lappalaisrotuisen siirtokuntansa eli joukon porolappalaisia. Ne saapuivat Norjan Lapista Koutokeinon tienoilta sodankyläläisten poronomistajien kutsumina. Poronomistajat, Sodankylän pohjoisosista, halusivat näet antaa poronsa paimentamisen lappalaisten toimeksi, jonka vuoksi he Koutokeinon porolappalaisia pyysivät raitioikseen (poronpaimenikseen) Sodankylään.

Ensimmäisenä tulokkaana mainitaan porolappalainen Jouni Hetta ja sitten saapui toisiakin lappalaisperheitä. V. 1886 oli Sompiojärven seuduilla kaikkiaan 8 lappalaisperhettä. Muteniassa käydessäni näin kylän kentällä 4-5- lappalaiskotaa lappalaisperheineen. Nämä perheet olivat samoja Norjasta Sodankylään saapuneita lappalaisia ja asuivat he täällä kylässä hurstikankaalla päällystetyillä kodissaan ainoastaan kesän ajan. Kahden perheen Lassi (Lars) Nikodemuksen ja Niilo Nikodemuksen, varsinaiset asunnot kuuluivat olevan Riestojoen varrella niin sanotusta Vuotsossa.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Andersson 1914, 48.

Maantieteilijä Johan Evert Rosberg (1864–1932), joka kävi Sodankylässä ensimmäisen kerran vuonna 1891, kuvaili Pohjois-Sodankylän porosaamelaisväestöä seuraavasti:

Nämä [Sompion] lappalaiset ovat alkujaan (Sodankylän) kuntaan muuttaneetkin suomalaisten kutsusta tulla heidän poropaimenikseen, mutta isännät erehtyivät pahasti luullessaan tällä toimenpiteellä jotain etua saavuttavansa. Lappalaiset hoitivat isäntiensä poroja vain siksi että »merkki säilyi», mutta keräsivät omiin merkkeihinsä jättiläismäisiä porokarjoja, niin että isoimpien poromiesten; Kuttura Maggan ja Matti Ponkun tokissa oli jopa 5,000–6,000 päätä. Maailmansodan sekasorrossa jäi Lapin palkisella pykällyksiäkin pitämättä, ja porot hävisivät kuten muuallakin.¹⁴¹

Suomalaisten talonpoikien kutsu lienee ollut todellinen, vaikka lähteistä ei selviä, ketkä kutsujat olivat. Myös Gáddjá Nikodemus kertoi haastattelussa, kuinka hänen sukulaisia oli jo muuttanut Sodankylään talollisten poronpaimeniksi ja kuinka he olivat jääneet asumaan paikkakunnalle. Kyseessä olivat Gáddján sedät Nicolaus Nikodemus (1823–1888) ja Lars Nikodemus (1826–1910). Muuttokirjan perusteella ensimmäisinä Pohjois-Sodankylään muuttaneina porosaamelaisina voidaan pitää Lars Nikodemusta ja hänen ensimmäistä vaimoansa Maarit Saraa. Muuttokirja on päivätty 10.4.1874.¹⁴² Gáddján mukaan Sodankylän talolliset olivat tehneet poroaidan, mutta poronhoito ei ollut onnistunut ja siksi he olivat halunneet palkata tunturisaamelaisia hoitamaan porojansa.¹⁴³

Edellä kuvattu kolmihenkisen retkikunnan käynti Muteniassa on sikäli merkityksellinen, että se lienee ensimmäinen kosketus Enontekiön poronhoitajien ja Sodankylän talollisten välillä. Todennäköisesti juuri tällä matkalla on aloitettu keskustelut Pohjois-Sodankylän talollisten kanssa myöhemmin toteutuneesta poronhoidosta.

Marjut ja Pekka Aikion mukaan Enontekiöltä muuttaneet saamelaiset toimivat raitioina jo 1870-luvun puolivälissä sekä Sodankylän alueella että myös Kuolajärvellä ja Kittilässä. Tarkempia tietoja on ainakin siitä, että Jounifaari eli Jouni Hetta (1818–1899) raitioi Sodankylän Siurunmaassa asuneiden Onneloiden poroja ja Koutokeinosta muuttanut Matti Ponku Sau-Kaaperin eli Kaaperi Savukosken. Lisäksi Matti Ponku

¹⁴¹ Rosberg, J, et. al, 1931, 304.

¹⁴² SKA I Jba:1, Muuttokirjat. Vrt. Aikio, M. 1987, 22; 1988, 65; Onnela 2006, 68–69.

¹⁴³ Nikodemus, haast. 1911.

(1840–1924), Uula Hetta ja Lars Nikodemus mainitaan raitioina Sodankylän käräjöpöytäkirjoissa.¹⁴⁴

Saamelaisten suurporonhoitajien poronhoito oli itsenäistä toimintaa, mutta 1700-luvun lopulta lähtien tämän rinnalla oli runsaasti yhteistyötä Kittilän, Sodankylän ja Kuolajärven alueen talollisten kesken. Talollisporonhoidon alkuvaiheessa oli nimittäin tavallista palkata saamelaisesta poronhoitaja suvusta ns. raitio hoitamaan talollisten tokkaa. Suomalaisten talollisten muistitiedossa, jota edellä olevat sitaattit kuvaavat, rajasulkujen jälkeinen saamelainen muuttoliike yhdistetään usein juuri tähän aiempaan raitiotoimintaan ja pidetään sitä ensisijaisesti sen jatkona. Ainakin 1870-luvulla raitiotoiminta jatkui, mutta porosaamelaisten muuttaessa he toivat mukanaan Pohjois-Sodankylään huomattavan poro-omaisuuden, jolle poronhoito perustui ja joka oli raitiotoiminnasta erillinen prosessi.¹⁴⁵

Kirjallisuudessa esiintyy erilaisia tulkintoja siitä, kuka oli ensimmäinen Sodankylään muuttanut saamelainen poronhoitaja ja milloin yksittäiset perheet ovat muuttaneet paikkakunnalle. Ongelmalliseksi asian tekee se, että muistitiedon ja asiakirjoissa esiintyvien tietojen välillä on eroavaisuuksia. Tästä johtuen G. A. Andersson mainitsee ensimmäisenä tulokkaana Jouni Hetan. Martti Linkolan mukaan kyseessä oli Matti (Mathis) Peltovuoma (1849–1916). Juhani K. Kortessalmi yhtyy Linkolan näkemykseen. Pekka ja Marjut Aikion mukaan muuton ensimmäinen vaihe tapahtui 1870-luvun alkupuoliskolla.¹⁴⁶

Sodankylän rippikirjassa 1859–1881 mainitaan varhaisimpana muuttajana Lars Nikodemus (1826–1910). Hän tuli ensimmäisen alkujaan koutokeinolaisen vaimonsa Marith Martintytär Saran (s. 1837) kanssa Sodankylään 21.3.1874.¹⁴⁷ Muuttokirja on päivätty 10.4.1874.¹⁴⁸

G. A. Andersson tapasi Larsin ja hänen veljensä Niilo Nikodemuksen (1823–1888) vuonna 1886 Riestojoen varrella sijaitsevassa Vuotson kylässä. Lars oli rakentanut itselleen kaksi turvekotaa ja niiden väliin eräänlaisen eteisen, joka yhdisti molemmat kodat. Andersson vieraili esimerkiksi Lars Nikodemuksen kodassa Vuotsossa:

¹⁴⁴ Aikio, M. & Aikio, P. 2010, 13.

¹⁴⁵ Kortessalmi 2008, 123.

¹⁴⁶ Andersson 1914, 48; Linkola 1967, 225; Kortessalmi 2008, 125; Aikio, M. & P. 2010, 10.

¹⁴⁷ Vrt. Onnela 2006, 68; Aikio, M. 1988; Kortessalmi; Marainen 1997, 143.

¹⁴⁸ Lähde: OMA; Aikio, M. & P. 1987, 22; Aikio, M. & P. 2010, 11.

Kun tarkoitukseni oli Muteniasta matkustaa Kitisen latvoille, niin elokuun 31 p:n aamulla (1886) läksin lappalaisen Lassi Nikodemuksen muassa matkalle Vuotsoa kohti. Ensin oli venheellä mentävä Riestojoen suuhun ja siitä alkoi mutkitteleva jokimatka Riestojokea ylös. Vaikka oltiin vasta elokuun lopussa, niin jokivarret olivat aamulla Muteniasta lähtiessämme aivan valkoisessa kuurassa. Jo elok. 30 p:vää vasten yöllä oli samanlainen halla. Ilta alkoi hämärtää, kun viimeinkin saavuimme lappalaisen turvekotaan lähellä Riestojoen poukamaa. Kodan seinät olivat etupäässä turpeista, vaan ulkopuolelle seinille oli pystyyn asetettu puunrunkoja, risuja ja paksuja puunoksia niin että kota näytti kookkaalta risukasalta. Tätä vastapäätä oli toinen yhtäläinen kota ja kummankin kodan välillä yhteinen eteisen tapainen, jonka toisella seinällä oli laudoista kyhätty, liitteistään nariseva ovi. Kotakartano siis muodosti pitkulaisen rehdon.¹⁴⁹

Niila Magga kertoi vuonna 1961 seuraavasti Lars Nikodemuksesta eli Lassi-äijästä sekä hänen käyttämistään laidunalueista seuraavasti:

Niin se oli siihen aikaan kuin tämä Lassi-äijä tuli mm. sieltä pohjoisesta. Hän oli silloin todennäköisesti jo sellainen, paremmin niin kuin ikämiehiä ja hänellä oli kuuluja isoja poroja, niin vaatimia kuin härkiä ja ne Purnumukan kuolpunat olivat silloin sellaisia aukeita hyviä jäkälakankaita. Nythän ne on sellaisia sakkeita koivikoita ja mäntykarhakistoja ja niinpä tässä joikussa juuri mainitaan siitä nimenomaan että ne entisajan ihmiset, niin tuota, niillä oli se poro-omaisuus oli eräänlainen kaunis näkymä kun se tuota kynsi siis juoksi niitä aukeita kankaita.¹⁵⁰

Kaiken kaikkiaan Sodankylän rippikirjassa 1859–1881 mainitaan yhdeksän saamelaista, jotka kuuluivat kolmeen kotakuntaan.¹⁵¹ Ensimmäisen muodostivat Lars Nikodemus ja hänen vaimonsa. Toiseen kuului Larsin veli Nicolaus Nikodemus, hänen vaimonsa sekä neljä lasta. Kolmantena mainitaan Juhana Peltovuoma, jolla ei ollut perhettä.

Nimi	Muutot	vih./ muuta	hlöä
Nikodemus , Laurentius (1826–1910)	Muutto Sodankylään 21.3.1874		1
→ v. Marith Martintr. (1837–1909)	Muutto Sodankylään 21.3.1874		1
Tullut Koutokeinosta 1855			
Nikodemus , Nicolaus (1823–1888)	Tullut Muoniosta 17.7.1882		

¹⁴⁹ Andersson 1914, 48–49.

¹⁵⁰ Niila Maggan haastattelu 1961. Haast. E. Ala-Könni. Kper, AK/0544/06.

¹⁵¹ Sodankylän kirkon arkisto: mf. 14 265 1859–81. Aa 13 Sekal. 169. Ilmeisesti myöhemmät vuosiluvut on lisätty myöhemmin.

→ 2. v. Baer , Katariina Maria Pählintr. (1842–1877) Tullut Karesuannosta 1864. Lapset: Nikodemus , Katarina Margareta (1854-1991) Nikodemus , Brita (1865–1953) Nikodemus , Pietari (Paul) (s. 1867) Nikodemus , Katarina/Katrina (s. 1870)	Muutto Sodankylään 23.2.1877 24.4.1864		
Peltovuoma , Juhana, Johan (1843–1916)	Tullut Karesuvannosta 17.7.1882		6 1 yht. 9

On hyvä korostaa, että vaikka Pohjois-Sodankylään suuntautunut muuttoliike voidaan nähdä Sodankylän pohjoissaamelaisen asutuksen synnyn kannalta yhtenäisenä tapahtumana, muuttajia tuli useilta eri seuduilta ja useista eri syistä. Lisäksi muuttoprosessi ajoittuu lähes 30 vuoden ajalle. Prosessin alkuaikojen eli 1870- ja 1880-lukujen yhteydessä voidaan mainita ainakin kolme eri syytä muuttoon. Ensimmäinen on jo mainittu Sodankylän talonpoikien kutsu tulla paikkakunnalle pororaitioiksi. Kuten Gáddjá Nikodemus kertoo, tämä oli merkittävä syy muuttoon hänen sukulaisilleen, eli Lars ja Nicolaus Nikodemukselle. Voidaan kuitenkin sanoa, että Nikodemusten veljesten muutto aloitti muuttoliikkeen Enontekiöltä Sodankylään.

Hetta-suvun jäsenien muuttoon lienee vaikuttanut rajasulkujen aiheuttamien laidunmaaongelmien rinnalla suvun jäsenten osallisuus vuoden 1852 Koutokeinon kapinassa. Esimerkiksi Jouni Hetan veli sai tuomion tapahtuman yhteydessä.¹⁵² Magga-suvun muutto tapahtui yli kymmenen vuotta Lars Nikodemuksen tulon jälkeen ja syynä olivat laidunmaaongelmat Enontekiön Ounastunturilla. Myöhemmät muuttajat tulivat todennäköisesti jo Sodankylässä olevien sukulaisten kutsumina. Esimerkiksi Riestojoelle 1906 muuttanut Nuuhka-Pieti eli Pehr Nikodemus tuli Linkolan mukaan sukulaisten kutsumana.¹⁵³ Seuraavalla vuosikymmenellä alueen kotakuntien määrä kasvoi 1882–1891 rippikirjojen kolmesta kymmeneen ja henkilöiden määrä yhdeksästä 28:aan.¹⁵⁴

Nimi	Muutot	vih./ muuta	hlöä
1. Magga , Guttorm Niilonp. 1.1.1843	Muutto Sodankylään 31.5. 1886	Otettu skr:aan vastaan 25.7. 1886	
→ 2. v. Nicodemus , katariina Petterintr.	Muutto Sodankylään 1841 31.5. 1886		4

¹⁵² Hettojen osallisuudesta kapinaan ks. myös Aikio, M. 1988.

¹⁵³ Linkola 1972, 271; Rosberg 1891, 44.

¹⁵⁴ SKA: mf. 34 265 1882–91 Aa 14 VAA 14 581; OMA, Henkikirja 1890, ES 4154.

- Lapset:
1. Magga, Niilo 16.4. 1868
2. Magga, Pietari Tuomas 7.9. 1871
2. **Hetta**, Jonas 1820 (1818?)1820–29.5. 1899
Koutokeino
→ 2. v. **Tuure**, Ingrid 1837-? Koutokeino Tullut Kaare-suvannosta
17.12. 1882 8
- Lapset:
1. Hetta, Olli (Ola) Joonaksenp. 7.2. 1859
(1854?) (s. Koutokeinossa),
→ 1. v. **Nicodemus**, Katarina Margareta
16.8.1854–12.11.1891
- 3 **2. Hetta**, Isak 16.9. 1861–1920 s. Ruotsi,
Kaaresuvanto
→ v. **Pongo**, Gunilla Maria Matintr. vih. 21.8 1889
(Matsdr.) 14.10. 1870-? Kaaresuvanto
3. Hetta, Ella 22.2. 1866- Ruotsi
4. Hetta, Juhani 6.1. 1872-
4. **3. Tuure**, Elin Antintr. ?.2. 1815-1884 s. Tullut 2
Koutokeino Kaaresuvannosta
Tuure, Margareta Isakint. 15.11. 1844- vih. **Peltovuoma**,
1935 Matti 22.6.1884-1916
kanssa
5. **Nikodemus**, Nicolaus 30.1. 1823- Tullut Muoniosta
17.7.1882 3
- Lapset:
Nikodemus, Brita (1.5.?) 6.5. 1865-1953
Nikodemus, Pietari (Paul) 6.11. 1867-? E
6. **Nikodemus**, Laurentius 13.3. 1826- Muutto Sodankylään 1
31.12.1910? 21.3. 1874
→ v. Marith Martintr. 25.11. 1837-26.11. Muutto Sodankylään erokirja avioliitota 1
1909 21.3. 1874 1.11. 1883
Tullut Koutokeinosta
1855
7. **Peltovuoma**, Juhana, Johan Petterinp. ?.3. Tulleet
1843–1916 Kaaresuvannosta 17.7. 4
1882
→ v. **Qvaenangen**, Sigrid Aslakintr. 5.12. Tulleet
1846–1926 Kaaresuvannosta 17.7.
1882
- Lapset:
Peltovuoma, Ingrid 22.1. 1868-? Ruotsi
Peltovuoma, Antti 26.7. 1872-?
8. **Pongo**, Matts Petterinp. 25.12. 1840-? K-S
vai Koutokeino?
→ 1 v. **Tuure**, Katariina Iisakintr. 13.4. Muuttokirja
1849-16.6. 1895 (k. 46 v.) Sodankylästä (N:o 3) 4
20.7. 1893. Matti
tullut takaisin Inarista
24.3.1896 eli vaimon
kuoleman jälkeen.
- Lapset:

9. **Pongo, Gunilla Maria**
14.10. 1870–1910
Pongo, Ella 4.8. 1872-? E/S?
- 10 **Peltovuoma, Matti** Petterinp. 17.7. 1849–
1916 Kk
(→ v. Margareta Isakintr. Tuuri Tulleet 25.2. 1872 vih. 26.12. 1884
15.11.1844–1935 Kk)
- 1
yht.
28

Vuosina 1882–1884 Sodankylässä työskenteli Suomalainen polaariretkikunta, jonka valokuvakokoelmassa on kuvia paikkakunnalle muuttaneista porosaamelaisista. Ensimmäiseen on kuvattu porotokka, mutta kuvasta puuttuvat tarkemmat tiedot.

Kuva 5.1. Porotokka Pohjois-Sodankylässä. Kuva on otettu 1881–1884 välillä.¹⁵⁵



Asutuksen ja elinkeinon ominaispiiteinä oli se, että talvisin paimennettiin poroja siirtyen hyvästä jäkälämaasta toiseen. Tämän liikkuvan elämäntavan vuoksi käytössä olivat loudekodat (vaatekoda). Kesäpaikoilla asuttiin pääasiassa yhdessä paikassa järven rannassa, jonne rakennettiin pysyvät turvekodat. Linkolan mukaan monilla paikoilla porosaamelaiset rakensivat kiinteät asumukset ensin juuri kesäpaikoille. Sompiojärvelle ei kuitenkaan koskaan rakennettu taloja, vaikka järvi oli erittäin merkityksellinen kalastuspaikka useimmille alueelle muuttaneille perheille.¹⁵⁶ Vuonna 1891 syntynyt Elsa-Marja Hetta muisteli Pekka Sammallahtelle alueen asuinpaikkoja. Hetan mukaan

¹⁵⁵ Oulun yliopiston kirjasto, Suomen polaariretkikunnan kuva-albumi.

¹⁵⁶ Linkola 1967, 256.

Sompiojärvelläkin oli turvekodot, joissa vietettiin kesät vielä 1890-luvulla kun hän oli lapsi. Hänen vanhempiensa kota sijaitsi Sompiojärveen laskevan Kotaojan rannalla.¹⁵⁷

Sompiojärvessäkin oli kodat silloin kuin judettiin. Purnumukassa oli iso kylä, kuusiko niitä oli viisi ainakin oli, turvekotaa. Ja ne asuivat kuinka lienevät (asuneet), ennen kuin minua on ollutkaan! Niitä oli ensin ne Hetta-kodat, sillä oli itsellään sillä Jouni-ukolla kota ja sillä muorilla, ja tuo Kurujärven, Kuru-Jussin isä oli silloin poikamies, se asui siinä kodassa. Ja isälläni oli kota ja sitten oli vielä, isäntä-Matin tunnetko, sen isän (kota), siinä oli kolme Hetta-taloa. Sitten oli noiden Pelto-Juhanien, Pelto-Antin vanhempien, niillä oli kota ja sitten sen, sinä et tunne sitä Ailin-Mattia, sen isän kota, Nikodeemus on myt melkein siinä missä oli sen Pelto-Matin kota, tuon Pelto-Antin isän isähän se on, ne ovat olleet veljeksiä, se Matti, Hiljainen-Matti. Ja sen emäntä oli isän äidin sisko.¹⁵⁸

Polaariretkikunnan ottamissa valokuviissa esiintyy myös kaksi tyypillistä asumusta, turvekota ja loudekota. Kyseessä lienee Siikaselän alue.

Kuvat 5.2. ja 5.3. Turvekota ja vaatekota Pohjois-Sodankylässä 1880-luvun alussa.¹⁵⁹



Kesäisin muuttajien asuinpaikkana oli Sompiojärven ympäristö, johon oli rakennettu turvekodot. Inarinsaamen kielinäytteitä kerännyt A. V. Koskimies matkusti vuonna 1886 Sompion läpi kotimatkallaan ja kuvasi asutusta seuraavasti.

Sompion lappalaiset ovat Koutokeinosta ja Enontekiöstä siirtyneitä tulokkaita, jotka siihen aikaan pääasiassa elättelivät kalastuksella Siikarikkaasta Sompiojärvestä ja pitivät tämä ohessa porojakin

¹⁵⁷ Sammallahti 1975, 24.

¹⁵⁸ Sammallahti 1975, 22.

¹⁵⁹ Oulun yliopiston kirjasto, Suomen polaariretkikunnan kuva-albumi.

aito paimentolaisina kotansa milloin minnekin, sitä mukaa kuinka kalastus ja poronhoito kulloinkin vaativat. Lukumäärältään heitä muistaakseni lienee ollut noin pari-, kolmekymmentä henkeä, kaikki aikaihmiset kutakuinkin suomentaitoisia. Edustavin mies heidän keskuudessaan oli kunnianarvoinen, kaunis vanhus *Jouni Hetta*, joka oli Kaarasjoelta Koutakeinon siirtynyt sekä 1870–80 luvun taitteessa tänne Sompioon. Kaarasjoella asuessaan – silloin tietysti vielä aivan nuorena miehenä – hän oli ollut Stockflehillä apumiehenä Uudentestamentin käännöstyössä. Vanha hurskas ukko, jonka sanelun mukaan kirjoitin muutamia kielennäytteitä, teki hyvin miellyttävän vaikutuksen. Muita miehiä muistan erään Guttorm Maggan (suom. Maakan) l. „Kutturin” (Kuhturan), joksi häntä tavallisesti sanottiin. Kuului olevan varakas mies. Jossakin edempänä asui toisia samaan siirtolaan kuuluvia asukkaita, m. m. ylen rikkaaksi kehuttu Ponku-Matti. Hyvät elinsijat olivatkin nämä tulokkaat osanneet itselleen valita: kalaisien pienien järvien ja jokien ympäristöt sekä avaran jäkälärikkaan kivieliön, jossa oli tilaisuutta laajojakin porolaumoja elätellä. Semmoiset edut ovat myöhemmin sinne houkutteleet yhä uusia vaeltajia samoilta seuduilta, josta entisetkin olivat sinne saapuneet, ja kaikkien sanotaan hyvin tulevan toimeen; nyt heillä jo kerrotaan olevan vakinaiset hirsitalotkin eri paikoilla jokien latvoilla. Paitsi ennen mainittuja sukuja siellä nyt kuuluu olevan Hirvasvuopiota, Orposta, Lensmannia y. m.¹⁶⁰

Asiakirjalähteissä on muutamia ristiriitaisia tietoja, joiden selvittäminen vaatii jatkoselvitystä. Merkittävimmät kysymykset liittyvät siihen, milloin porosaamelaiset täsmälleen ottaen saapuivat Sodankylään ja miksi niin Matti Ponkun perhe kuin moni muukaan perhe ei esiinny muuttokirjoissa tai rippikirjoissa 1870-luvulla, vaikka moni perheen lapsista on merkitty syntyneeksi Sodankylässä. Samoin kiinnostavaa on kysymys siitä, milloin Matti Peltovuoma on muuttanut pitäjään, sillä asiakirjoista löytyy keskenään ristiriitaista tietoa asiasta. Alueelle muuttaneista perheistä voidaan hahmotella seuraavanlainen alustava luettelo.¹⁶¹

1. Lars Nikodemus perheineen, 1874 Muoniosta
2. Matti Ponku perheineen, n. 1876 Koutokeinosta Enontekiön kautta Sodankylään¹⁶²
3. Nils Nikodemus perheineen, 1877 Muoniosta
4. Juho Peltovuoma, 1878 Kaaressuvannosta
5. Elin Tuuri, 1878 Kaaressuvannosta
6. Jonas Hetta perheineen, 1882–1883 Kaaressuvannosta
7. Guhtur Magga perheineen, 1886 Enontekiöltä [mahdollisesti myös 1882 muutto]
8. Niila Hirvasvuopio perheineen, 1897 Enontekiöltä
9. Niila Magga perheineen, 1899 Enontekiöltä Inarin kautta Sodankylään
10. Piera ja Niila Sara perheineen, 1911

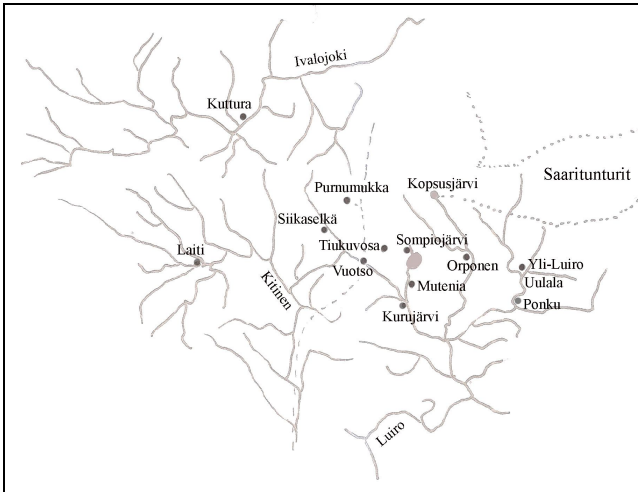
¹⁶⁰ Koskimies & Itkonen 1917, VII–VIII.

¹⁶¹ Vrt. Linkola 1967, 255; Onnela 2006, 68–69.

¹⁶² Pongo, Matts Petterinp. Tullut Enontekiöltä 22.4.1897. Muuttaneet kaikki Sodankylään 23.3.1897. Muutto Sodankylästä Inariin 28.2.1898. Sodankylän kirkon arkisto: mf. 64 265 1891–00 Aa 17 VAA 155.

Muuttoliikkeen seurauksena syntyivät pohjoissaamelaiset kylät Purnumukka, Vuotso, Kurujärvi, Yli-Luio ja Kuttura. Näistä Kurujärvi ja Yli-Luio ovat tuhoutuneet Lokan ja Porttipahdan altaiden rakentamisen seurauksena. Purnumukasta saamelaisväestö siirtyi Vuotsoon 1970- ja 1980-luvuilla porotilamääräysten mukaan.

Kuvat 5.4. Sompion alueen asuinpaikat.



5.2. Guhturin ja Gáddján perheen muutto Sodankylään

Tilanteen käytyä ongelmalliseksi Enontekiöllä Guhtur ja Gádjá päätyivät ratkaisuun muuttaa itään. Maggoja ei kuitenkaan ollut aiemmin lähtenyt sinne, vaan he ovat olleet tiukasti kiinni Enontekiön-Kaaressuvannon piirissä. Sen sijaan Nikodemuksia oli siirtynyt jo ensimmäisten muuttajien joukossa Pohjois-Sodankylään 1870-luvulla. Guhturin tärkein yhteys näihin olivat edellä mainitut Gádján veljet *Laurentius Nikodemus* ja *Nicolaus Nikodemus*.¹⁶³ Myös Gádján tati Ella Nikodemus siirtyi Sodankylään, jossa kuoli 74-vuotiaana vuonna 1890.

Gádjá Nikodemus kertoo muuton pääsyynä olleen vaikeudet poronhoidossa. Hetan alueella oli liikaa poroja ja laitumet olivat ahtautuneet. Norjan raja oli lähellä ja Koutokeinossa oli paljon provarkaita. Nikodemuksen mukaan oli mahdotonta tulla

¹⁶³ Yksi 1800-luvun lapinmatkaajista, G. A. Andersson, tapasi Lars ja Niilo Nikodemuksen vuonna 1886 Riestojoen varrella sijaitsevassa Vuotson kylässä. Lars oli rakentanut itselleen kaksi turvekotaa ja niiden väliin eräänlaisen eteisen, joka yhdisti molemmat kodat. Andersson 1914, 48–49.

toimeen Hetassa.¹⁶⁴ Lisäksi Guhtur sai tuomiot porovarkauksista vuosina 1877 ja 1881. Hän oli siten osallinen alueen porovarkauksiin, mikä oli myös mahdollinen syy muuttoon. Gádjan poika Petter Tuomas ei muuttanut Sodankylään vaan jätettiin ilmeisesti Muonioon kasvattilapseksi.

Lopullinen muutto Sodankylään alkoi keväällä 1886, sillä kotakunnan muuttopäiväksi on merkitty Enontekiöllä 31.5.1886 ja Sodankylässä 25.7.1886.¹⁶⁵ Muuttoreitti kulki Enontekiön Ounastunturilta Kittilän poikki itään Sodankylään.¹⁶⁶ Varsinaiset muuttoon osallistuneet eivät selviä asiakirjoista. Huomattavaa on kuitenkin se, että Guhturan vanhimman pojan, Niilan nimi säilyy vielä useita vuosia Enontekiön henkikirjoissa muun perheen muutettua. Koko perhe ei siten siirtänyt kirjojaan samalla kertaa uuteen asuinpaikkaan.¹⁶⁷

Maggojen muuttoon liittyen mielenkiintoinen on Samuli Onnelan esiin tuoma Sodankylässä 3.3.1882 pidetyn pitäjänkokouksen pöytäkirjassa oleva maininta. Sodankylän poronhoitoa järjestävä kokous nimittäin huomautti, että Guttorm Magga oli seurakunnan luvalla tullut perheineen pitäjään ja syyllistynyt kaksi kertaa porovarkauteen. Magga pidettiin siten vahingollisena pitäjän poronhoidolle ja hänet oli toimitettava sieltä pois.¹⁶⁸ Tieto on erityinen, sillä sen mukaan perhe olisi ensimmäisen kerran muuttanut Sodankylään jo 1880-luvun alussa, mutta tullut häädetyksi pois. Tällaisesta vuoden 1886 muuttoa edeltäneestä tapahtumasta ei kuitenkaan ole mainintaa esimerkiksi Gádja Nikodemuksen haastattelussa. Pitäjänkokouksen pöytäkirjan perusteella on kuitenkin mahdollista ymmärtää kahta Suomalaisen polaariretkikunnan jäsenten ottamaa valokuvaa, joista ensimmäisen yhteyteen on kirjoitettu kuvaus ”Sodankylä Kuttura” ja toisen ” Sodankylä Kuttura perheinen”. Tässä tapauksessa Guhtur Maggan lisäksi kuvassa on myös Gádja Nikodemus.

¹⁶⁴ Gádja Nikodemuksen haastattelu 1911.

¹⁶⁵ Onnela 2006, 69. Onnela viittaa Sodankylän kirkon arkistossa säilyttäviin Sodankylän pitäjänkokouksen pöytäkirjoihin.

¹⁶⁶ Katariina Nikodemuksen lapsi, Juhani Pietari (s. 1879), jätettiin otollapseksi ilmeisesti Kittilään.

¹⁶⁷ Enontekiön henkikirjat 1880–1890, OMA.

¹⁶⁸ Onnela 2006, 190.

Kuva 5.5. ja 5.6. Kaksi Suomalaisen polaariretkikunnan Sodankylässä 1882–1884 ottamaa kuvaa¹⁶⁹.



5.3. Asuinpaikat Siikaselässä ja Sompiojärvellä

Pohjois-Sodankylän eli entisen ns. Kemin Lapin metsäsaamelaiset olivat pitkälti suomalaistuneet ja siirtyneet uudistilallisiksi 1800-luvulla. Tämä johtui pääasiassa alueen peura- ja majavakantojen romahduksesta liikapyyntin seurauksena. Liikapyynti oli puolestaan seurausta alueen väestömäärän voimakkaasta kasvusta uudisasutuksen levittäytyessä. Alueella tuolloin käyneet matkailijat kertovatkin köyhtyneestä ja kurjistuneesta väestöstä, joiden perinteiset elinkeinot olivat kriisitilassa.¹⁷⁰

Lännen paimentolaisille nämä uudet laidunalueet näyttäytyivät kuitenkin erittäin edullisina. Alueen köyhälle väestölle rikkaiden porosaamelaisten tulo merkitsikin taloudellista vaurastumista ja uusia työmahdollisuuksia. Linkolan mukaan alueelle syntyi ns. väärtili-järjestelmä, johon liittyvä yhteistyö oli molemminpuolista. Saamelaiset raitioivat talollisten poroja ja rakensivat jopa säilytysaittoja tilojen läheisyyteen. Ennen kuin muuttajat rakensivat itselleen omat talot, oli toisinaan tapana, että talvella naiset ja lapset asuivat talollisten luona.¹⁷¹

¹⁶⁹ Oulun yliopiston kirjasto, Suomen polaariretkikunnan kuva-albumi. Kuvat on julkaistu ensimmäisen kerran vuonna 1984, mutta niiden kuvateksteissä mainitaan kuvien esittävän Matti Ponkua. Ks. Aikio, S. 1984, 93. Tunnettujen Matti Ponkua esittävien kuvien vertailun kautta voidaan olla varmoja, ettei kyseisten kuvien kohdalla kyseessä voi olla Matti Ponku. Ks. esim. Rosberg 1891, kuvaliite; Onnela 2006, 66–67. Kuvat on julkaistu myös teoksessa Enbuske 2008, jossa kuvatiedot ovat oikeat.

¹⁷⁰ Ks. Aikio, M. & P. 1987, 23.

¹⁷¹ Linkola 1967, 256.

Guhturin kotakuntaan kuului vuoden 1890 henkikirjan mukaan ydinperhe (Guhtur, Gáddjá, Niilo, Piera ja Elsa Maria) sekä Enontekiöltä kotoisin oleva piika Inkeri Walkeapää. Vuoden 1895 henkikirjassa ovat samat henkilöt piikaa lukuun ottamatta. Kausittaista aputyövoimaa tiedetään kuitenkin käytetyn.¹⁷²

Kotakunta	Sodankylän henkikirjan tiedot v. 1890	v. 1895	Henkilöllisyys
Magga	Guttorm 43 vaimo: Kaisa 41 L. Niku 68 Pekka 71 0-1 (0-1 = alaikäinen tytär Elsa Maria) piika Inkeri Walkeapää	Guttorm 43 Katariina 41 L: Niila 68 Piera 71 Maria 74	Guttorm Nilsson (1.1. 1843–1899) Karin Nikodemus (23.2.1843–10.12.1922) ¹⁷³ Niilo Guttormsson (16.4.1868–3.12. 1931) Petter Tuomas Guttormsson (4.9.1871 –?) Elsa Maria Guttormsdottir (4.7.1874–1945) Inkeri Walkeapää (?-?)
Lukumäärä:	6 henkilöä	5 henkilöä	

Elsa-Marja Hetan muistitiedon mukaan nykyisten kutturalaisten isä paimensi tokkaansa Sodankylän Länsipuolella, Laitin kylän lähistöllä.¹⁷⁴ Hän kertoi Pekka Sammallahden haastattelussa myös Siikaselän aitasta ja sen yhteydessä olleesta turvekodasta seuraavasti:

[...Kutturalaiset] asuivat aluksi täälläkin, niillä on ollut kotasijoja vaikka missä tuolla metsässä, ne ovat niiden kutturalaisten ja Ponkujen olinpaikkoja. Ja sitten ne jutivat, asuivat tuollakin Siikojoen latvalla niillä oli kotasijat, nyt ei ole sitä kotaa enää mutta aita on, mutta sekin kuuluu jo sortuneen, sellainen jalkojen päällä se aitta, nelijalkainen aitta ja turvekodassa itse asustivat. Ne asuivat siellä kauan. Sitten lähtivät jutaamaan ja menivät sinne Kutturaan, tekivät uuden olinpaikan ja asettuivat sinne. Niillähän oli silloin eloa vaikka kuinka paljon. Ne pojat ovat siitä lähtin olleet siellä.¹⁷⁵

Sodankylässä ei laajamittaista jutamista enää harrastettu, vaan jokaisella kotakunnalla oli omat perhe- tai sukukohtaiset laidunalueensa, joiden keskuksena oli pysyvä kotapaikka. Luonnollisesti poroilla oli eri laidunalueet kesäisin ja talvisin. Muuton jälkeen poroille vakiintuivat hiljalleen esimerkiksi uudet vasomispaikat. Samoin kesän räkkäaikana porot pyrkivät korkeammille ja tuulisemmille maille

¹⁷² Tähän viittaa esimerkiksi Guttormin perukirjassa mainitut ja ilmeisesti Guttormin yllättävän kuoleman takia maksamatta jääneet renkien palkat: Aaro Pietikäiselle rengin palkkaa 148 Smrk; Piera Saaralle rengin palkkaa 232 Smrk.

¹⁷³ Karin Nikodemuksen syntymävuosi on Enontekiön rippikirjoissa 1843 kun taas Sodankylässä ja Inarissa se on johdonmukaisesti 1841.

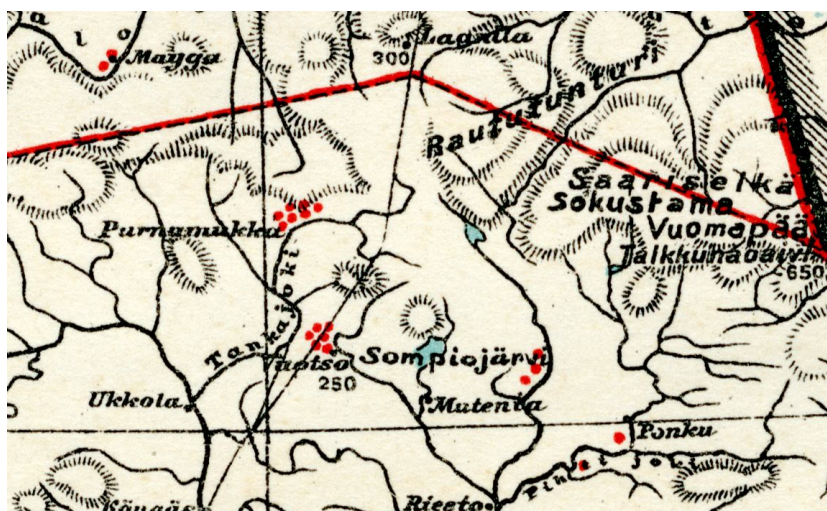
¹⁷⁴ Sammallahti 1975, 24.

¹⁷⁵ Sammallahti 1975, 24.

hyönteisiä pakoon. Kesä- ja talvilaitumien välimatkat olivat kuitenkin huomattavasti lyhyempiä Sompiossa kuin entiset jutamisreitit sisämaan ja Jäämeren rannikon välillä.

Muuttajat asettuivat osaksi myös yhteisiin asuinpaikkoihin. Pysyvät kotakylät sijaitsivat Siikaselässä, Tiukuvosassa, Kopsusjärvellä ja Sompiojärvellä sekä Rietojoen Muotkataipaleella, joka nimettiin myöhemmin Vuotsoksi. Saaritunturien-Sompion alueelle muodostui viisi porosaamelaiskylää, joissa oli 1900-luvun taitteesta lähtien kiinteät asumukset. Nämä olivat Purnumukka, Vuotso, Yliluuro, Kurujärvi ja Kuttura.¹⁷⁶ Tämän lisäksi varsinkin kesäisin kalastettiin Sompiojärven rannalla. Seuraavassa J. E. Rosbergin julkaisema kartta, johon hän on merkinnyt Pohjois-Sodankylän saamelaisasutuksen.

Kuva 5.7. Yksityiskohta Lapin kartasta, johon on kuvattu Pohjois-Sodankylän porosaamelainen asutus 1900-luvun alussa.¹⁷⁷

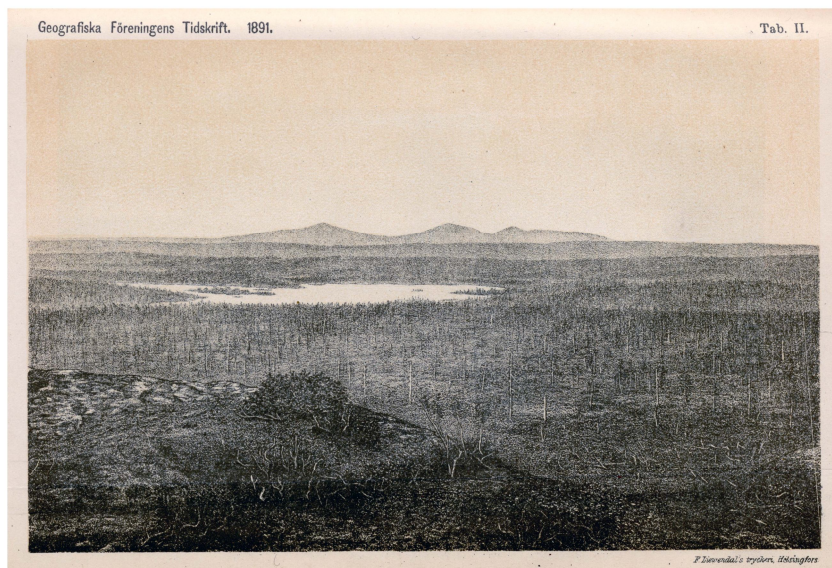


Rosberg kuvasi aluetta ja sen asukkaita jo vuonna 1891 matkallaan. Alla olevassa kuvassa näkyy Sompiojärven maisemaa sellaisena kuin se oli 1800-luvun lopulla.

¹⁷⁶ Suurin näistä oli Purnumukka, jossa parhaimmillaan asui noin 200 henkeä. Vain Vuotsossa ja Kutturassa on säilynyt alkuperäisten asukkaiden jälkeläisiä. Kurujärvi ja Yliluuro jäivät Lokan tekoaltaan alle 1970-luvun alussa. Purnumukan saamelaisväestö siirrettiin Sodankylän kunnan toimesta Vuotsoon 1980-luvun alussa. Aikio 1988, 65–78.

¹⁷⁷ Rosberg 1911, karttaliite.

Kuva 5.8. Kuva Sompiojärvestä ja Nattas-tuntureista.¹⁷⁸



Guhturin kotakunnan tärkeimmäksi kotapaikaksi muodostui Siikaselkä. Se sijaitsee noin 20 kilometriä nykyisestä Vuotsosta länteen Kitiseen laskevan Siikahaaran lähistöllä. Vanhalla kotakentällä on pystyssä vieläkin Lars Nikodemuksen ja Guhtur Maggan rakentama alkuperäinen varastoaitta, *Siika-aitta*. Laidunalueina heillä oli Kitisen latvan alueita Laitin kylän lähistöllä. Kesäpaikkana oli myös Maggoilla turvekota Sompiojärvellä.¹⁷⁹ Guhturin tytär Elsa Maria oli avioitunut suomalaisen Heikki Peuran kanssa 25.9.1898, joka oli todennäköisesti kotiväynä Maggojen kotakunnassa ainakin vuosina 1898–1900.¹⁸⁰ Kotakuntaan kuului siis vuosikymmenen lopulla viisi henkeä sekä mahdolliset rengit. Niila Magga kertoo:

Niin ja tällöin alkoi tapahtumaan se muutto tänne etelää kohti ja se kesti vuosikymmeniä. Eihän se tapahtunu käenkäänteessä. Joo ne tuli perheet vähitellen tänne etelää kohti ja niinhän ne viimein asettui. Toiset meni tuonne Itä-Lappiin ja tuo oli semmonen etappipaikka tuo Siikaselkä, niinkun äsken oli puhetta siitä Lassi-äijästä, niin hän oli just niitä henkilöitä ja Kuttura-vainaja nehän ne rakensi sen aitankin, joka on vielä siellä. Joo se on vielä pystyssä, ja hyvässä kunnossa onkin.¹⁸¹

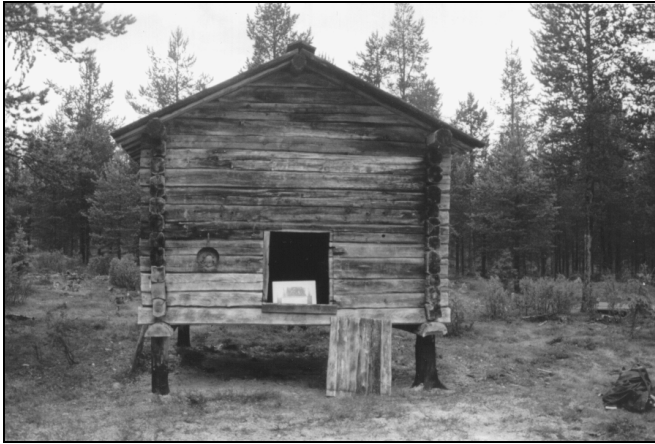
¹⁷⁸ Rosberg 1891, kuvaliite.

¹⁷⁹ Se mikä on näiden kolmen paikan keskinäinen suhde, on vielä selvittämättä. Niila Maggan haastattelu vuodelta 1961. Kper, AK/0545; Sammallahti 1975, 22–24; Aikio, M. 1989, 61–78.

¹⁸⁰ Heikki Matinpoika Peura (7.12.1857) oli kotoisin Saarijärveltä. Hänestä kerrotaan, ettei hän tiennyt mitään poronhoidosta eikä erämaassa asumisesta. Rikkaan poromiehen tyttärellä Elsa Marialla oli isot myötäjäiset.

¹⁸¹ Niila Maggan haastattelu 1961. Haast. E. Ala-Könni. Kper, AK/0544/06.

Kuva 5.9. Guhturin kotakunnan aitta Siikaselässä on rakennettu 1880-luvulla. Aitan ovat kunnostaneet Sodankylän saamelaisyhdistys ja Metsähallitus vuonna 1998.¹⁸²



Guhturin perheelle 1890-luvun loppu on siis ollut vaurastumisen aikaa. Pääelinkeinona oli suurporonhoito, mutta myös talonpoikaisia sivuelinkeinoja, kuten karjataloutta, omaksuttiin suomalaisilta.¹⁸³ Yli tuhannen poron tokka muodosti kolme neljäsosaa koko Guhturin varallisuudesta. Tämän lisäksi oli sivutoimentulon lähteenä myös kaksi lehmää.¹⁸⁴ 1900-luvun alkuun saakka lehmiä pidettiin kuitenkin vain kesäisin, koska talvinavettoja ei ollut. Talvisin lehmät olivat ruokittavana Laitin kylän maalaistalossa.¹⁸⁵ Siirtyminen sivutoimiseenkin karjatalouteen vaati kuitenkin pysyvää asuinpaikkaa sekä runsaita heinämaita. Tämän lisäksi lehmien pito sitoi yhden ihmisen työn.

Porosaamelaiset sopeutuivat alueen taloudelliseen tilanteeseen varsin hyvin. Inarissa ja myös etelämpänä entisellä metsäsaamelaisten alueilla oli vakiintunut poronhoidon ja karjatalouden sekä metsästyksen ja kalastuksen yhdistävä elinkeino, johon uudisasukkaat olivat tuoneet karjatalouden ja omaksuneet saamelaisilta poronhoidon ja päinvastoin.

¹⁸² Kuva Marko Jouste.

¹⁸³ Korttesalmen mukaan tällainen muutos oli yleinen piirre 1800-luvun jälkipuoliskolla. Pororaitiojärjestelmän piirissä työskennelleet siirtyivät vähitellen talolliselämään ja poronhoidon rinnalle otettiin sivuelinkeinoiksi karjataloutta ja maanviljelystä. Korttesalmi 2008, 135.

¹⁸⁴ Tiedot ovat peräisin Guttorm Maggan perukirjasta. Aikio, M. 1989, 61–78.

¹⁸⁵ Entinen Laitin kylä on nykyään Porttipahdan tekoaltaan alla. Kylän sijainnin osoittava kartta. Ks. Teeriaho 2011, 50.

6. Muutto Inariin Ivalojoen varteen

6.1. Asuinpaikan valinta

Pohjois-Sodankylästä ei kuitenkaan tullut Guhturin kotakunnan lopullista asuinpaikkaa. Perhe päätti 1890-luvun lopulla muuttaa Inarin kunnan puolelle, jossa ei ollut niin paljoa poronhoitajia. Gáddjá Nikodemus kertoo haastattelussa muuton syyksi sen, että Sodankylän laidunalueet olivat alkaneet huonontua. Kun huomioidaan alueen porosaamelaisväestön määrän lisääntyminen 1880-luvun aikana, voidaan Gáddján antamia tietoja pitää paikkansapitävinä. Hän mukaansa toisena syynä muuttoon oli se, että Sodankylän ja lähipitäjien talolliset olivat aloittaneet poronhoidon. Gáddjá kertoo, että kun he muuttivat Inariin, he joutuivat kulkemaan tietä pitkin ja saivat sakot. Guhtur Magga oli tutkinut Ivalonjokilaaksoa ja etsinyt uutta asuinpaikkaa ja anonut myös uudistilaa nykyisen Kutturin kohdalle.

Perhe muutti Inarin puolelle Ivalojoen varteen talvella 1898–1899. Inarin rippikirjoihin Guhturin muuttopäiväksi Sodankylästä on merkitty 2.1.1899.¹⁸⁶ Inarin pitäjän henkikirjoista Maggat löytyvät ensimmäisen kerran vuonna 1899 ja siihen ovat merkittyinä Katariina Guttorminleski ja poika Niilo.¹⁸⁷ Kotakunnan jäsenet olivat muuton jälkeen samat paitsi että Piera oli jäänyt Sodankylän puolelle Vuotsoon.¹⁸⁸

Ivalojoen rannalta valittu uusi asuinpaikka, jossa nykyään sijaitsee Kutturin kylä, täytti hyvin saamelaisten hyvälle kotakentälle asettamat vaatimukset. Se sijaitsi etelänpuoleisella aurinkoisella rinteellä, myös luonnon vesipaikka löytyi läheltä. Paikka oli kalaisan joen suvantopaikan lähellä. Joki toimi kesäisin kulkureittinä ja talvellakin oli helppo matkata jäätä pitkin. Niila Magga kertoo muutosta Ivalojoelle seuraavaa:

Sitten Siikaselästä, sittenhän ne alkoi siitä levittäytymään. Toiset meni Itä-Lappiin, toiset Vuotsoon ja toiset tänne, siis Kuttura, minun isoisäni, sitten tänne Ivalojokivarteen, siis tähän Kutturaan. Ja ne rakensi tänne sellaisen nelinurkkaisen asumuksen. Mitäpä ne siihen aikaan isommilla rakennuksilla ja siinä asuivat taas toistakymmentä vuotta siinä nelinurkkaisessa. Sitten 1903 ne muutti tuohon uuteen rakennukseen, joka nyt on vanha rakennus, verstaana ja

¹⁸⁶ IKA, mikrofilmi 24 212 1890–00 Aa9 Tun. Lapp. A-M 116.

¹⁸⁷ Inarin pitäjän henkikirja vuodelta 1899. Koska henkikirjat tehtiin aina vuoden lopussa, ei Guttormin nimeä enää näy tässä. OMA, kansio Bb 1:2a.

¹⁸⁸ Maria ja Heikki Peura muuttivat takaisin Sodankylään 25.3.1900.

varastohuoneena, ettei siinä asuta enää. Semmoistahan se oli siihen aikaan, että maanteitä ei ollu, mutta semmoistahan ei kaivannu, jota ei tiennyt olevankaan eikä ollunna.¹⁸⁹

Poroelinkeinon turvaksi alueella oli hyvät laidunmaat ja runsaasti heinää kasvavia luonnonniittyjä. Lisäksi paikka oli tarpeeksi etäällä suomalaisasutuksesta, jolloin elinkeinojen erilaisuudesta johtuvaa ristiriitaa ei helposti päässyt syntymään. Huomioitavaa on myös se, että heti muutettuaan Ivalojoelle, kotakunta rakensi itselleen hirsitalon ja raivasi heinäniittyjä. Jo Sompiossa sivuelinkeinoksi muotoutuneen lehmien pidon vaatimukset olivat varmasti yksi syy uuden asuinpaikan valintaan. Lehmiä ei voinut pitää keskellä mäntymetsää, vaan tarvittiin joenrantojen niittyjä, sillä muualla ei kasvanut tarpeeksi heinää karusta ilmastosta johtuen.

Uusi asuinpaikka tuntui olevan turvassa ongelmilta, joita Sodankylässä oli ollut. Etelästä lähestyvät metsänhakkuut ja savotat, suomalaisen asutuksen läheisyys sekä Ruijan tien matkailijat häiritsivät poronhoitoa. Poronhoidollisessa mielessä Inarin alueella oli vielä käyttämättömiä laidunalueita.

Lähin asutus Ivalojoella oli Kultala. Kullan kaivaminen oli kuitenkin jo vähentynyt alkuinnostuksen lopahdettua. Myös kittiläläisten ja Kyrön asukkaiden peuran ja majavanmetsästys oli loppunut näillä nautinta-alueilla riistakantojen romahdettua. Alue oli siis tyhjä peuroista ja ihmisistä. Tärkeää oli kenties sekin että Länsi-Inarista oli varsin lyhyt matka Enontekiölle ja vielä lähempänä oli suuria Utsjoelta tulleita poromiehiä, joilla oli tuhatpäisiä tokkia. Myös poropaliskunnan valinnalla on ollut varmasti merkitystä asuinpaikan valintaan. Kutturalaiset siirtyivät juuri paliskuntajärjestelmän perustamisen aikaan Sodankylän Lapin paliskunnasta Hammastunturin paliskuntaan, joka oli saamelaiskulttuurin kannalta keskeisempi. Ivalojokeen laskevan Appisjoen suussa oli 1800-luvun puolella asutusta. Kolmihenkinen retkikunnan jäsenethän tapasivat siellä asuneen Salkko-Niilan 1860-luvulla. Hänen muutettuaan pohjoisemmaksi nykyiseen Lismaan, Appisjoen suuhun muutti Utsjoelta Annas-Kaapi eli Gabriel Aikio, mutta hänkin muutti myöhemmin hieman pohjoisemmaksi Hammasjärvelle.

Kutturan etäisyys muusta asutuksesta oli ennemminkin etu kuin haitta.¹⁹⁰ Poronhoitajille erämaa on mitä luonnollisin elinympäristö. Kutturan edullisuuteen

¹⁸⁹ Niila Maggan haastattelu 1968. GIA.

liittyivät ainakin seuraavat seikat, joista kertoivat vuonna 1997 haastattelemanı Guhturin pojanpojanpoika Jouni Magga sekä Tuomas Magga.¹⁹¹

1) Hyvät porolaitumet. Tärkein seikka on ollut Kutturın ympärillä olevat hyvät ja laajat jäkälämaastot, eli poroille riitti laidunmaita ja näin elinkeinon jatkuminen oli turvattu. Tärkeää on myös ollut se, ettei alueella ollut muita poronhoitajia.

2) Joki. Ivalojoeki oli kalaisa joki, ja Kuttura sijaitsee kahden nivan eli kahden virtapaikan välissä olevan suvannon pohjoisrannalla, josta sai hyviä saaliita. Joki toimi luonnollisesti myös tärkeänä kulkuväylänä. Joenvarressa olevaa Kutturaa ei luonnollisesti ole voitu asuttaa ilman venettä, mutta on kiintoisaa, että kotakunnalla oli jo sinne muutettaessa peräti kolme venettä halussaan. Jokivarsi ei ollut suinkaan asumaton, sillä vuoden 1870 Ivalojoen kulturalöytöjen jälkeen alkoi kultaryntäys ja parhaimmillaan alueella asusti satoja kullankaivajia. Kultamiehien ja poronhoitajien välit pysyivät hyvinä, sillä heidän välillään ei tullut eturistiriitoja.

3) Vesipaikka. Paikalla on erittäin hyvä kirkasvesikaltio eli luonnonlähde, josta sai puhdasta juomavettä helposti talvellakin.

4) Etelänpuoleinen rinne. Ensimmäinen kotapaikka, niin kuin suurin osa nykyisestäkin asutuksesta, sijaitsee aurinkoisella, alaspäin joelle viettävällä etelänpuoleisella rinteellä. Tästä seuraa, että juuri tämä paikka sulaa ensimmäisenä keväällä ja on pisimpään sulana lumesta, joten porojen on mahdollista löytää sieltä helposti jäkälää. Tämä parantaa myös myöhemmin raivattavien vainioiden mahdollista heinäsatoa. Toisaalta joelle laskeva rinne on ollut hallanalttiuden vuoksi hyvin huono paikka maanviljelykselle. Paikalla oli siis erityistä merkitystä nimenomaan poronhoitajille, mutta talonpoikaisasutuksen kannalta paikka ei olisi ollut mitenkään erinomainen.

Laidunalueitten ohella myös paliskuntajaolla on ollut oletettavasti tärkeä merkitys asuinpaikan valitsemisessa, onhan kyse ollut pääelinkeinosta. Vuoden 1898 poronhoitoasetus velvoitti perustamaan poronhoidolle rajattuja alueita, paliskuntia. Sompion alueelle perustettiin Lapin paliskunta. Kutturalaisten porot kuuluivat kuitenkin alusta lähtien Länsi-Inarin Sallivaaran paliskuntaan.¹⁹² Gáddjá Nikodemus kertoi vuonna

¹⁹⁰ Aikion mukaan toisen saamelaiskylän, Purnumukan paikan valinassa oli painavana syynä riittävän pitkä välimatka suomalaisasutukseen, erämaarauha. Suurporonhoitoon tottumattomat suomalaiset valittivat porokoirista ja ongelmia syntyi mm. porojen tekemistä heinävahingoista. Aikio, M, 1989, 67.

¹⁹¹ Jouni Maggan ja Tuomas Maggan haastattelut, 1997.

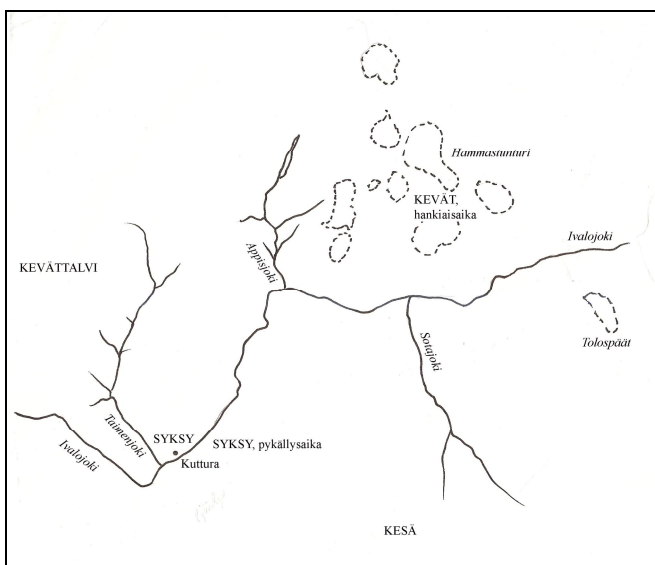
¹⁹² Nykyään Kutturın porot jakautuvat Sallivaaran ja Hammastunturin paliskuntiin.

1911, että paimentaminen ei käynyt päinsä, koska muut poronhoitajat päästivät porot irralleen eivätkä paimentaneet niitä enää ympärivuotisesti. Porojen laidunaluekierto 1900-luvun alussa oli Gáddjá Nikodemuksen mukaan seuraavanlainen.

Kesän porot viettivät tunturissa ja kuusimetsissä, missä oli ruohoa syötävänä. Sääskiaikana ne olivat enimmäkseen jängillä, eivätkä tulleet mäntymetsiin, joilla talvilaitumet sijaitsivat. Siksi irrallaan eli veiti olevat porot eivät talloneet talvilaitumia. Syksyllä porot hajaantuivat ja olivat kuusimetsässä, jossa ei voinut olla talvilaitumia, koska metsä oli liian tiheää. Kun porot koottiin, ne olivat lähellä taloa. Myöhemmin porot ajettiin kauemmaksi Ivalojoen pohjoispuolelle. Ivalojoen eteläpuoli syötettiin tavallisesti kootessa poroja pykällysajaksi. Joskus porot menivät joen rantamaita pitkin, mutta eivät pidemmälle kuin Sotajoelle asti. Yleensä ne eivät menneet Appisjokea pidemmälle. Siellä porot ylittivät joen ja palasivat joen eteläpuolta takaisin.

Keväällä porot olivat Ivalojoen ja Menesjärven välisillä tuntureilla ja myös joskus etelässä Sodankylän puolella. Siellä ei otettu vierasporosta maksua, mutta Kittilässä kaksi markkaa porolta. Kun kevään hankiaisaika koitti, porot ajettiin Hammastunturiin. Tämän muuton päättivät ihmiset, sillä jos porot olisivat päättäneet, ne olisivat menneet etelätuulella Tolospäihin ja vain pohjoistuulella Hammastunturiin. Joskus talvilaitumia etsittiin kuitenkin Tolospäiltä, jos Hammastunturin laitumet olivat huonot.

Kuva 6.1. Kartta Ivalojoen alueesta Kutturin kylän ympärillä.



6.2. Uudistilan ja poroelinkeidon yhdistäminen

Muuttaessaan Ivalojoelle Guhturin kotakunnalla oli takanaan kymmenen vuoden aika Sompiossa ja sitä oli edeltänyt useamman vuoden kestänyt raskas muutto Enontekiöltä. Ensimmäinen kota on pystytetty nykyiseen Kutturuaan todennäköisesti syystalvella 1898, sillä porosaamelaisten muuttaminen tapahtui yleensä talvella lumen aikana. Tuolloin porojen oli helpompi vetää suurempia tavaramääriä.

Guhtur Magga kuoli kuitenkin 56-vuotiaana vain pari kuukautta muuton jälkeen 23.3.1899. Odottamattoman kuoleman syyksi on kuolleiden luettelossa merkitty sydänkohtaus. Mielenkiintoisen kuvan tuon ajan porosaamelaisten elämään ja taloudelliseen asemaan antaa Guhturin perukirja. Guhturan kuollessa asuttiin kuitenkin vielä perinteiseen tapaan kodassa ja omaisuusluettelon perusteella voikin tehdä johtopäätöksiä nimenomaan muuttoa edeltäneestä elämästä Siikaselässä ja Sompiojärvellä.

Pesän jäämistö on arvioitu 19 847,72 Suomen markan arvoiseksi. Guhtur oli kuollessaan hyvin varakas. Esimerkiksi vuoden 1900 palkkatasolla suomalainen renki ansaitsi talvella 1,03 Smk. ja kesällä 1,90 Smrk. eli kuukausiansio vaihteli kauden mukaan 25,75–47,5 Smk.¹⁹³ Vuosiansio oli noin 400 Smrk. Pohjoisessa palkat olivat hieman pienemmät. Pororengille maksettu keskimääräinen kuukausipalkka oli ollut 18,5 Smrk.¹⁹⁴

Kaiken kaikkiaan perukirjan tavara- ja asialuettelo on kahdeksan sivun mittainen. Seuraavassa kaaviossa on muutamia Guhturin perheen varallisuutta kuvaavia poimintoja.¹⁹⁵

Paperirahaa: 900 Smk.

Puukaluja: 3. venettä (2 kolmilaitaa ja 1 kaksilaita)

Ajo ja työkaluja: 14. raitoahkiota

Elinaineita: noin 79 kiloa kahvia eli paalu,

Seka-tavaraa: 1. pöytäkello, kota jossa asutaan, 1. vene myyty K. Aikiolle, 1. aitta Siikahaarasta,

Kotieläimiä ja karjaa: 2. lehmää á 70, 3 koiraa á 5, Poroja arvioltaan noin 1,000 á 15,

Kirjoja: 2. virsikirjaa, katekismus, raamattu, ja lakikirja,

Saamisia: Kansallisosakepankissa Rovaniemessä Otto Moberg'in nimessä 2000 Smrk.

¹⁹³ Suomen taloushistoria III, 1983, Palkkoja koskevat taulukot.

¹⁹⁴ Guttorm oli jäänyt velkaa rengilleen Aaro Pietikäiselle 148 Smk. ajalta 22.1–30.8. (1898). Aikio, M. 1987, 30.

¹⁹⁵ OMA, perukirjat, Lappi. Vrt. Aikio 1987, 24–31.

Erityistä huomiota herättävät rahaomaisuuden lisäksi monet ylellisyystavarat kuten pöytäkello ja kahvipaalu. Myös lakikirjan olemassaolo viittaa hyvään yhteiskunnan tuntemukseen, samoin kuin pankkitilin käyttö. Tärkein perukirjan antama tieto on kuitenkin kotieläimien ja karjan määrä: kaksi lehmää ja 1000 poron tokka, joista muodostuu 3/4 koko Guhturin varallisuudesta.

On hyvin todennäköistä, että näin suuren tokan omistavan kotakunnan mukana oli jatkuvasti ainakin muutamia pororencejä. Sodankylän henkikirjasta vuodelta 1890 löytyy Maggojen kotakunnasta pororence ja poropiika. Lisäksi perukirjan mukaan Guhtur jäi kuollessaan velkaa Aaro Pietikäiselle rengin palkkaa 148 Smk, samoin kuin Piera Saaralle rengin palkkaa 232 Smk.

Kuva 6.2. Niila Magga eli Kutturin Niila (1868–1931) porojen kanssa Kitisen latvoilla olevassa Laitin kylässä 1900-luvun alussa, taustalla tuntemattomia henkilöitä.¹⁹⁶



Muuton jälkeen, ehkä jo seuraavana kesänä pystytettiin kodan viereen ensimmäinen pieni hirsitupa. Tämä todistaa pysyväksi aiotun asuinpaikan valintaa, sillä talon hirret on täytynyt kuljettaa heti ensimmäisen Kutturassa vietetyn talven aikana. Tämän rakennuksen jäännökset ovat edelleenkin näkyvissä maastossa ja se on sijainnut noin kymmenen metrin päässä kaltiosta. Rakennus on ollut neliön muotoinen ja maapohjainen. Seinät (n. 3 metriä) ovat olleet itä-länsi ja pohjois-etelä -suuntaisesti. Sisällä on ollut tulisija ja oviaukko on ollut viistosti joelle päin.

¹⁹⁶ Briitta Maggan perikunta.

Kuva 6.4. Kuvan etualalla kanervapensaiden luona on Kutturin ensimmäisen asuinrakennuksen jäänteet. Kuvannut M.J.



Myös muiden Sodankylän porosaamelaisten siirtyminen pysyviin asuinpaikkoihin tapahtui verrattain nopeasti vuosisadan vaihteen tienoilla. Ensimmäinen suomalaistyyppinen hirsirakennus nousi Purnumukkaan vuonna 1894 ja vuoteen 1912 mennessä yhtä lukuun ottamatta kaikki alueen porosaamelaiset asuivat taloissa.¹⁹⁷

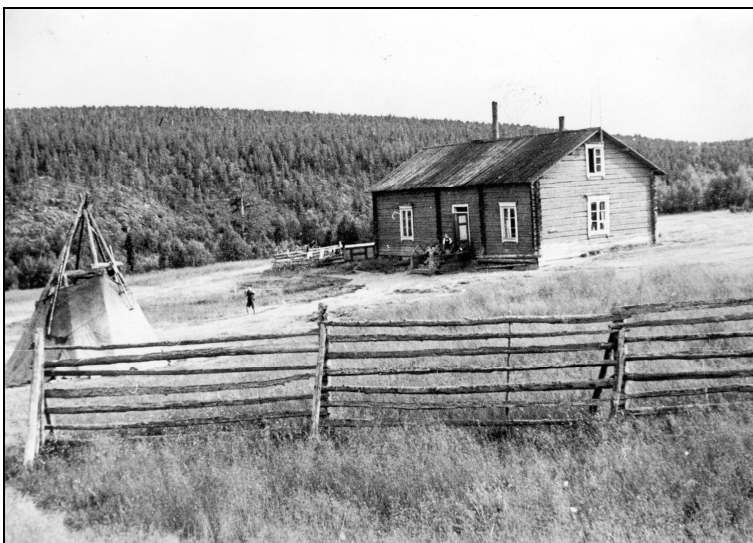
Kutturassa ensimmäisen ja ilmeisesti väliaikaiseksi tarkoitetun rakennuksen viereen nousi varsin pian uusi rakennus. Perinnön turvin Guhturin poika Niilo pystyi perustamaan Ivalojoen varteen uudistilan ja rakennuttamaan ison peräpohjalaismallisen hirsitalon, jossa koko kylän väki asui aina 1940-luvun lopulle. Niila avioitui inarinsaamelaisen Briitta Helena Morottajan kanssa. Perheeseen syntyi viisi lasta.

Samalla siirryttiin myös kruununtillalliseksi ja 1/16-manttaalin tila perustettiin 7.4.1902. Tilan nimeksi tuli Paadarin kylän Uusitalo nro. 18, sillä hallinnollisesti Kuttura kuului laajaan Paadarin kylään, joka kattoi kaikki Inarin lounaispuolella olleet talot, kuten Paadarin, Menesjärven, Lisman, Repojoen ja Ivalon Matin.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Aikio, M. 1989, 68–69; Kortessalmi 2008, 125–128.

¹⁹⁸ Vuosien 1903 ja 1904 Inarin pitäjän henkikirjoissa mainitaan tilan perustamispäiväksi 7.3.1902. Vuonna 1905 päivämäärä on kuitenkin korjattu huhtikuulle. OMA, kansio Bb 1:5.

Kuva 6.5. Kutturaan vuonna 1903 valmistunut talo. Kuvannut Herman Stigzelius 1953.¹⁹⁹



Vuonna 1903 asukkaiksi merkittiin Niilo Guttorminpoika Magga, vaimo Priita Helena²⁰⁰ sekä äiti Katariina eli Gáddjá Nikodemus. Varsinaisia asukkaita oli vain Niilon perhe sekä Niilon äitipuoli Katariina Nikodemus. Lapsia syntyi vuosien 1903 ja 1912 välillä viisi: *Kuttura* (1903), *Niila* (1904), *Kaarin* (1907), *Antti* (1910) sekä *Priita Helena* (1912), joka kuoli vuonna 1916. Äiti Priita Helena kuoli noin kuukausi kuopuksensa syntymän jälkeen.

Vuosisadan alussa Kutturan asukkaina eivät kuitenkaan olleet pelkästään talon varsinaiset asukkaat, sillä pysyviin asuinpaikkoihin siirtymisen jälkeen poronhoidosta tuli pääasiassa vain miesten työtä. Miehet viettivät metsässä pitkiäkin aikoja, mutta naiset ja pienet lapset asuivat ympärivuotisesti talossa.²⁰¹ Talvinavetan valmistuttua lehmä piti ruokkia ympäri vuoden. Karjanhoidon ja navettatyön tekivät naiset, kuten oli tapana suomalaisissakin taloissa. Näin ollen suuri poromäärä ja lehmien pito vaativat ulkopuolisen työvoiman käyttöä.²⁰²

¹⁹⁹ Veikko Maggan yksityiskokoelma.

²⁰⁰ Priita Helena, Antintytär o.s. Morottaja 28.10.1882–12.5.1912.

²⁰¹ Linkola 1967, 256.

²⁰² Kutturaan raivattiin heinävainiot hyvin pian muuttamisen jälkeen. Lähistöllä olleet luonnonniityt pyrittiin käyttämään hyväksi. Jouni Maggan haastattelu, 1997.

Kuva 5.2. Niilo Maggan perhe Kutturassa talon edustalla 1915.²⁰³ Vas. Kutturin Niilo Magga (1868–1931), Kaijjiis-ämmi (Nikodemus) (1843–1922), Kuttura (s. 1903), Niila (1905–1969), Katri (1907–1944), Antti (s. 1910), Priita Helena (1912–1916), Kuvassa näkyy myös kolme varsinaiseen perheeseen kuulumatonta ihmistä.



Talon varsinaisten asukkaiden määrä kasvoi aina vuoteen 1912 asti. Suurin asukasmäärä sijoittuu 1910-luvun vaihteeseen, jolloin renkejä ja piikoja oli eniten. Parhaimmillaan talon asukasluku oli ollut reilusti yli toistakymmentä henkeä. Seuraavassa kaaviossa ovat merkittynä Paadarin Uusitalo nro. 18 asukkaat sekä rippikirjojen että henkikirjojen mukaan.²⁰⁴

Kaavio 5.1. Paadarin Uusitalo nro. 18 asukkaat sekä rippikirjojen että henkikirjojen mukaan. Joidenkin vuosien henkikirjoissa oli yhdistettynä kaksi vuotta (esim. 1905–1906), joten tietojen saaminen kaikista vuosista erikseen on hankalaa.

Rippikirjojen mukaan: (kaikki asukkaat, myös lapset)		Henkikirjojen mukaan: (vain aikuiset, ei alaikäisiä lapsia)		
vuosi	asukkaat	+/-	yht rengit/ piiat	+/-
1899	Guttorm, Niilonp. Magga (1843 –1899)	+3	2	
	Katariina, Pekantytär Nikodemus, (1843)	-1		
	Niilo, Guhturinpoika (1868)			

²⁰³ Magga 1994, 3.

²⁰⁴ Rippikirjoissa ei ole tilojen yhteyteen merkitty palkollisia, vaan ne ovat omana ryhmänään. Henkikirjoissa ovat tilojen yhteyteen merkittynä kaikki aikuisikäiset ihmiset, joten yhdistämällä nämä kaksi asiakirjaa, saadaan selville kaikki tilan asukkaat.

1900	-				
1901	-				
1902	Niilon vaimo, Priita Helena (1882	+1	3		
1903	Niilonp. Guttorm (Kuttura) (1903	+1	4		
1904	Niilonp. Niila (1904	+1	5		
1905	-			r. Mikko Kemppainen/ p. Miina/ p. Maria Nikodemus/ r. Pieti Nikodemus/ v. Elli/ L. Tuomas/ Elli + 2-0	+6
1906	-				
1907	Kaarin (1907	+1	6	Heikki Walle 89	+1
1908	-				
1909	-				-
1910	Niilonp. Juho, Antti (1910	+1	7		
1911	-			r. Evert Siivikko 82,/ v. Kaisa 84 L. 2-1.	+2
1912	Priita Helena (1912	+1	7	r. Johan Petter Morottaja 91	+1
	Niilon vaimo, Priita Helena –1912	-1			
1913	-				
1914	-				
1915	-				
1916	Niilontr. Priita Helena –1916	-1	6		

6.3. Yhteydet Inariin vahvistuvat

Uuden asuinpaikan myötä vahvistuivat Niila Maggan perheet yhteydet Inarin kunnan alueella, mistä kertovat sekä paliskunnan vaihto sekä Niilan avioituminen inarinsaamelaisen naisen kanssa.

Ennen 1910-lukua kulkuyhteydet Itä-Lapissa olivat seuraavanlaiset: Talvitie Inari-Kyrö-Sompio-Sodankylä, talvitie ja kesäpolku Inari-Kittilä, talvitie Inari-Vaskojoki-Peltovuoma-Enontekiö sekä kulturalöytöjen jälkeen tehty polkutie Ivalojoen Kultalasta Rovaseen Kitisen latvoille. Pohjoisimmat tiet ennen vuosisadan vaihdetta olivat Rovaniemen-Kittilän maantie, rakennettu 1878–1887 ja Rovaniemen-Sodankylän maantie, joka valmistui vuoden 1896 jälkeen. Muonion-Enontekiön tien valmistumisen jälkeen 1903 ilman tietä olivat vain Utsjoki ja Inari.²⁰⁵

Tieverkoston puuttuminen ei sinänsä ollut mikään ongelma. Kulkeminen erämaassa oli osa poronhoitoa ja esimerkiksi kutturalaisten käyttämälle Sallivaaran poroerotusaidalle kuljettiin kairan yli. Tarvittavat asiat, kuten kauppamatkat ja asioinnit viranomaisten kanssa, voitiin hoitaa muutenkin. Kuljutavat ja kulkuvälineet vaihtelivat kuitenkin vuodenaikojen mukaan. Pääasiallisia kulkutapoja oli kolme:

²⁰⁵ Itkonen 1952, 203.

Joki oli kulkureiteistä tärkein aina maantien valmistumiseen asti. Jokiliikenne oli kuitenkin mahdollista vain kesäisin ja kevättulvat vaikeuttivat joella liikkumista aina kesäkuun puolelle asti. Veden laskettua saatettiin käydä Ivalossa useampiakin kertoja kesässä. Matkaa Ivaloon karttui 70 kilometriä ja välillä oli 33 koskea nivat mukaan luettuina. Alaspäin matkaan kului toista päivää. Ylöspäin piti sauvoa ja vetää koskipaikkojen yli, joten matka kesti luonnollisesti kauemmin ja Ivalon reissuun saattoi vierähtää viikkokin.²⁰⁶

Talvi oli liikkumisen kannalta helpointa aikaa, kun poroilla pääsi helposti. Yleensäkin vuosisadan vaihteen porosaamelaisten tapana oli hoitaa kauppa-asioita ja käynnit viranomaisten luona joulunpyhien aikaan. Rippikirjojen mukaan myös kutturalaiset ovat vuosisadan alussa asioineet Inarin kirkonkylällä joulun ja uudenvuoden tienoilla. Koska kaikki isommat tavarakuljetukset tehtiin talvella, oli tavallista, että keväällä käytiin täydentämässä varastot kesää varten. Talvella tehtiin yleensä myös pidemmät kauppareissut esimerkiksi Norjaan, Reisivuonoon. Rajan yli sai laillisesti tehdä tavaravaihtoon perustuvaa kauppaa aina 1960-luvulle asti. Joskus matkat suuntautuivat eteläänkin. Niilo Maggan kerrotaan käyneen poroilla aina Torniossa asti. Matka oli kestänyt kaksi viikkoa. Tavallisimmat kauppapaikat olivat kuitenkin Ivalo ja Inari, joskus myös Kittilä ja Pokka.²⁰⁷

Muina aikoina kulkeminen oli kävelyä. Inariin pääsi kairan yli. Postia kuljetettiin kesäisin jalkapatikalla ja talvella porolla. Reitti kulki vanhaa ratsutietä pitkin Inarista Menesjärven, Repojoen ja Lisman kautta. Matkaa kertyi postinkantaja Aapo Leiralle noin 160 kilometriä. Myöhemmin Niila Magga otti tehtäväkseen postin hakemisen Repojoelta. Osa liikkumisesta oli pakko tehdä kävellen, kuten lehmien kuljettaminen 40 kilometrin päähän talveksi. Lehmät voitiin tuoda vasta kesäkuussa jokien tulvavesien laskettua. Syksyllä lehmät täytyi viedä takaisin ennen lumentuloa.²⁰⁸

Kauppatavaroista tärkeitä olivat peruselintarvikkeet kuten sokeri, suola, jauhot ja kahvi. Koska saamelaiset eivät itse valmistaneet kangasta, täytyi ne hankkia muilta samoin kuin erilaiset langat. Kaupasta oli hankittava myös kaikki metalliesineet kuten kattilat, kahvipannut, sakset, kirveen- ja lapionterät, sahat, viikatteet, vasarat, tuliaseet ja

²⁰⁶ Jouni Maggan haastattelu, 1997.

²⁰⁷ Nickul 1970, 160. IKA, mikrofilmi 24 212 1890-00 Aa9 Tun. Lapp. A-M 116; Jouni Maggan haastattelu, 1997.

²⁰⁸ Jouni Maggan haastattelu, 1997.

korut, samoin kuin kellot ja kahvimyllyt. Taloihin asettumisen jälkeen uunit ja hellat olivat myös tarpeellisia. Lisäksi veneet ostettiin useimmiten veneentekijöiltä.²⁰⁹

Kaiken kaikkiaan Kuttura oli vuosisadan alussa sangen vilkas kauttakulupaikka. Ivalojoen latvahaaroilla sijaitsevia porosaamelaiskyläitä, kuten Lisma, Repojoki ja Ivalon Matti. Oman lisänsä toivat läheisillä kulta-alueilla työskennelleet miehet ja muutkin matkalaiset.

Jouni Magga muistelee että: ”Ennenkuin maantietä (Kutturaan) ei ollu. No se tuota, Purnumukkaan tästä kuljettiin. Silloinhan ei ollu minkäänlaista polkua taikka tikotettua reittiä. Se piti tuosta vain yli kairan kulkia.”²¹⁰ Ensin siis kuljettiin Sodankylän puolella sijaitsevaan Purnumukan kylään. Matkaa Purnumukkaan oli 36 kilometriä ja sieltä vielä kolme kilometriä oli Sodankylän-Inarin tielle, josta Purnumukkaan haarautui maantie jo 1930-luvun lopulla. Matkaa Purnumukasta Ivaloon oli vielä 70 kilometriä. Tämä reitti olikin käytössä aina Kutturin maantien valmistumiseen asti. Syy oli yksinkertainen: Purnumukassa asui sukulaisia ja siellä pystyi yöpymään sekä jättämään porot hoitoon, sillä välin kun oli käytävä asioimassa Ivalossa.²¹¹

Myöhemmin 1940-luvun alussa Niila Magga merkitsi metsähallituksen rahoituksella maastoon reitin Purnumukasta Kutturaan. Tarkoituksena oli kuitenkin vain aukaista sakeimpia ryteikköjä sekä pilkottaa reittiä, ”veistettiin vain mäntyihin pilkat ja jänkihin pistettiin keppi ja niihin risti”. Myöhemmin metsähallitus rahoitti pahimpiin paikkoihin pitkospuut.²¹²

Kutturasta noin 20 kilometrin päässä olevalle Sotajoelle oli rakennettu kultayhtiöiden toimesta tie. Tämä ei kuitenkaan auttanut kutturalaisia, sillä pistotien päähän ei ollut mitään säännöllistä liikennettä ja matkaa olisi kertynyt joka tapauksessa yhtä paljon kuin Purnumukkaan. Lisäksi reitti oli vaikeakulkuinen.

Niin maasto on vaikeaa ja siellä sitten, tuolla oli kylä (Purnumukka) johon voi jättää porot hoijettavaksi, ajoporot, kun ne oli kiinni niin joku saattoi niitä hoitaa silläaikaan kun kävi Ivalossa.

²⁰⁹ Jouni Maggan haastattelu, 1997; Tuomas Maggan haastattelu, 1997; Guttormin perukirjat. Aikio 1987, 24–31.

²¹⁰ Jouni Maggan haastattelu, 1997.

²¹¹ Jouni Maggan haastattelu, 1997.

²¹² Jouni Maggan haastattelu, 1997.

Sehän oli semmonen päivän, yön reissu kun Ivaloon meni. Siellä piti olla melkein, ja pitikin olla yötä, että päivällä sai toimittaa muita asioita.²¹³

Kesäisin jokireitti oli käytännöllisin, vaikka osa matkasta saatettiin tehdä autolla:

Ja toinen reitti kulkuaan oli Ivalojokia, silloin ei ollut moottorivenettä ollenkaan. Monesti menttiin (Ivalon) Huuhkajaan tai Törmäseen saakka veneellä ja siitä lastattiin autoon tavarat. Taikka käytiin autolla Ivalossa. Linja-autothan silloin oli etupäässä - ja harvoin nekin vielä kulki.

Itä-Lapin tieverkoston paraneminen 1910- ja 1920-luvuilla helpotti kulkemista, mutta lähinnä vain sellaisiin paikkoihin, jotka olivat tien varrella. Muuten käytettiin yhä edelleen perinteisiä kulkutapoja. Lisäksi tavaran hankkiminen alkoi keskittyä yhä enemmän Ivaloon, josta oli kehittynyt kunnan keskus. Kun Inarin ja Sodankylän yhdistävä tie valmistui vuonna 1913, muuttui kulkureitti Ivaloon.

Merkittävin muutos Kutturan kulkuyhteyksissä oli maantien valmistuminen vuonna 1959. Kulkuyhteyksien parantuessa ja kylän elämän modernisoituessa myös yhteydenpitotarpeet lisääntyvät. Varsinkin lasten koulu-aika Ivalon suomenkielisessä ympäristössä lähensi kutturalaisia suomalaiseen yhteiskuntaan. Koululaiset asuivat talvet asuntoloissa, joista he pääsivät kotiin vain kesäisin ja pyhien aikaan. Ennen tietä elintarvikkeet hankittiin kerralla muutaman kerran vuodessa. Näin pärjättiin, vaikei kauppaa ollutkaan lähellä. Yhteydet ja kauppamatkat suuntautuivat pääasiallisesti kunnan keskukseen, Ivaloon.

Kutturalaisten siirtyminen osaksi suomalaista yhteiskuntaa tapahtui tien puhkeamisen jälkeen varsin nopeasti. Vastaavanlainen muutos on tapahtunut muissakin Sompion saamelaiskylissä, kun ne ovat joutuneet kiinteään yhteyteen suomalaisasutuksen kanssa. Kutturan ohella ainoastaan Sompion Kurujärven kylä säilytti erämaaluonteensa, ennen kuin se jäi Lokan tekoaltaan alle.²¹⁴

On kuitenkin väärin väittää, etteivätkö kylän asukkaat olisi halunneet modernin tekniikan ja helppojen kulkuyhteyksien tuomia etuja. Jo vuonna 1947 kävi saamelaislähetystö presidentti Paasikiven puheilla kertomassa saamelaisalueen olojen

²¹³ Jouni Maggan haastattelu, 1997.

²¹⁴ Aikio, M, 1989, 71–72.

kehittämismahdollisuuksista. Tähän sisältyi ehdotus Sodankylän-Inarin tien ja Kittilän tien yhdistävästä tiestä, joka kulkisi Kutturin ohi. Tien saamiseen vuonna 1959 liittyi myös presidentti Kekkonen aiemmat matkat alueella. Myös puhelinyhteys ja aggregaattisähkö otettiin käyttöön hyvin pian, vaikka valtakunnan sähköverkko yhdistettiin Kutturaan vasta vuonna 1989.

7. Päätelmät

Itämeren ympäristön valtiot Tanska, Norja, Ruotsi, Suomi ja Venäjä jakoivat keskenään Lapin alueet ajanjaksolla, joka kesti 1600-luvulta 1900-luvulle. Pääosa valtiorajoista sovittiin jo 1700- ja 1800-luvuilla, mutta viimeiset rajamuutokset tapahtuivat vielä toisen maailmansodan jälkeen. Valtioiden rajoiksi määriteltiin jokia kuten Torniojoki, Muoniojoki, Teno ja Paatsjoki. Lapin asutus oli 1600-luvulle saakka vain saamelaista ja paikallisuudet olivat järjestäytyneet juuri jokilaaksojen ympärille. Siten rajat jakoivat useita saamelaisia paikallisuuksia ja kulttuurialueita. Erityisen ongelmallinen tilanne liittyi pohjoissaamelaiseen suurporonhoitoon, jonka keskeisenä piirteenä oli jutaminen tunturissa olleilta talvilaitumilta kesälaitumille Ruijaan meren rantaan. Elinkeinon merkittävyyden vuoksi poropaimentolaisille taattiin oikeus kulkea poroinensa rajan yli vuonna 1751 solmitussa Strömstadin rajasopimukseen liittyneessä lisäpöytäkirjassa, Lappekodicillissa. Sopimuksella määriteltiin Ruotsi-Suomen ja Tanska-Norjan välinen raja.

Suomen liittäminen Venäjään vuonna 1809 muutti Lapin alueen rajapolitiikkaa. Norjassa pelättiin Venäjän levittäytymistä länteen ja rajoja vapaasti ylittävät porosaamelaiset kuin ruijansuomalaisetkin nähtiin uhkana. Myös lisääntyneen talonpoikaisen uudisasutuksen ja poronhoidon välille syntyi paikallisia ongelmia niin Norjan puolella kuin myös Suomessa. Suomalaisten uudisasukkaiden valitukset norjalaisten porolaumojen haitoista maanviljelykselle ja asutukselle johtivat pitkiin rajaneuvotteluihin. Suomen ja Norjan rajoja koskevat neuvottelut jatkuivat yli 20 vuotta. Päätepineinä voidaan pitää vuotta 1852, jolloin Venäjä lakkautti yksipuolisesti norjassa kirjoilla olevien saamelaisten poronhoitajien oikeudet käyttää Suomen puoleisia talvilaitumia ja näin raja sulkeutui poronhoitajilta. Rajasulkuun on tutkimuskirjallisuudessa katsottu liittyvän myös laajempia ulkopoliittisia syitä, sillä pian rajasulkujen jälkeen syttyi Krimin sota Norjaa tukeneen Britannian ja Venäjä välillä.

Rajasulun jälkeen suurporonhoito muuttui. Pitkät jutamismatkat merenrantaan eivät olleet enää mahdollisia. Poroja paimennettiin yhä suppeammilla alueilla vaikka samalla varsinkin Enontekiön poromäärät kasvoivat huomattavasti, mikä johti laidunmaiden ahtautumiseen. Rajasulku käynnistikin laajan porosaamelaisten muuttoliikkeen. Yli 200 porosaamelasta vaihtoi kirjansa Norjan Koutokeinosta Ruotsin

Kaaresuvantoon, jotta liikkuminen sekä Suomen, Norjan että Ruotsin alueilla olisi mahdollista. Myös Ruotsinvastainen raja suljettiin vuonna 1889 ja näin Enontekiön ja Koutokeinon poronhoitajien laidunalueet pienenivät entisestään. Poroelinkeino kävi tuolloin haastavaksi rajojen lähellä. Kaiken kaikkiaan 1800-luvun jälkipuoliskolla ja 1900-luvun alussa muutti toistakymmentä porosaamelaisperhettä poroineen Pohjois-Sodankylään.

Olen halunnut tässä työssä selvittää Guhtur Maggan ja hänen toisen vaimonsa Gáddjá Nikodemuksen elämäkerrallisten aineistojen kautta 1800-luvun porosaamelaisten elämää ja erityisesti muuttoon liittyneitä tapahtumia. Yleisenä huomiona voin sanoa, että mitä tarkemmin jonkun ihmisen elämään pureudutaan, sitä monisyisempiä ratkaisuja tulee esiin. Esimerkiksi laajojen porosaamelaisten muuttojen taustalla on useimmiten nähty pääasiassa vain Norjan rajan sulkua vuonna 1852 ja siitä seurannut porosaamelaisten elinkeinokriisi. Kaikkien porosaamelaisten ratkaisut tähän elinkeino-ongelmaan eivät olleet kuitenkaan samanlaisia. Jopa Magga-suvun sisälläkin yksittäisten kotakuntien ratkaisut poikkesivat toisistaan. Esimerkiksi Guhtur Maggan äiti Elsa Valkeapää asui Enontekiöllä kuolemaansa saakka. Hänen tyttärensä avioituivat Ruotsin puolen Kaaresuvannon poronhoitajien kanssa. Perheen pojista Heikki muutti Norjan Koutokeinoon, Tuomas ja Joosef muuttivat etelämmäksi Kittilän seudulle. Vanhin poika Guhtur siirtyi Itä-Lappiin. Yksi tärkeimpiä syitä juuri Guhturan muuttoon oli se, että hän oli siirtynyt avioliiton kautta Nikodemus-suvun vaikutuspiiriin, jonka useat jäsenet olivat muuttaneet aiemmin Itä-Lappiin.

Tutkittavien henkilöiden elämäkkaaret kuvaavat myös porosaamelaisten yleistä muutosta paimentolaisuudesta uudenaikaiseen elinkeinomalliin jossa suuporonhoitoa harjoitettiin kiinteistä asuinpaikoista ja sivuelinkeinoiksi valittiin karjanhoitoa. He syntyivät paimentolaisperheeseen ja olivat poropaimentolaisia koko elämänsä. Vuosisadan vaihteessa he asettuivat Ivalojoelle, jonne perustettiin uudistila ja rakennettiin hirsitalo.

Viime vuosikymmenten muutos historiantutkimuksessa on tuonut esiin mahdollisuuden käyttää laajasti erilaisia lähdeaineistoja, jotka kuvaavat entistä kattavammin tähän historialliseen tapahtumaan osallistuneiden eri väestöryhmien näkökulmia. Varhainen suomalainen, lähinnä taloudellis-maantieteellinen tutkimus otti huomioon erityisesti alueen suomalaisten talonpoikien näkökannan. Siinä korostui se,

että talonpojat olivat alun alkujaan kutsuneet saamelaiset Sodankylän alueelle raitioitsemaan heidän porotokkia. Tämän kaltaisella yhteistyöllä oli 1700-luvun lopulle ulottuva perinne. Ilmeisesti eri alueelta Itä-Lappiin siirrettyjen porojen mukana levisi myös uudenlaisia porotauteja, joista lukuisat pororuttoepidemiat kertovat. Kun raitiot lisäksi onnistuivat kasvattamaan Pohjois-Sodankylässä omia tokkia, epäilivät talonpojat kasvun tapahtuneen heidän kustannuksellaan. Nämä yhdessä tulevat esiin talonpojilta saaduissa katkerissa kuvauksissa.

Alueelle muuttaneiden saamelaisten lähteistä kuvastuu näkemys, jossa talonpoikien tokkien raitioitseminen muodostaa vain yhden osan hyvin monipuolisesta 1800-luvun lopun elinkeinorakenteesta. Yhteistyö talonpoikien kanssa tulee esille. Se ei kuitenkaan muodosta kuin yhden juonteen laajemmassa historiallisessa tapahtumasarjassa. Rajasulkujen seurauksena Suomen alueella Enontekiölle, Muonioon ja Utsjoelle syntyi kriisi, jonka johdosta lukuisat porosaamelaissuvut päättivät etsiä uusia laidunalueita. Nikodemus-suvun järjestämä kolmihenkinen tutkimusretkikunta lähetettiin selvittämään tilanne Itä-Lapissa Pohjois-Sodankylän ja Inarin alueilla. Samalla matkalla solmittiin yhteyksiä myös suomalaisiin talonpoikiin ja on täysin luontevaa, että tämän kaltaiset työtarjoukset otettiin vastaan. Asiaa on tutkimuksessa tarkasteltu myös vertaamalla talonpoikien ja paimentolaisten poromääriä. Porosaamelaiset olivat eläneet jo ainakin 200 vuotta suurporonhoitokulttuurissa. Heillä oli satojen tai jopa tuhansien porojen tokkia, jotka he toivat mukanaan ja joiden takia oli välttämätöntä löytää uudet laidunmaat. Talonpoikien muutamien kymmenien tokat eivät ainakaan aluksi varmaankaan kilpailleet suurten tokkien kanssa eivätkä voineet olla pääasiallinen syy koko porosaamelaisen väestön muuttamiseen alueelle.

Tarkasteltaessa lähemmin yksittäisen perheiden syitä muuttoon, tulee esiin lukuisia erityisiä, kenties vain pientä joukkoa koskevia syitä. Esimerkiksi Hetta-suvun muistitiedosta merkittävä syy oli se, että suvun jäseniä oli ollut osallisena vuoden 1852 Koutokeinon kapinassa ja yhteisön sisällä lienee ollut ristiriitoja, joiden vuoksi päätettiin muuttaa toisaalle. Norjan puolelta muutti poronhoitajia, joiden laidunmaat olivat ahtautuneet ja kuluneet. Enontekiöllä oli sama tilanne ja lisäksi alueella syyllistettiin jatkuviin porovarkauksiin, joita lähdettiin pakoon. Toisaalta myös porovarkausiin syyllistyneet olivat pakotettuja lähtemään uusille alueille sekä suomalaisten virkamiesten määräyksistä että todennäköisesti myös saamelaisyhteisön

painostuksesta. Osa muuttajista oli oletettavasti pikemminkin renginasemassa toimivia poromiehiä, joille raitiotyö oli palkkatyönä merkityksellinen elinkeino. Samoin on selvää, että osa jälkijoukossa muuttaneista tulivat aiemmin muuttaneiden kutsusta.

Tässä mielessä juuri muuttoliikkeen pioneerien historian selvittäminen on erityisen kiintoisaa, sillä he juuri loivat uudenlaisen historiallisen tilanteen, joka 1900-luvun alkuun mennessä vakiinnutti uuden saamelaisen väestön Pohjois-Sodankylään. Kullekin suvulle ja yksittäiselle perheelle on mahdollista kirjoittaa oma historiansa, joka selittää muuttoon liittyvät tapahtumat yksityiskohtaisesti. Tässä mielessä juuri mikrohistoriallinen lähestymistapa on hedelmällinen, sillä laajempia yleistyksiä voidaan tehdä vasta kun yksityistapauksia on riittävästi selvitetty ja voidaan havaita, minkälaiset syyt näyttävät kohtaavan erillistapauksissa.

Voidaan myös kysyä, että eikö yhteistyön yhtenä tavoitteena ole voinut olla hyvien välien mahdollistaminen, sillä kyseessä oli paljon monimuotoisempi yhteistyö kuin mitä pelkkä raitiotuominta yksinään oli. Martti Linkola esimerkiksi kuvaa sitä, miten porosaamelaisperheiden naiset ja lapset majoittuivat talviajoiksi talonpoikien luo ja miten paimentolaiset rakensivat esimerkiksi aittoja uudistilojen maille. Tämän yhteistyön seurauksena osa tämän kulttuurisen raja-alueen, joka ulottui Enontekiöltä Pohjois-Sodankylään, väestöstä saamelaistui ja osa suomalaistui elinkeinon valinnan ja avioliittojen kautta, kuten jo J. E. Rosberg asiaa kuvasi vuonna 1911.

Monissa aikalaislähteissä ja 1900-luvun tutkimuskirjallisuudessa porosaamelaiset kuvataan liikkuvan elämäntapansa vuoksi oppositiossa talonpoikaisen yhteiskunnan normeihin nähden. Koska suomalainen 1800-luvun yhteiskunta oli rakennettu talonpoikaisen talousmallin mukaan, ja tästä mallista poikkeavat elinkeinot, kuten suurporonhoito, eivät tulleet kirjatuksi asiakirja-aineistoihin juuri tätä elinkeinoa kuvaavalla tavalla. Poronhoito on vaatinut omanlaisensa maakäytön, varallisuuden jakamisen, omaisuuden hallinnoinnin logiikkansa, joka tulee esiin selkeästi esimerkiksi uuden saamentutkimuksen ohella myös saamelaisesta muistitiedosta, mutta ei juurikaan asiakirjoista. Pahimmillaan varhaisessa tutkimuksessa kyse oli suorastaan rasistisista näkemyksistä. Osa voidaan selittää sillä, että kaukana kentältä suoritettiin kulttuurievolutionistisia ja nojatuoliantropologisia kuvitteellisia tutkimusretkiä eri kansojen pariin ja haaveiltiin Suursuomesta kuten Väinö Voionmaan teoksessa Suomi Jäämerellä. Toisaalta paikallistasolla saatettiin saattaa julkisuuteen etnisiä konflikteja

kiihottavia näkemyksiä henkilökohtaisten etujen saavuttamiseksi puolin ja toisin. Eräänä yksittäisenä esimerkkinä tällaisesta suomalais-saamelaisesta yhteistyön ja molemminpuolisen etujen tavoittelun monimutkaisesta kokonaisuudesta, voisi mainita kahden kuuluisan Pohjois-sodankylän persoonan Matti Ponkun ja Lauri Hihnavaraan eli Moskun välisen suhteen, jota on kuvattu kaunokirjallisissa teoksissa.

Kysymys siitä, miksi ainakin jonkinasteinen etninen konflikti korostuu tätä kulttuurista rajaseutua kuvaavissa aikalaislähteissä, on kiinnostava, mutta sen pohtiminen vaatii oman etnis-poliittisiin suhteisiin keskittyvän tutkimuksensa. Yhtenä yleisenä syynä lienee kuitenkin se, että saamelaiset kuvattiin stereotyyppisesti ja usein myös negatiivisesti suomalaisessa, erityisesti kansatieteellisesti orientoituneessa tutkimuksessa. Koska saamelaisia koskeva historiantutkimus oli marginaalista, nousi kansatieteellisen tutkimuksen ja myös kaunokirjallisten teosten merkitys saamelaisväestön kuvaajana huomattavaan asemaan.

Täysin päinvastaisiakin esimerkkejä löytyy kirjallisuudesta, kuten Samuli Paulaharjun teokset ja esimerkiksi Väinö Tannerin laaja tutkimus Petsamon alueesta. Laaja lappologinen tutkimuskirjallisuus, joka on ollut käytännössä pitkälle 1900-lukua merkittävin saamelaisten historiaa kuvaava lähdekirjallisuus, on kuitenkin jättänyt alleen paikallisen käytännön tason toimintaan liittyvän historian, jonka kirjoittaminen on vasta viime vuosikymmeninä aloitettu. Tämän työn tavoitteena on ollut tarkastella mahdollisimman monipuolisesti Guhtur Maggan ja Gádjá Nikodemuksen muuttoa ja siihen johtaneita tapahtumia. Heidän toimintansa seurauksena Inariin, Ivalojoen varteen syntyi kylä, jossa edelleen pääelinkeinona on poronhoito ja jonka historiaan on vaikuttanut vahvasti myös sijainti suomalaisen ja saamelaisen kulttuurin raja-alueella.

Lähteet ja kirjallisuus

I. Lähteet

Oulun maakunta-arkisto, Oulu (OMA)

Lapin lääni, kirkon arkistot.

Inarin pitäjän henkikirjat vuosilta 1883–1914

Inarin kunnan väkilukutaulut 1855–1929. Inarin kirkon arkisto.

Enontekiön rippikirjat 1722–1868. Lapin lääni, kirkon arkistot.

Enontekiön pitäjän henkikirjat vuosilta 1865–1890.

Muonion pitäjän henkikirjat vuosilta 1850–1859

Sodankylän rippikirjat 1859–1881.

Sodankylän pitäjän henkikirja vuodelta 1890.

Inarin kirkon arkisto (IKA), kirkkoherranvirasto, Ivalo.

Inarin seurakunnan rippikirjat 1890–1950.

Oulun yliopiston kirjasto, Oulu

Suomen polaariretkikunnan kuva-albumi.

Universitetet i Tromsø, Norja

Gáddjá Magga o. s. Nikodemus (1841–1922). Haast. Konred Nielsen Inarissa (Karvaselän kestikievarissa) 10.4.1911.

Niila ja Briitta Maggan perikunta

Perheen kuva-albumi

2) Haastattelut

Magga, Jouni 1997. Haastattelijana Marko Jouste. Kuttura 15.8.1997. Haastattelijan hallussa.

Magga, Niila 1961. Haastattelijana Erkki Ala-Könni. Kuttura 1961. Tampereen yliopiston Musiikin tutkimuksen laitoksen Kansanperinteen arkisto (Kper). Nauha AK/0545.

Magga, Niila 1968. YLE. Haastattelijana Pekka Sjögren. Oulun yliopiston Giellagas-instituutin arkisto.

Magga, Tuomas 1997. Haastattelijana Marko Jouste. Oulu 17.8.1997. Haastattelijan hallussa.

II. Kirjallisuus

Aikio, Aslak 1998. Inarinsaamelaisten avioliitot suomalaisten kanssa 1731–1920. *Kirjoituksia Inarin historiasta*. Toim. Veli-Pekka Lehtola. Inari: Kustannus Puntsi. 47–59.

Aikio, Marjut 1987. Saaritunturien saamelaiset. *Pohjolan Saamelaiset. Sovinnolliset sopeutujat*. Toim. Huopainen, R. Lapin maakuntamuseon julkaisuja 7. Oulu: Lapin maakuntamuseo. 17–37

Aikio, Marjut 1988. *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä. Kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihosta 1910–1980*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 479. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Aikio, Marjut & Aikio, Pekka 2010. Vuotson saamelaisten juurista. *Kylä kulttuurien risteyksessä. Artikkelikokoelma Vuotson saamelaisista Vuohču Sámiid Searvin 40-vuotisjuhlakirja*. Toim. Ulla Aikio-Puoskari ja Päivi Magga. Vuotso: Vuohču Sámiid Searvi. 8–17.

Aikio, P. & Helle, T. 1985. Poronhoito. Katsaus Lapinmaan perinteisen elinkeinon historiaan. *Lappi 4. Saamelaisten ja suomalaisten maa*. Hämeenlinna: Karisto Oy. 189–205.

Aikio, Samuli 1985. Katsaus saamelaisten historiaan. *Lappi 4. Saamelaisten ja suomalaisten maa*. Hämeenlinna: Karisto Oy. 41–103.

Aikio, Samuli 1992. *Olbmot ovdal min. Sámiid historjá 1700-logu rádjái*. Ohcejohka: Girjegiisa Oy.

Akujärvi, Anja 1998. *Morottajan suku*. 2. painos. Tornio: Tornion kirjapaino Ky.

Andersson, A. G. 1914. *Tietoja Sodankylän ja Kittilän pitäjien aikaisimmista ja myöhemmistä vaiheista*. Helsinki.

Enbuske, Matti 2008. *Vanhana Lapin valtamilla. Asutus ja maankäyttö Kemin Lapin ja Enontekiön alueella 1500-luvulta 1900-luvun alkuaan*. Bibliotheca Historica 113. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Fellman, Jacob 1906. *Anteckningar i Lappmarken II*. Helsingfors.

- Fellman, Jakob (Jaakko) 1980 [1907]. *Poimintoja muistiinpanoista Lapissa*. Koonnut ja suomentanut Agathon Meurman. Helsinki: WSOY.
- Halonen, Uuno, V. 1977. Oikeushistoriallinen katsaus saamelaisien asemaan Suomessa. *Scripta historica* V. Oulu: Oulun Historiaseuran Julkaisuja. 17–42.
- Hiltunen, Mauno 2007. *Norjan ja Norlannin välissä: Enontekiö 1550–1808, asukkaat, elinkeinot ja maanhallinta*. *Scripta historica* 32. Oulu: Oulun Historiaseura.
- Hirn, Yrjö 1939. *Matkamiehiä ja tietäjiä. Tutkielmia suomalaisesta sivistyksestä ja Kalevala-romantiikasta*. Helsinki: Otava.
- Hirvasvuopio-Laiti, Annukka 2008. *Gárddi luhte lávddi ala – Poroaidalta esiintymislavalle. Saamelaiset elementit tenonsaamelaisessa musiikissa kolmen sukupolven aikana*. Etnomusikologian pro gradu-tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto, Musiikintutkimuksen laitos.
- Hämäläinen, Antti 1938. *Kolтта-Lappia sanoin ja kuvin*.
- Isaksson, Pekka 2001. *Kumma kuvajainen. Rasismi rotututkimuksessa, rotuteorioiden saamelaiset ja suomalainen fyysinen antropologia*. Pohjoiset historiat 1. Jyväskylä: Kustannus Puntos.
- Itkonen, T. I. 1921. *Suomensukuiseet kansat*. Helsinki.
- Itkonen, T. I. 1948. *Suomen lappalaiset vuoteen 1945 I-II*. Porvoo: WSOY.
- Itkonen, T. I. 1991. *Lapinmatkani*. Porvoo: WSOY.
- Itkonen, Tuomo 1952. *Inari – Inarin kirkkojen ja paimenten muisto*. Kemi: Kustannus-Osakeyhtiö Kotimaa.
- Jansson, Torkel 1997. Kahdesta valtakunnasta viisi kansallisvaltiota ja vielä useampi kansakunta. *Pohjoismaiden historia 1397–1997, 10 esseitä*. Kööpenhamina: Pohjoismaiden ministerineuvosto, YLE. 65–99
- Jouste, Marko 1998. Change and Metrics in Guhtura-Niillas' yoik. *Etnomusikologian vuosikirja 10*. Toim. Jukka Louhivuori. Helsinki: Suomen Etnomusikologinen Seura. 44–64.
- Jouste, Marko 1999. *Väestöhistoriallinen katsaus Magga-sukuun 1700–1800-luvuilla*. Suomen historian harjoitustyö. Tampereen yliopisto. Tampere 1999. [Julkaisematon käsikirjoitus]
- Kalela, Jorma 2000. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kettunen, Lauri 1931. *Suomen heimon kirja kodeille ja kouluille*. Porvoo: WSOY.
- Korpijaakko, Kaisa 1989. *Saamelaisien oikeusasemasta Ruotsi-Suomessa*. Lapin korkeakoulun oikeustieteellisiä julkaisuja. Sarja A, 3. Helsinki: Lakimiesliitos kustannus.
- Korpijaakko, Kaisa 1990. *Saamelaiset ja suomalainen historiankirjoitus*. *HAIR* 1990:3. 241–246.
- Korpijaakko, Kaisa 1993. Saamelainen maakysymys. *Selviytyjät. Näyttely pohjoisen ihmisen sitkeydestä*. Lapin maakuntamuseon julkaisuja 7. Jyväskylä. 56–69.
- Korpijaakko-Labba, Kaisa 1998. *Resursbruket och Lppekodicillens bestämmelser i gränsområdena mellan Norge-Finland under perioden 1809–1852*. *Dieđut* No 3/1998. 53–64.
- Korpijaakko-Labba, Kaisa 2000. *Saamelaisien oikeusasemasta Suomessa. Kehityksen pääpiirteet Ruotsin vallan lopulta itsenäisyyden ajan alkuun*. *Dieđut* No 1/1999. Rovaniemi: Sámi Instituutta.
- Kortesalmi, J. Juhani 2008. *Poronhoidon synty ja kehitys Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1149, Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koskimies, A. V. & Itkonen, T. I. 1917. *Inarinlappalaista kansantietoutta*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 40. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Koskinen, et. Al. 1994. *Suomen väestö*. Toim. Kari Pitkänen. Hämeenlinna: Gaudeamus.
- Lehtola, Teuvo 1997. *Lapinmaan vuosituhatvuolet. Saamelaisien ja Lapin historia kivikaudelta 1930-luvulle*. Inari: Omakustanne ja Kustannus-Puntos.
- Lehtola, Teuvo 1998. *Kolmen kuninkaan maa. Inarin historia 1500-luvulta jälleerakennusaikaan*. Inari: Kustannus-Puntos.
- Lehtola, Veli-Pekka 1994. *Saamelainen evekko. Rauhan kansa sodan jaloissa*. Helsinki: City Sámit ry.
- Lehtola, Veli-Pekka 1997. *Saamelaiset – Historia, yhteiskunta, taide*. Inari: Kustannus-Puntos.
- Lehtola, Veli-Pekka 1998. Inarin historia kulttuurien risteyksessä. *Kirjoituksia Inarin historiasta*. Toim. Veli-Pekka Lehtola. Inari: Kustannus Puntos.
- Lehtola, Veli-Pekka 1999. Aito lappalainen ei syö haarukalla ja veitsellä – Stereotyyppit ja saamelainen kulttuurintutkimus. Outamaalta tunturiin. *Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit osa 1*. Toim. Merja Tuominen, Seija Tuulentie, Veli-Pekka Lehtola ja Mervi Autti. Inari: Kustannus-Puntos. 15–32.
- Lehvonen, Riitta 2001. *Kenkäheinistä kännyköihin. Kahden suvun matka paimentolaisuudesta tietokoneaikaan*. Jyväskylä.
- Linkola, Martti 1985. Saamelaisien paimentolaisporonhoidon vaiheet. *Lappi* 4. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy. 167–188.

- Linkola, Martti 1972. *Enontekiön lappalaisten poronomadismi. Poronhoidon ja asutuskuvan kehitys Enontekiön Lapin paliskunnan alueella rajansuluista vuoteen 1965*. Suomalaisen ja vertailevan kansatieteen pro gradu-työ. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lähteenmäki, Maria 2004. *Kalotin kansaa. rajankäynnit ja vuorovaikutus Pohjoiskalotilla 1808–1889*. Historiallisia tutkimuksia 220. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Länsman, Anni-Siiri 2008. Kenelle saamentutkija tutkii? *Tutkijan kirja*. Toim. Kirsti Lempiäinen, Olli Löytty & Merja Kinnunen. Tampere: Vastapaino. 87–98.
- Magga, Tuomas 1994. Giellamolsun ja áddemiella Manin Guhtura Sámit dál suomastit? *Festskrift til Ørnulv Vurren Særtrykk*. Tromsø Museums Skifter XXV. Tromsø: Tromsø Museum, Universitet i Tromsø.
- Magga-Miettunen, Siiri 2002. *Siirin kirja*. Inari: Kustannus-Puntsi.
- Magga-Miettunen, Siiri 2006. *Siirin elämä*. Inari: Kustannus-Puntsi.
- Marainen, Johannes 1997. *Karesuando samesläkter*. Skriftserien Sápmi. Umeå: Sámiid Riikasearvi (SSR).
- Massa, Ilmo 1994. *Pohjoinen luonnonvalloitus. Suunnistus ympäristöhistoriaan Lapissa ja Suomessa*. Tampere: Gaudeamus.
- Nickul, Karl 1934. *Petsamon eteläosan koltankieliset paikannimet kartografiselta kannalta*. Fennia 60, N:o 1. Helsinki.
- Nickul, Karl 1970. *Saamelaiset kansana ja kansalaisina*. Suomalaisen kirjallisuuden Seuran toimituksia 297. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura.
- Näkkäljärvi, Klemetti 2004. *Eallin Jávrrešduoddaris. Jauristunturin elämää*. Eanodat: Eanodaga sámiid searvi rs.
- Onnela, Samuli 1980. Suomen Jäämeren kalastuspaikkakysymys autonomian aikana. *Scripta historica VI*. Tornio: Oulun Historiaseuran julkaisuja. 31–92.
- Osmonsalo, Erkki, K. 1933. *Suomen rajapolitiikka Venäjän vallan aikana I. Ruotsin rajaa koskevat kysymykset 1809–1824*. Historiallisia tutkimuksia XVIII. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Paulaharju, Samuli 1927. *Taka-Lappia*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kirjan kirjapaino.
- Pedersen, Steinar 2008. *Lappekodisillen i nord 1751–1859. Fra grenseavtale og sikring av samenes rettigheter til grenseperring og samisk ulykke*. Dieđut 3/2008. Guovdageainu: Sámi allaskuvla.
- Pentikäinen, Juha 1995. *Saamelaiset. Pohjoisen kansan mytologia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 596. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pitkänen, Kari 1994, 67. *Suomen väestö*. Toim. Seppo Koskinen, Tuija Martelin, Irma-Leena Notkola, Veijo Notkola, Kari Pitkänen. Helsinki: Gaudeamus.
- Pulkkinen, Risto 2005. Lappology. *The Saami. A Cultural Encyclopedia*. Ed. by Ulla-Maija Kulonen, Irja Seurujärvi-Kari & Risto Pulkkinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 925. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 189–191.
- Pulma, Panu 1987. Autonominen suuriruhtinaskunta. *Suomen historian pikkujättiläinen*. Porvoo: WSOY.
- Terho, Aarre 1995. *Lapinmaata jakamassa*. Maanmittusneuvos Antti Pohjolan muistelmien pohjalta täydentäen koonnut Aarre Terho. Oulu: Kustannus Pohjoinen.
- Teeriaho, Yrjö 2011. *Muuttuva Sompio*. Saarijärvi: Ykin kartat Oy.
- Tikkanen, Heikki 1964. *Suomen ja Norjan Lapin rajaneuvottelut 1829–52. Neuvottelut Suomen ja Norjan Lapin raja-alueiden vastavuoroisista käyttöoikeuksista v. 1829–52*. Suomen historian laudaturtutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Tommila, Päiviö 1984. *Suomen autonomian synty 1808–1819*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Turi, Johan 1979 [1910]. *Kertomus saamelaisista*. Suom. Samuli Aikio. Porvoo: WSOY.
- Rosberg, J.E. 1891. Nordöstra Sodankylä. *GeografiskaFöreningens tidskrift*. Helsingfors: Geografiska föreningen i Finland.
- Rosberg, J.E. et. al. 1931. Sodankylä. *Suomenmaa IX.2 Oulun Lääni. Maantieteellis-taloudellinen ja historiallinen tietokirja*. Toim. J. E. Rosberg, K. Hildén ja E. Mikkola. Porvoo: WSOY. 287–311.
- Salminen, Väinö 1907b. Lappalaisten 'joikaus' -lauluista. *Valvoja 27: 1*. Helsinki. 1–9.
- Salminen, Väinö 1946a. *Vaeltajan tarinoita*. Helsinki: Otava.
- Salminen, Väinö 1946b. *Vallattomilta vaellusvuosilta*. Helsinki: Otava.
- Sammallahti, Pekka 1975. *Sodankylän saamelaisten entistä elämää Elsa-Marja Aikion kertomana*. Castrenianumin toimitteita 14. Helsinki.

- Sarva, Gunnar 1925. *Venäläis-norjalaisen yhteisalueen ja Suomen välinen raja ennen vuotta 1826. Hist. Ark. XXXIV:II.* Helsinki.
- Sarva, Gunnar 1920. Suomen ja Norjan välisen rajan sulkeminen v. 1852. *Hist. aikakauskirja 1.* 1–29.
- Seurujärvi-Kari 2005. Saami studies. The Saami. A Cultural Encyclopedia. Ed. by Ulla-Maija Kulonen, Irja Seurujärvi-Kari & Risto Pulkkinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 925. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 356–357.
- Steen, Adolf 1986. *Kautokeino slekter.* Norsk folkemuseums samlinger. Bind XIV. Karasjok: Norsk Folkemuseum.
- Sverloff, Matti 2003. *Suonjelin saamelaisten perintö.* Vammala: Maa- ja metsätalousministeriön poro- ja luontaiselinkeinojen tutkimusvarojen tuella Matti Sverloff.
- Vilkuna, Kustaa 1992. *Vuotuinen ajantieto.* Keuruu: Otava.
- Äimä, Frans 1902. Matkakertomus Inarin Lapista. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja XX.* Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 10–25.

Liitteet

Liite 1. Taulukko Magga-suvun jäsenten eliniästä, lasten määrästä, syntymävuosista ja äidin ja isän iästä ensimmäisen ja viimeisen lapsen syntyessä sekä ensimmäisten ja viimeisten synnytysten välisestä ajasta.

Taulukoissa käytetyt lyhenteet ovat: I=isä, suluissa elinikä Ä=äiti, suluissa elinikä L=lapsi ja syntymisjärjestysnumero, sekä suluissa elinikä. Suluissaolevalla kirjaimella (esim. (a)) on ilmoitettu, että tämä suvun jäsen on jatkanut sukua. Hänen oma perheensä löytyy seuraavan sukupolven kohdalta.

Sukupolvet:

1. sukupolvi: syntyneet n. 1690–1710 (n. 20 v.)
2. sukupolvi: syntyneet 1728–1740 (12 v.)
3. sukupolvi: syntyneet 1762–1776 (14 v.)
4. sukupolvi: syntyneet 1792–1819 (27 v.)
5. sukupolvi: syntyneet 1812–1865 (53 v.)
6. sukupolvi: syntyneet 1849–1928 (79 v.)

Sukupolvi	Vanhempien elinikä I=isä Ä=äiti	Lasten elinikä L=lapsi 1numero=syntymisjärjestys 2numero=elinikä	Lasten määrä	Lasten syntymävuodet	Isän ja äidin ikä	Ensimmäisen ja viimeisen lapsen synnytyksen välinen aika
1. sukupolvi, lapset 2. sukupolvea						
1. s. n.1700-	I:? (-1741) Ä:58 (1700-1758)				I (?-?) Ä (28-40)	12 v.
2. s.		L1:30, L2:89(a), L3:16, L4:?, L5:?, L:60, L7:?	7	1728, 1730, 1732, 1734, 1736, 1738, 1740		
Sukupolven jäsenten kokonaismäärä: 7 henkilöä						
2. sukupolvi, lapset 3. sukupolvea						
2. s.	I:89(a) (1730-1819) Ä:69 (1736-1805)				I (32-46 v.) Ä (26-40 v.)	14 v.
3. s.		L1:0, L2:0, L3:79(a), L4:22, L5:85(b), L6:14	6	1762, 1763, 1764, 1768, 1772, 1776		
Sukupolven jäsenten kokonaismäärä: 6 henkilöä						
3. sukupolvi, lapset 4. sukupolvea						

3. s.	I:79(a) (1764-1843) Ä:80 (1770-1850)				I (28-51) Ä (22-45)	23 v.
4. s.		L1:?(a) L2:16 L3:0 L4:73(b) L5:81(c) L6:39(d) L7:63(e) L8:0 L9:58(f) L10:2	10	1792, 1794, 1797, 1798, 1801, 1804, 1808, 1810, 1812, 1815		
3. s.	Ä:85(b) (1772-1857) I:50 (1774-1824)				I (27-45) Ä (29-47)	18 v.
4. s.		L1:76(g), L2:73(h), L3:8(i) 1, L4:79(j), L5:1	5	1801, 1804, 1808, 1814, 1819		
Sukupolven jäsenten kokonaismäärä: 15 henkilöä						
4. sukupolvi, lapset 5. sukupolvea						
4. s.	I:37 (1785-1822) Ä:84(a) (1792-1876) /// I:79 (1800-1879)				I (27-36) Ä (20-45) ///I?	25 v.
5. s.		L1:1, L2:84(a), L3:85(b), L4:?? L5:?(<29)(c)	5	1812, 1814, 1817, 1821// 1837		
4. s.	I:64 (1797-1861) Ä:73(b) (1798-1871)				I (29-38) Ä(28-37)	9 v.
5. s.		L1:?, L2:?, L3:? (ei tietoja)	3	1826, 1830, 1835		
4. s.	I:70 (1792-1862) Ä:81(c) (1801-1882)				I (29-43) Ä (25-34)	9 v.
5. s.		L1:1, L2:57(d), L3:1, L4:69(e)	4	1826, 1829, 1833, 1835		
4. s.	I:39(d) (1804-1843) Ä:?(1812-)				I (31-39) Ä (23-31)	8 v.
5. s.		L1:??>5, L2:2, L3:3, L4:1, L5:68(f)	5	1835, 1837, 1839, 1841, 1843		
4. s.	I:63(e) (1808-1871) Ä:82 (1818-				I (35-57) Ä (25-47)	22 v.

	1900)					
5. s.		L1:56(g), L2:56(h), L3:58(i), L4:?(j), L5:40(k), L6:?(l), L7:3 †	7	1843, 1846, 1850, 1853, 1856, 1859, 1865		
4. s.	I:?(1814-) Ä:58(f) (1812- 1870)		12		I(25-39) Ä(27-41)	14 v.
5. s.	lähteissä toisistaan poikkeavia tietoja	L1:19, L2:74(m), L3:79, L4:72(n), L5:68(o)	5	1839, 1841, 1845, 1851, 1853		
4. s.	I:70 (1797- 1867) Ä:76 (1801- 1877) (g)				I(30-45) Ä(26-41)	15 v.
5. s.		L1:87(p), L2:?(q), L3:6, L4:3, L5:0	5	1827, 1830, 1833, 1836, 1842		
4. s.	I:73 (1804- 1877) Ä:73(h) (1816- 1889)				I(34-53) Ä(22-41)	19 v.
5. s.		L1:69(r), L2:14, L3:34(s), L4:17, L5:56(t)	5	1838, 1842, 1848, 1852, 1857		
4. s.	I:61 (1796–1857) Ä:81(i) (1808- 1889)				I(40-56) Ä(28-44)	16 v.
5. s.		L1:76(u), L2:89(v), L3:70(x)	3	1836, 1841,1852		
4. s.	I:79(j) (1814- 1893) Ä:72 (1816- 1888)				I(28-40) Ä(26-38)	12 v.
5. s.		L1:36(y), L2:2, L3:74(z), L4:67(å)	4	1842, 1846, 1849, 1854		
Sukupolven jäsenten kokonaismäärä. 47 henkilöä						
5. sukupolvi, lapset 6. sukupolvea						
5. s.	(a) (ei tietoja)					
6. s.		?				
5. s.	I:85(b) (1817- 1902) Ä: 83 (1824- 1907)				I(32-49) Ä(25-42)	17 v.
6. s.		L1:84, L2:?, L3:?, L4:90, L5:?	5	1849, 1852, 1859, 1861, 1866		
5. s.	(c) (ei tietoja)					
6. s.		?				
5. s.	I:57(d) (1829-				I(31-52) Ä(24-45)	21 v.

	1886) Ä:80 (1836-1916)					
6. s.		L1:1, L2:1, L3:4, L4:0, L5:?, L6:0	6	1860, 1863, 1865, 1869, 1871, 1881		
5. s.	I:69(e) (1835-1904) Ä:25 (1852-1877) / Ä:85 (1854-1939)				I (38-64) Ä (21-25) / Ä (28-45)	4 v. / 17 v.
6. s.		L1:5, L2:? / L3:1, L4:?, L5:25, L6:?, L7:37, L8:47, L9:7	9	1873, 1877, /1882, 1883, 1886, 1889, 1892, 1895, 1899		
5. s.	I:68(f) (1843-1911) Ä:73 (1848-1921)				I (27-50) Ä (22-45)	23 v.
6. s.		L1:70, L2:1, L3:62, L4:40, L5:?, L6:69, L7:?	7	1870, 1874, 1876, 1879, 1881, 1889, 1893		
5. s.	I:56(g) (1843-1899) Ä:35 (1840-1874) /Ä2:81 (1841-1922)				I (25-31) Ä (28-34) / (38)	6 v. (äiti kuoli) /1 v.
6. s.		L1:63, L2:?, L3:71/ L1:?	3/1	1868, 1871, 1874/1879		
5. s.	I:?(h) (1846-) Ä27 (1848-1875) /Ä:?(1872-)				I (34-52) Ä (22-26)	1/ 4 v.
6. s.		L1:~/ L1:10, L2:?	3	1880/ 1894, 1898		
5. s.	I:89 (1841-1930) Ä:58(i) (1850-1908)				I (34-38) Ä (25-29)	4+ v.
6. s.		L1:?, L2:3, L3:?	3	1875, 1879, ?		
5. s.	I:49(j) (1853-1902) Ä:(1863-) /Ä:(1854-)				I (33-46) Ä (23-25) /Ä (45)	2 v./ 1 v.
6. s.		L1:?, L2:2, L3:0	2/1	1886, 1888/ 1899		
	I:?(1850-) Ä: 21				I (22-51) Ä (17-17)	1 v. /11 v.

	(1855-1876) /Ä:40(k) (1856-1896) // Ä:? (1870-)				/Ä (21-32) // Ä (27-31)	/ 4 v. (29 v.)
		L1:18, /L2:0, L3:?, L4:51, L5:24, // L6:0, L7:?, L8:82	8	1872, /1877, 1880, 1884, 1888, //1897, 1898, 1901		
5. s.	I:(l) (1859) †? I:? Ä: (1872-) /Ä?				I (31-69) Ä (18-33(?))	15 v./1 v.
6. s.		L1:?, L2:?, L3:?, L4:88, L5:?, L6:?, L7:?, L1:56	8	1890, 1893, 1895, 1898, 1898, ?, 1903, 1905/1928		
5. s.	I:88 (1842-1930) Ä:79(m) (1845-1924)				I (36-46) Ä (33-43)	10 v.
6. s.		L1:?, L2:35, L3:?	3	1878, 1883, 1888		
5. s.	(n)					
6. s.	?		?	?	?	?
5. s.	I:68(o) (1853-1921) Ä:39 (1867-1906)				I (45-53) Ä (31-39)	8 v.
6. s.		L1:0, L2:?, L3:69, L4:79, L5:? †	5	1898, 1900, 1902, 1904, 1906		
5. s.	I:77 (1826-1903) Ä:87(p) (1827-1914)				I (26-46) Ä (25-45)	20 v.
6. s.		L1:1, L1:70, L3:87, L4:72, L5:?	5	1852, 1854, 1856, 1872		
5. s.	I: (1826-) Ä: (q), (1830-)				I (26-45) Ä (28-49)	21 v.
6. s.		L1:10, L2:0, L3:?, L4:?, L5:?	5	1854, 1869, 1871, 1874, 1875		
5. s.	I:72 (1831-1903) Ä:69(r) (1838-1907)				I (34-46) Ä (27-39)	12 v.
6. s.		L1:70, L2:20, L3:48, L4:?	4	1865, 1869, 1874, 1877		
5. s.	I:76 (1841-1917) Ä:34(s) (1848-1882)				I (34-39) Ä (27-32)	5 v.
6. s.		L1:?, L2:0, L3:59	3	1875, 1879,		

				1880		
5. s.	I:56(t) (1857-1913) Ä:86 (1859-1945)				I (31-43) Ä (29-41)	12 v.
6. s.		L1:92, L2:90, L3:14, L4:85	4	1888, 1892, 1895, 1900		
5. s.	I:76(u) (1836-1912) Ä:74 (1843-1917)				I (32-47) Ä (25-40)	15 v.
6. s.		L1:23, L2:?, L3:2, L4:?, L5:69	5	1868, 1873, 1876, 1880, 1883		
5. s.	I:89(v) (1850–1908)) Ä:58 (1841-1930)				I (25-33) Ä (34-42)	8 v.
6. s.		L1:?, L2:29, L3:?, L4:25	4	1875, 1877, 1879, 1883		
5. s.	I:71 (1851-1922/30?) Ä:70(x) (1852-1922)				I (28-42) Ä (27-41)	14 v.
6. s.		L1:0, L2:?, L3:0, L4:0, L5:?	5	1879, 1881, 1883, 1888, 1893		
5. s.	I:74(z) (1849-1923) Ä:60 (1863-1923)				I (39-53) Ä (25-39)	14 v.
6. s.		L1:?, L2:?, L3:?, L4:?, L5:14, L6:1	6	1888, 1889, 1892, 1896, 1999, 1902		
5. s.	I:67(â) (1854-1921) Ä:36 (1854-1890) / Ä:?(1873-)				I (31-52) Ä (31-31) / Ä (20-33)	1 v. / 13 v.
6. s.		L1:65, / L2:?, L3:85, L4:?, L5:95, L6:0	6	1885, / 1893, 1895, 1896, 1898, 1906		
Sukupolven jäsenten kokonaismäärä. 119 henkilöä						

Liite 2. Maggojen sukutaulu 1700–1900.

			Nils P:s Palopää 28.11.1842-13.5.1878
		Per N:s Palopää 18.11.1814-22.5.1893	
		+ ∞ Anna Nilsdr. Heikka 2.7.1816-11.4.1888	Hemik P:s Palopää 27.12.1849-6.12.1923
			Per P:s Palopää *11.10.1854-11.4.1921
			Per J:s Kuhmunen 10.5.1836-1912
		Christina N:dr Palopää 25.11.1808-8.11.1889	
		+ ∞ Josef J:s Kuhmunen 19.3.1796-13.1.1857	Nils J:s Kuhmunen 10.9.1841-17.4.1930
			Margareta J:dr Kuhmunen 8.9.1852-28.3.1922
			Hemik H:s Palopää 1.4.1857-28.10.1913
		Hemik N:s Palopää 20.11.1804-31.1.1877	
		+ ∞ Christina H:dr Orpos 1816-26.1.1889	Kristina H:r Palopää 2.12.1848-13.4.1882
			Ella H:dr Palopää 8.1.1838-5.11.1907
			Anna P:dr Solea 11.5.1827-22.2.1914
			Sigrid P:dr Solea 2.11.1830-?
		Margit N:dr Palopää 30.11.1801-6.3.1877	
		+ ∞ Per Pelss Solea 5.8.1797 †? 11.1867	Anna L:dr Orbus 1.8.1841-15.12.1913
		Christina T:dr Magga 24.6.1812-19.11.1870	
		+ ∞ Lars Herricks Orbus (Orpo) 1814 (1818?) -14.6.1885	Ella L:dr Orbus 4.11.1845-4.6.1924
			Lars L:s Orbus 6.11.1853-9.10.1921
			Guttorm N:s Magga 1.1.1843-23.3.1899
		Nils T:s Magga 6.2.1808- 11.3.1871	Thomas N:s Magga 2.5.1846-1902
		+ ∞ Ella Guttormsdr Valleapää 1818-1900	Maria N:dr Magga 23.3.1830-7.8.1908
			Joseph N:s Magga 17.5.1853-?
			Saara N:dr Magga 18.4.1856-29.1.1896
			Hemik N:s Magga 23.6.1839-?
		Olof T:s Magga 20.9.1804-28.8.1843	
		+ ∞ Christina Theresdr Ella T:dr Magga 30.10.1801-7.9.1882	Nikolaus O:s Magga 4.9.1843-29.6.1911
		+ ∞ Guttorm Lars ***	Anders G:s Valleapää 10.8.1829-12.4.1886
			Nils G:s Valleapää ? 2.1835-1.12.1904
			Anna J:dr Lodda 16.11.1830-?
		Anna T:dr Magga 11.1.1798- 19.3.1871	Jonas J:s Lodda 1835-?
		+ ∞ Jon Jons Lodda	Catrina J:dr Lodda 1826-?
			Christina J:r Labba 17.6.1814-15.9.1898
		Caisa T:dr Magga 1792- 6.4.1876	Jonas J:s Labba 29.1.1817-1902

Liite 3. Magga-suvun kotakunnat henkikirjojen mukaan 1865–1900. Lähde: OMA, Inarin pitäjän henkikirjat vuosilta 1883–1914; Enontekiön pitäjän henkikirjat vuosilta 1865–1890; Sodankylän pitäjän henkikirja vuodelta 1890.

Enontekiö 1865

Kotakunta	lkm.	Henkikirjan tiedot	Henkilöllisyys
Magga 1	1)	Nils, Thomasson	Nils, Thornesson *1808 †1871
	2)	vaimo: Ella	Ella Guttormsdr. *1818 (1922) †1900
	3)	Guttorm	Guttorm Nilsson *1.1. 1843 †1899
	4)	Thomas	Thomas Nilsson *2.5. 1846
	5)	brorson Nils	Nikolaus Olofsson Magga *4.8.1843 †1911, Orpo-Niila

Enontekiö 1870

Kotakunta	lkm.	Henkikirjan tiedot	Henkilöllisyys
Magga 1	1)	Nils, Thomasson	Nils, Thornesson *1808 †1871
	2)	vaimo: Ella	Ella Guttormsdr. (Valkeapää?) *1818 (1922?) †1900
	3)	Thomas	Thomas Nilsson *2.5. 1846
	4)	Josef	Joseph Nilsson *17.5. 1853
	5)	Maria (1-1)	Maria Nilsdottir *23.3.1850/ lapsi: ?
	6)	Guttorm	Guttorm Nilsson *1.1. 1843 †1899
	7)	vaimo: Anna 1-1	Anna Gaub *1840 †1874/ lapsi: Niilo *1868 †1931
	8)	Nils	Nikolaus Olofsson Magga *4.8.1843 †1911, (Orpo-Niila)

Enontekiö 1880

Kotakunta	lkm.	Henkikirjan tiedot	Henkilöllisyys
Magga 1	1)	Guttorm 43	Guttorm Nilsson *1.1. 1843 †1899
	2)	vaimo: Karin 41	Karin Nikodemus *23.2.1843 †1922
	3)	lapsia: 3-1	lapsi: Niilo Guttormsson *1868 †1931
	4)	Karin Nikodemus 17	Guttormin anoppi: Carin Pehdr.(Rist) *1817 (1814)
	5)	Ingrid Nikodemus 10	(?)
	6)	Elsa Nikodemus 18	(Ella Nikodemus *1816 †1890?)
	7)	piika: Katariina Walkeapää	(?)

Enontekiö 1885

Kotakunta	lkm.	Henkikirjan tiedot	Henkilöllisyys
Magga 1	1)	Elsa 18	Ella Guttormsdr. (Valkeapää?) *1818 (1922?) †1900
	2)	poika: Josef 53	Joseph Nilsson *17.5. 1853
	3)	Hans (?) 59	(renki?)
	4)	vaimo: Maria 61	(?)
Magga 2	1)	Guttorm 43	Guttorm Nilsson *1.1. 1843 †1899
	2)	vaimo: Kaisa 41	Karin Nikodemus *23.2.1843 †1922
	3)	lapsi: Niilo 68	lapsi: Niilo Guttormsson *1868 †1931
	4)	lapsia: 2-1	(?)
Magga 3	1)	Tomas 46	Thomas Nilsson *2.5. 1846
	2)	vaimo: Elsa 48	(kuollut ennen vuotta 1890?)
	3)	lapsia 1-0	(?)

Enontekiö 1890

Kotakunta	lkm.	Henkikirjan tiedot	Henkilöllisyys
Magga 1	1)	Heikki 59	Henrik Nilsson *23.6. 1859
	2)	vaimo: Anna 72	(?)
Magga 2	1)	Tuomas 46	Thomas Nilsson *2.5. 1846
	2)	lapsia: 1-1	(?)
	3)	Juuso 53	Joseph Nilsson *17.5. 1853
	4)	vaimo: Inga 63	(?)
	5)	lapsia 1-1	(?)
	6)	äiti: Elsa 18	Ella Guttormsdr. (Valkeapää?) *1818 (1922?) †1900
Magga 3	1)	Nils 43	Nikolaus Olofsson Maggar *4.8.1843, (Orpo-Niila)
	2)	vaimo: Lovisa 48	Lucia Baer *1848 1943
	3)	lapsi: Olli	Olli 1870
	4)	lapsia: 3-1	Paul *1876/ Katrina 1879 (?)

Sodankylä 1890

Kotakunta	lkm.	Henkikirjan tiedot	Henkilöllisyys
Magga 1	1)	Guttorm 43	Guttorm Nilsson *1.1. 1843 †1899
	2)	vaimo: Kaisa 41	Karin Nikodemus *23.2.1843 †1922
	3)	lapsi: Niilo 68	Niilo Guttormsson *1868 †1931
	4)	Pekka 71 0-1	(?)
	5)	piika: Inkeri Valkeapää	(?)

Inari 1900

Kotakunta	lkm.	Henkikirjan tiedot	Henkilöllisyys
Magga 1	1)	Guttorm 43	Guttorm Nilsson *1.1. 1843 †1899
	2)	vaimo: Kaisa 41	Karin Nikodemus *23.2.1843 †1922
	3)	lapsi: Niilo 68	Niilo Guttormsson *1868 †1931

Liite 4. Niila Maggan [NM] ja Piera Länsmanin [PL] haastattelu vuodelta 1961. Haastattelijana Erkki Ala-Könni [EAK]

NM [Niila Magga]: Kun se retkikunta kävi täällä Saariselissä 1866, niin Salkko-Niila oli ollut täällä Appistunturissa. Ne oli käynyt Salkko-Niilan kodalla ja olleet viikkokausia siellä.

PL [Piera Länsman]: Mie tiän siitä...

EAK [Erkki Ala-Könni]: *Ai, Salkko-Niila oli ensin Appistunturissa ja sitten vasta asettui Lismaan?*

NM: Ei, hän siirtyi kuulemma sieltä sitten sinne Marastoon [Marastotunturille]...

EAK: *Sitten siitä Salkko-Niilasta...*

PL: Joo, minun isävainajani onkin sen poika. Sillä minä tiedän niin tarkkaan.

EAK: *Pieran isoisästä...*

NM: Minun isävainani [Niilo Guttorminpoika Magga] ruukas kertoo, siitä että hyvä koira parempi kuin huono kaveri. Että hän kerran Saariselistä toi kesätokan, justtiinsa sen Salkko-Niilan tokan toi tuonne Salkoon, kahden koiran kanssa. Koira oli vain kaverina ja kesätokka. Se sitä mukaan kulkee, joka on tottunu, se sillä lailla kuljetee niitä vähitellen ja vie mukana.

EAK: *No, otetaan sellainen juttu... Kuule aloitatko sinä. Vähän niin kuin kyselet ja Piera vastaa lapiksi kaikki. Annatte suu vuoroa toisillenne. Varo sinä Piera ettei tuo kumi hankaa toista saapasta vastaan.*

Haastattelun seuraava osuus on saamenkielinen, mutta tässä suomennettu.

NM: Sinähän se ossaat kertoa, mistä se sinun isoisä, Salkko- Niila oli tullu tänne Appiseen?

PL: No se tuli Norjan puolelta.

NM: Minä vain siksi ku minun ämmivainaja ruukasi kertoo, että Silloin kun ne kolme ihmistä tuli sinne sieltä Haltiatunturista, Tuommas-Aaslakan kovasta lähtivät tänne itä- Lappiin tai sisä- Lappiin katsomaan, että millaiset poronhoitomahollisuudet täällä olisivat ja Salkko- Niila oli silloin jo Appistunturissa

PL: mutta se oli asunut Marastossa ja Viibuksessa ja sitte meni Appiselle.

NM: No minne se sitte Appisesta meni?

PL: No sitte Lisman kautta, jonne se myöhemmin rakensi talon, mutta se ei ollut vielä silloin se talo hänellä. Sieltä se oli jutunu Jauristunturiin ko se huomasi, että siellä on hyvät tunturit ja hyvä poroja hoitaa ja oli hyvät jakälämaat. Eikä siellä ollu ko vähän poroja ja muutama poromies

NM: montako vuotta hän siellä oli?

PL: No sitä mie en tiijä. Kuiten kymmeniä vuosia, niin että alkoi vanhentua. Ja lähti takasin, ko ne rajakiellot alkoivat ja huomasi, että toisessa maassa ei ole hyvä olla.

NM: Kun ne Haltista alkoivat lähteä tänne, niin syy oli se uusi poronhoito- ohjesääntö 1852, jossa kiellettiin, ettei enää saa toisessa maassa pitää poroja. Jos sieltä löytyi ulkomaan poroja, niin sakkona otettiin kymmenesosa poroista ja välillä saattoivat ottaa kolmasosanakin. Kun vieraan maan porot takavarikoitiin, oli norjalaisilla poromiehet viranomaisina. Suomalaisilla lähimmät viranomaiset olivat Kemissä asti. Norjan puolella oli ainakin rakennettu juuri sitä varten, että ottavat sen kymmenesosan. Suomen saamelaisten tilanne kävi kestävämmäksi. Niinpä ne sitte pitivät semmosen neuvottelukokouksen Tomus-Aaslakan kovassa 1866 ämmivainajan tietojen mukhan ja jo samana syksynä. Ne lähti Mikkelinpäivän aikana tänne. Salkko-Niila rakensi hirsimökin, minä olen nähny se.

PL: Niin, sinähän olet nähny sen Ja vaeli Lismajokea alas ja valitti semmosen paikan, että se oli hänelle sopiva.

NM: Minä muistan, siitä on nyt yli kaksikymmentä vuotta, kun tohtori Kustaa Vilkuna tuli siitä kautta ja kirjoitti Suomen kuvalehteen

PL: Ja se minulta kyselikin siitä Salkko- Niilan kummituksesta. Ja minä kerroin.

NM: Tohtori Vilkunahan oli sillä tavalla kirjoittanut, että kun hän tuli siihen mökkiin, hän heti huomasi, että kummittelija oli vanha piisi ja siinä semmonen märkä savi oli jääny muuraukseen ja se paukahteli

PL: Siinä se kyllä oli vähän väärin selittäny.

NM: Miten se sinä selittäisit?

PL: Minä olen isävainajalta kuullu

NM: No viititsitkö vähän selittää sitä, että minäki kuulisin siitä.

PL: No se tohtori kyseli minulta.....

NM: Kerro vaan tarkkaan.

PL: Kulki semmosia kälmejä, jotka pelottelivat ihmisiä ja yrittivät viekotella ihmisiltä vaikka omaisuuksia.

NM: Minä olen myös Salkko- Raunalta kuullu, että Salkko Niila oli jo niin vanhentunu, että ei enään muistanu ja sitä hän saattoi taajottaa. Kälmejä oli silloin niinko on nytkin.

PL: Juuri niin se isä- vainajaki kerto. ja rahavarat olivat aina käsillä vanhalla miehellä. Keplottelivat, että saivat rahat pois.

NM: Ja niin se Rauna- vainaja ruukasi kertoo.

Tässä vaiheessa Ala-Könni pyytää keskustelijoita referoimaan edellisen osuuden suomeksi.

NM: Me keskustelimme Salkko-Niilasta, kuin mejän Ämmi-vainaa siihen aikaan ruukas jo kertoa, että kun se kolmihenkinen retkikunta tuli sieltä Haltiatunturista tänne Itä-Lappiin, yleensä tänne Suomen Lappiin, tänne vähän sisemmäksi, tutkimaan näitä seutuja...

EAK: Mikä retkikunta se oli, saamelaisia?

NM: Niin se oli sellanen, sanottasko toimikunta...

EAK: Oliko se virallinen?

NM: Ei ollu virallinen, vaan heijän keskuudessaan, saamelaisten kesken, että kun sieltä täytyi ruveta harkittamaan poismuuttoa. Kun se alkoi mennä siellä kestävämmäksi se suomensaamelaisten poronhoito. Kun siihen sikaan oli vahvistettu se uusi poronhoito-ohjesääntö, ja siinä tuli muunmuassa säännös ettei saanu ennää vieraan valtakunnan rajalla paimentaa. Jos siellä tavattiin vieraan valtakunnan alueella vieraan valtakunnan poroja, niin ne takavarikoitiin ja siitä meni sakkokymmenys sitten. Mutta se sakkokymmenys ei ollu mikkään tavallinen kymmenys saattoi käyvä jopa niin, että siitä meni kolmasosa. Riippui tietysti niistä voimasuhteista. Siis takavarikoijien, niiden viranomaisten, norjalaisilla kun oli viranomaiset sikäläisistä poromiehistä, suomalaisilla ne oli Kemissä lähinnä ne viranomaiset. Kävi sillä tavalla ettei voinut kerta kaikkiaan siellä asua, rajan pinnalla. Niin ne sitten pitivät semmosen neuvottelun, kokouksen Tommus-Aslakan kodassa ja tulivat siihen tulokseen, että ottaa selvää, että minkälaiset mahdollisuudet täällä olis, ja se tapahtu jo samana syksynä. Ne lähti Mikkelin aikaan sitten tänne etelään, missä me nyt olemme täällä. Salkko-Niila oli silloin jo tuolla Appistunturissa. Ja minä häneltä (Pieralta) juuri kysyin, että mistä Salkko-Niila oli tullu, jutanu tänne, ja hän sanoi että Utsjoelta ja sieltä sitten Lismaan teki mutkan vielä, joka nyt kesti vielä kymmeniä vuosia, siellä Enontekiöllä ja taas takaisin sieltä. Hän oli jo vanha mies kun tuli tänne Lismaan ja rakensi vielä sitten hirsimajan.

EAK: Niin tuo sai alkunsa siitä, että Suomen ja Norjan raja suljettiin... ?

NM: Siitä justiinsa.

EAK: ...silloin 1852?

NM: No, minä en vuosilukua.

EAK: Ja tämä tapahtui vähän myöhemmin kun ne rupesi huomaamaan miten se vaikuttaa. Niin minä arvaan jo.

NM: Mikä ole se vuosi?

EAK: Se oli 1852.

NM: Mejän Ämmivainaan muistitietojen mukaan se oli 1866 kun se neuvottelu...

EAK: Valtioiden välinen sopimus tehtiin 1852.

NM: Niin ja tällöin alkoi tapahtumaan se muutto tänne etelää kohti ja se kesti vuosikymmeniä. Eihän se tapahtunu käenkäänteessä. Joo ne tuli perheet vähitellen tänne etelää kohti ja niinhän ne viimein asettui. Toiset meni tuonne Itä-Lappiin ja tuo oli semmonen etappipaikka tuo Siikaselkä, niinkun äsken oli puhetta siitä Lassi-äijästä, niin hän oli just niitä henkilöitä ja Kuttura-vainaja nehän ne rakensi sen aitankin, joka on vielä siellä. Joo se on vielä pystyssä, ja hyvässä kunnossa onkin.

Liite 5. Niila Maggan haastattelu vuodelta 1968

PS [Pekka Sjögren]: Miten Lapin mies valjasti raitonsa. Niila Magga kertoo Ivalon asuttamisesta. Haastattelijana Pekka Sjögren.

PS: Suuret harmaat lapinkelot paukahtelevat piisissä. Niitä on yli 60-vuotias poromies Niila Magga vedittänyt moottorikelkalla tunturista pitkienkin matkojen takaa. Tosin hän käyttäisi paljon mieluummin härkäporoa. Poro on ollut hänelle tähän saakka kaikki kaikessa. Nyt on tilanne muuttumassa. Karvastelevin mielin on Niilankin myönnettävä, että moottorikelkka on monessa suhteessa poroa käytännöllisempi. Ikääntynyt lapinmies kuitenkin vieroksuu sielutonta rautasydämistä moottorikelkkaa. Sen pistävä surina häiritsee kairojen hiljaisuutta. Tietyillä keleillä on kelkka sitä paitsi vielä käyttökelvoton. Silloin voi Niilakin tyytyväisenä myhäillen pistää leivän kannikoita taskuunsa, laittaa sivakat jalkaansa ja suunnistaa tunturiin. Läheisellä jäkälämaalla on hänen viimeinen härkäporonsa Kalle. Se jaksaa elää vielä ensi kesään, arvelee Niila. Sitten se ei enää jaksa juosta pakoon paarmia. Niila Maggan aika uusi talo on korkealla törmällä Ivalojoen mutkassa. Matkaa Ivalon kirkonkylään on maanteitse lähes sata kilometriä ja seuraavaan asutukseen lähes neljäkymmentä. Maanteitse on matkaa voitu mitata vasta seitsemisen vuotta. Sitä ennen oli mittayksikkönä vuorokausi, joka saattoi joskus venyä viikoksikin kelistä riippuen. Tietöntä erämaataivalta oli silloin lähes neljäkymmentä kilometriä Sodankylän ja Ivalon välisen maantien varteen. Kuttura on yleinen etunimi saamelaisten keskuudessa ja tämä puolen kymmenen kylä kantaa samaa nimeä; kunnianosoitus kylän perustajalle, joka saapui Ivalon seudulle ensimmäisten asukkaiden joukossa kolme miespolvea sitten.

NM [Niila Magga]: Näille korkeuksille, niin kun tänne Kutturin seutuville, niin se on tuolta Haltiasta, siis sieltä Haltiatunturista, sieltähän ne on ne Maggat ja tämä tapahtui silloin 1886, jolloinka tuota tämä uusi poronhoito-ohjesääntö vahvistettiin, siis keisarillinen senaatti vahvisti ja siinäkin säädettiin, siinä tuli semmoinen säädös myöskin, että rajoitettiin laiduntamisalueet, ettei saanu enää vieraan valtakunnan alueella laiduntaa. Ja jos näin tapahtui, että porot tavattiin vieraan valtakunnan alueelta, niin niistä meni sakkokymmenys. Siinä oli niinkun Suomen lappalaisten taholta oli se heikko puoli, että täällähän ei Suomen puolella ollut viranomaisia. Se oli Kemissä siihen aikaan lähin poliisiviranomainen ja puhelimia ei ollu ja kulkuneuvoja oli, mutta se oli taas hijasta niin

kuin poroilla kulku, että olis ottanu vähintään kaks viikkoa jos sieltä olis apua hakenu. ja norjalaisilla sen sijaan oli viranomaiset sikäläisistä poromiehistä, nuokin poliisiviranomaiset. Siitä syntyi sellainen kestämaton tilanne, että ei ne tulleet omilleen norjalaisten kanssa nämä Suomen lappalaiset. Ja sittenhän ne 1886, niin ne piti sellaisen neuvottelutilaisuuden siellä Haltissa. Se olikin tuon meidän äämi-vainaan kota, siis Tomus Aslakan kota, jossa nämä neuvottelut pijettiin, että mihinkä toimenpiteisiin pitäs ryhtyä. Ja niin ne tuli siihen tulokseen sitten, että lähetetään kolmehenkinen retkikunta sitten tutkimaan täältä Suomen puolelta, että minkälaiset täällä on mahdollisuudet. Ja samana syksynä jo Mikkelin aikana lähti jo tämä kolmehenkinen retkikunta sitten, siis Mikkelinä. Niin nämä kun lähtivät sitten Mikkelin aikana, niin ne kävi aivan tuolla Saariselissä saakka. Nykyistä Sodankylään se on ja kuuluu hiihtoaluetta. ja ne silloin tullessaan ne Appistunturin rinteellä ne tapas ensimmäisen ihmisen, siis poromiehen siellä. Se oli Salkko-Niila jo tullut ennemmin jo sinne Appistunturiin. Se on nytkin vielä seillä se Salkko-Niilan kotamaa, sillä nimellä. Ja ne tutkivat ja tekivät tarkkaa työtä ja jouluksi ne tuli takasi sitten sinne Haltijaan.

PS: Saamelaisten retkikunta palasi takaisen mukanaan hyviä uutisia. Tutkituilla kairoilla, siis nykyisen Ivalon seuduilla oli hyvät jäkälämaat ja riistaa sekä maalla, että vedessä yllin kyllin. Ja niin alkoi saamelaisten muutto, ties monennenko kerran heimon historiassa kohti uusia asuinsijoja. Lapinmies valjasti pororaitonsa pitkälle taipaleelle.

NM: Sieltä kun ne tuli nämä Maggat sitten ja Orposet – Maggojahan ne on nekin, niin ne asettui Siikaselkään sitten. Siinä oli niiden ensimmäinen asumapaikka, jossa ne toistakymmentä vuotta asui siinä. Siitä ne sitten hajaantui. Siinä oli Hetta ja Magga ja aivan niitä Lapin ihmisiä tietysti. No siellä eteläpuolella oli jo silloin kun tämä kolmihenkinen retkikunta kävi, niin oli kolme taloa Muteniassa. En minä muista niitäkään, niitä talojen nimiä. Isävainaa myöhemmin ruukas olla heinänteossa nuorena poikana siellä. Olikohan sen Antin Wilhelmäs vain he, jotenkin sennepäin. No Vuotsoa ei ollut laisinkaan, eihän siinä ollut yhtään taloa ja Ivalossa oli kolme taloa, tai silloisessa Kyrössä, Inarin Kyrössä. Törmäsessä oli kaks taloa ja sitten Huuhkajassa oli yksi talo. Nykyäänhän se on Törmäsen nimellä sekin, mutta se talo on ollut siellä toisella puolella, Hirviniemen puolella. Sitten Siikaselästä, sittenhän ne alkoi siitä levittäytymään. Toiset meni Itä-Lappiin,

toiset Vuotsoon ja toiset tänne, siis Kuttura, minun isoisäni, sitten tänne Ivalojoeksi varteen, siis tähän Kutturaan. Ja ne rakensi tänne sellaisen nelinurkkaisen asumuksen. Mitäpä ne siihen aikaan isommilla rakennuksilla ja siinä asuivat taas toistakymmentä vuotta siinä nelinurkkaisessa. Sitten 1903 ne muutti tuohon uuteen rakennukseen, joka nyt on vanha rakennus, verstaana ja varastohuoneena, ettei siinä asuta enää. Semmoistahan se oli siihen aikaan, että maanteitä ei ollut, mutta semmoistahan ei kaivannu, jota ei tiennyt olevankaan eikä ollut.

PS: Missä asti oli tähän aikaan pohjoisin suomalaisten asutus täällä Itä-Lapin puolella?

NM: Nämä Mutenialaiset tavallaan oli, oli suomalaisia oli kyllä, mutta sittenhän ne alkoi vasta 1867, tuli tämä Lapin kulta yleisemmin tunnetuksi. Silloinhan sitä alkoi sitä muuttoliikettä etelästä päin tänne tapahtumaan ja se oli korkeimmillaan sitten siinä 1900 vuosiluvun vaiheilla se kullankaivantohomma. Silloinhan täällä oli niitä kultayhtiöitä, niitä oli usseitaki. Ihmisiä oli työntekijöitä parhaillaan koko jokivarrella, niin kertomusten mukaan ne ylitti tuhannen, se työntekijämäärä.

PS: No syntyikö täällä koskaan erimielisyyksiä saamelaisten ja näiden kullankaivajien kesken?

NM: No ei oikeastaan. Kullankaivajien kesken tšekäläisillä saamelaisilla oli melko vähän yhteyttä, mutta siinä muodossa sitten niiden, jotka lopullisesti jäivät tänne asumaan. Niistähän jäi pieni osa asumaan tänne Ivalojoen alajuoksuun, siis Törmäsen ja nykyisen Ivalon seutuville ja nykyiseen Veskoniemeeseen. Niin nämä tulivat keskenään oikein hyvin juttuun, ettei niillä isompia erimielisyyksiä ollut. Nehän oli ylipäänsä, noin yleisesti ottaen, ne niin sanotut kyröläiset, ne oli sellaista työteliästä ja rehtiä väkeä ja ne tuli oikein mukavasti juttuun alkuasukkaiden kanssa.

PS: No osallistuivatko saamelaiset tähän kullanhuhdontaan siihen aikaan?

NM: No kyllä vähemmässä määrin. Uijemin päällähän on näiden purnumukkalaisten kaivos, kultakaivospaikka olemassa. En tiijä, ei ne sillä nimellä tajua enää sitä tuntee. Siinä on meidän lappalaisten kultakaivos. Ja se on siihen aikaan, kun siinä on kaivettu, se on maksanu hyvin, mutta se sitten loppui se maksumaa ja kaivajat lähti pois, tietenkin.

PS: Näin siis ensimmäiset uudisasukkaat, ensimmäiset suomalaiset tulivat tänne Itä-Lappiin tänne Ivalon seudulle. Aikanaan kulta sitten loppui ja heidän täytyi etsiä itselleen uusi elinkeino.

NM: Joo ja kyllähän ne, jotka olivat luonnollisesti maanviljelysalueelta lähtöisin,

niin johan he näkivät, että kyllähän täälläkin passaa maatakin viljellä. Ja nehan omaksui samat elinkeinotavat, mitä nämäki tšekäläiset alkuasukkaat. Niillähän oli kyröläisillä siihen aikaan, ja on vieläkin poroja, mutta siihen aikaan niillä oli poroja paljon, mutta oli lehmäkarjaakin. Sitähän vielä minun muistin aikaan voiraitoja vietiin Norjaan ja vaihettiin tavaraan. Tietysti poronlihaakin. Ne oli vauraita eläjiä ne törmäsläiset sen ajan, miksei nykyisetkin, mutta sen ajan, ne vanhan kansan törmäsläiset ja ivalolaiset, mutta ei siihen aikaan tunnettu ivalolaisena. Ne oli kyröläisiä.

PS: Mistä tämä Kyrö-nimitys on tullut? (14.14)

NM: Eiköhän ne ole jostain Kyröstä lähtöisin. Kyröjähän ne oli alun perin, sukua, mutta sittenhän ne on talojen ja asumapaikkojen nimellä muuttunu ne sukunimet. Sitä on Anttilaa, Pekkalaa, Mikkolaa ja Mattila ja kuitenkin ne on alun perin samoja Kyröjä. Muttei siihen aikaan tarvinu anoa sukunimen muutosta, se muuttui luontojaan. Ei tarvinu olla kuin jokin erikoisominaisuus ihmisellä, niin sekin saattoi jo aiheuttaa sukunimen, siis muuttumisen jopa sukunimen syntymisen. Nehän on, no esimerkiksi nuo Suikit, sehän on alun perin ollut suoigi, siis hiihtäjä. Nuo on nykyään nuo isommat työkohteet, niin kuin voimalaitostyöt, niin kyllä niistä aina pikkuinen osa jää lopullisesti asumaan ja ne on aina lissäämään päin ollut sitä muualta tullutta väestöä ja kylläpä se on nykyään tuo Ivalo tai silloinen Kyrö, että jos vain haluaa nähdä tai tavata jonkun alkuperäisen ivalolaisen tai kyröläisen, niin kyllä sen hyvällä onnella löytää, kun oikein vielä tarkkaan hakkee jonkun. Kyllä se on sitä muualta, enimmäkseen sitä muualta tullutta ja niinpä se on nykyään, että sieltäpäin paljon hoijetaan nämä kunnan asiatkin ja määrätään että se on sitä demokratiaa, että se on enemmistö, joka määrää. Ei siellä enää paljo meikäläisillä ole paljo sananvaltaa.

PS: Siihen aikaan kun teidänkin isoisä muutti tuolta Käsivarren Lapista tänne Ivalon seudulle, saamelaiset hoitivat vuosisataisten perinteiden mukaan poroja. Miten poronlihaa siihen aikana markkinoitiin ja minne?

NM: Kyllä se poronlihan markkinointi oli alkeellista siihen aikaan nykyiseen verrattuna. Nykyäänhän sitä saisi markkinoitua kun sitä vaan riittäisi sitä lihaa ja hintakin on hyvä nykyään, mutta kyllä kauppoja tehtiin silloinkin, mutta nehan osti elävänä, pystyyn osti poroja, partiona tai tokkane veivät sitten. Pitkiäkin matkoja kuljettivat ja sitten vasta teurastivat siellä heidän markkinointipaikallaan.

PS: Ketkä nyt ostivat täältä poronlihaa?

NM: No, ne oli lännestä päin siihenkin aikaan ne parhaat ostajat. En niitä kaikkia muista enää, mutta Karsikoita niitä oli, jotka oli kuitenkin kuuluja poronostajia, ja rantakokot ja kyllä niitä oli silloinkin niitä poronostajia. Niin siihen aikaan tehtiin velkakauppa, miksei, kyllähän nykyäänkin tehdään, mutta poronostajat ovat rahalaitoksiin, tekevät velkaa silloin kun ne ostaa poroja, mutta siihen aikaan se ostaja suoraan velottui myyjälle ja maksoi sitten aikanaan kun sai rahaa, osatamistaan tuotteista niin sitten maksoi tilitti myyjälle, mutta tietysti tehtiin käteiskauppoja, mutta ei täällä siihen aikaan ollut rahalaitoksia. Rovaniemellä oli kaikista lähin pankki koska meidän ämmivainaaalla, Kutturin Kaarinalla, siinä oli pankissa hänen säästönsä. Hän oli jo sen verran nykyajan ihminen, että uskalsi pankkiin panna rahat, ettei kiven alle, mutta kyllä ne kertovat, että Salkko-Niilakin, – äsken kerroin – joka oli tuolla Appistunturilla silloin kun kolmihenkinen retkikunta kävi näitä alueita tutkimassa, niin hänellä oli vielä rahansäilytyspaikka, se oli mettä, kiven alla ja monilla muillakin.

PS: No mitenkä saamelaiset olivat vuosisadan alussa tekemisissä aivan eteläisen Suomen kanssa?

NM: No ei oikeastaan, tuota, käyntejähän siellä ei ollu. Kyllä minun isävainaan on käynyt Rovaniemellä porojen kanssa, siis raidolla. Ja ruukas kehua vielä tuota, että kahdessa viikossa on suorittanut sen reissun. Se oli niin kun siihen aikaan ennätys.

PS: No mihin aikaan tie oli silloin?

NM: Maantie?

PS: Niin.

NM: No, ei tätä ainakaan, ei ainakaan Sodankylää lähempänä ollu, Sodankylän kirkonkylään. Eihän siihen aikaan ollu kun se oli tämä länsipuolen tie, nykyinen tuo Menesjärven ja Kittilän välinen tie. Se oli siihen aikaan valtatie, mutta eihän se tietenkään ollut kuin semmoinen polkutie ja poroilla kuljettiin. Siellä ei edes hevosella kulettu sitä Menesjärven ja Kiistalan väliä, mutta sittenhän nämä kyröläiset, ne viitotti tien sitten sieltä Laanilan tunturin länsipuolta, siis Tolosjoen puolta. Se ei menny se hevostie yli tunturin, niin kun tämä nykyinen autotie mennee. ja sitä myöten sitten kun meni kehitys niin paljon etteen että alettiin postiakin hevosella ajamaan. Sehän postin kulkukin vilkastui viimein, että se oli kaks kertaa viikossa. Ensinnä se oli kerran viikossa, mutta sitä ei pystyny yks ihminen suorittamaan sitä reissua. Se piti Sodankylässä saakka käyä. Ja kun huonot kelit sattu olleen niin sitäpä ei viikossa suorittanu.

PS: Saamelaisten asiat olivat sotien jälkeen erittäin huonosti. Suomi ponnisteli raskaiden sotakorvausten kanssa. Silloin ei liennyt ajatusta pohjoisten kairojen asukkaille, oli paljon tärkeämpääkin ajattelemista. Lapin mies oli totunut tyytymään vähään ja pitkään tuolloinkin odotettiin tilanteen paranemista. Ehkäpä vaikeudet vähän hellittäisivät. Näin ei kuitenkaan käynyt ja tilanne alkoi muuttua epätoivoiseksi. Jotakin oli tehtävä. Suomen saamelaiset kutsuttiin yleiskokoukseen, jossa Niila Magga valittiin puheenjohtajaksi. Saamelaiset päättivät tuolloin tammikuussa 1947 ensimmäisen kerran heimon historiassa lähettää miehiä keskustelemaan valtion asioista päättävien kanssa. Myös Niila valittiin tähän lähetystöön Inarin saamelaisten edustajana.

NM: Se oli niin kun pakko ruveta toimimaan siihen suuntaan, että saa äänensä kuuluviin ja niinhän me sitten saatiin tämän lähetystön perusteella. Sittenhän se tuli kun me saatiin yhteys tasavallan presidenttiin, tuota hän lupas laittaa komitean tutkimaan asiaa ja suunnittelemaan ja näin tapahtui sitten.

PS: No mitkä asiat olivat esillä?

NM: No, ne oli peremmin ne kulttuurilliset asiat. Kouluasiat, niitähän ei ollu alkuunkaan siihen aikaan, siis saamelaisten kannalta. Sehän, se oli silloin muutenkin sillä tavalla, että tuota, saamelaiset käytännöllisesti he olivat silloin niin kuin sorron alaisessa asemassa siis maan pääväestön kannalta, mutta ei siinä ollut yksin tekijänä tämä meijjän lähetystön käynti. Ei se kaikki ollut sen lähetystön aikaan saannosta. Siinä tapahtui todennäköisesti sillä tavalla että kun maan pääväestön oma kulttuuri nousi, sehän tapahtui silläkin kohdalla hyvin jyrkkää nousua niin, silloinhan ne avautui tietysti heikäläistenkin silmät huomaamaan heikomman asemaa ja siitä se alko sitten, siitä se alko sitten vähän niin kun myötämäkeä sitten ja sitä on jatkunu ja näyttää, että jatkuu edelleen. Ihminenhan on lopulta, se on mukautuvainen ja se onki hyvä että se se on sellainen. Silloin se menee paremmin niin kuin kitkattomasti, ja sitten lopulta lieneekin, että aivan sama mikäläinen itte kukin on, pääasia etstä keskenään tulevat juttuun ja pärjäävät.

PS: Näin kertoi Niila Magga Ivalon asuttamisesta. Haastattelijana oli Pekka Sjögren.

Liite 6. Jouni Maggan (J) haastattelu. Haastattelijana Marko Jouste (M) 15.8.1997, Kuttura.

Rounala ja matka Sompioon

M - Rounala?

J - Niin, sieltähän tämä Kutturun kylä on lahtöisin. Tai ei kylä vaan nämä asukkaat.

M - *Kilpisjärven Kutturankuru?*

J - Jaa, minä en oo tinnykkään siitä, että siellä on sellainen.

M - (*Selitän paikan*).

J - Niin, siellä on tietenkin vanhalle Kutturalle sattunut jotain. Nuo vanhat paikallisnimet vaaroihin, jokiin ja tutureihin - se on jokin tapahtuma - siitä tulee ne nimet.

M - *Oisko se jokin vanha asuinpaikka?*

J - Se on voinut olla kotakin siellä.

M - *No, muistatko sinä niitä Sompion ajan asuinpaikkoja?*

J - En minä muista, eikö Juhani (Magga) muista.

M - *Juhani puhui jotain Siikajoesta.*

J - Joo, tuota Siikaselkä.

M - *Ja se ois ollu sen Guttormin asuinpaikka.*

J - Joo, Juhani kyllä se tietää varmasti tarkemmin siitä. Tuolla ei sitten ole Vuotsossa niitä, jotka ois niitä vanhempia, voishan siellä olla joku, joka tietäis.

M - *Se (Juhani) vaan puhui kovasti siitä Korpijaakon kirjasta.*

J - No, se on varmasti selitetty se.

Yhteydet ja kulkeminen

M - *No kumminkin tämä aika ennen sitä tietä 1959, kulkeminen minua kiinnostaa, mitenkö täältä lähetettiin ja...*

J - Ennenkuin maantietä ei ollu. No se tuota, Purnumukkaan tästä kuljettiin. Silloinhan ei ollu minkäänlaista polkua taikka tikotettua reittiä. Se piti tuosta vain yli kairan kulkea, mutta mie en koskaan kulkenut tuosta ennen kuin se Niila Magga - ennekuin se - mikähän vuosiluku se oli - se sota-aikana 1940, 43 sai rahatuksen Metsähallitukselta, että tehä semmonen, vähän aukasta pahimpia sakeita paikkoja, semmonen polku, että vois tikottaa ja pilkottaa, silloinhan ei ollu tikoja, veistettiin vain mäntyihin pilkat ja jänkihin pistettiin keppi ja niihin risti, jänkäpaikat kuin meni yli. Myöhemmässä vaiheessa tuli vielä pitkospuut, metsähallitus niinku rahotti. Sitä mie olin tekemässä. Silloin kävelemällä mentiin aina tästä Purnumukkaan.

M - *Se oli 40 kilometriä?*

J - Se on kai 36 kilometriä, mutta 3 oli vielä maantielle, nelostielle, että kyllä se lähelle 40, 38 tulee kai kuitenkin, mutta siitä meni jo jonkinlainen pyörätie, tais autollaki päästä silloin ennen sotia.

Ja toinen reitti kulkuaan oli Ivalojoikia, silloin ei ollut moottorivenettä ollenkaan. Monesti mentiin Huuhkajaan tai Törmäseen saakka veneellä ja siitä lastattiin autoon tavarat. Taikka käytiin autolla Ivalossa. Linja-autothan silloin oli etupäässä - ja harvoin nekin vielä kulki.

M - *Mitenkä ne veneet tänne tuli?*

J - Sauvomalla ja vetämällä. Sillä tavalla vetämällä että kun oli painoa, niin kosket ja nivat sellasella pikällä, sanottiin romssiksi, joka on 3, 4, 5 metriä pitkä keppi, veneen keulaan, irrallaan, sillä toiset työnsi, veti, se naru oli suopunkinarua, saattoi olla 20, 30 metriä...

M - *toiset käveli rannalla?*

J - Kaikka rannalla jotka vetivät, pahimmat paikat. Muutamat sauvottiin. Semmonen toista päivää se meni lastiveneen kanssa, jopa 2 päivää.

M - *Kuinka paljon siitä on sitten matkaa?*

J - Tästä on 70 kilometriä ja 33 koskia nivat luettuna, mutta siinä on koviakin koskia välillä.

M - *Siitähän on tehty filmikin.*

J - Niin on, siinä ne kaatuu nuori poika kyssyy kaverilta, että osaatkos lukia karttaa, se tarkoitti että näkeekö väylän joesta, kivien välistä koskesta, minne kääntää sen veneen. Mulla jäi mieleen, että se etelänpoika ei oikeen käsittäny.

J - Sitten myöhemminhän kesäisin kun tätä väliä kuljettiin niin, syksyllä porolla tietenkin kuljettiin kun alko lunta tulemaan maahan, tästä Purnumukkaan.

M - *Se oli aina Purnumukkaan?*

J - Aina Purnumukkaan, suurin piirtein, harvemmin, tuonnehan oli niin vaikea, tuonne Hirvas-Niilan, minne maantie nykyään menee.

M - *Niin, maasto on vaikeaa?*

J - Niin maasto on vaikeaa ja siellä sitten, tuolla oli kylä (Purnumukka) johon voi jätää porot hoijettavaksi, ajoporot kun ne oli kiinni niin joku saattoi niitä hoitaa silläaikaan kun kävi Ivalossa. Sehän oli semmonen päivän, yön reissu kun Ivaloon meni. Siellä piti olla melkein, ja pitikin olla yötä, että päivällä sai toimittaa muita asioita.

M - *Niin, sieltä meni monta tuntia Ivaloon sieltä Purnumukasta?*

J - Niin tietenkin, sieltähän on pitkä matka, olisikohan 70 kilometriä Ivaloon.

M - *Milloinkas se Kittilän tie valmistui?*

J - Se kai valmistui 60-luvulla.

M - *Niin, että siitäkään ei ollut apua kulkemisessa.*

J - Ei.

M - *Lyhempihän se olis sinnepäinhän ollu.*

J - Olishan se tietenkin, mutta siitä ei ollut apua, sehän oli sellainen ratsutie, ja postihan kulki sieltä Inarin kautta, Menesjärven kautta. Sen piti kerran viikossa kulkea, mutta saatto että kuukausi meki. Joka kuukausi kuitenkin kerran kävi täällä. Se Menesjärvestä lähti, sinne oli maantie. Niin se Aapo Leira kantoi niien poikien kanssa sitä sitä postia, kuljetti.

M - *Millä ne kuljetti?*

J - Jalkapatikalla ja talvella porolla, mutta niillä oli niin huono palkka, ettei ne sen ajan ihmiset niin tarkkaa, välittäny, eivät halunneetkaan, että se (posti) ois joka viikko kulkenu. Se oli niin heikko se palkka, hyvä että sittenkään pärjäsi, jos se pari kertaa kuukaudessa kävi kesän ajan. Ja sen kun piti, mitähän tästä nyt on matkaa Repojokeen, 20 kilometriä ja siitä 40 kilometriä Menesjärvelle, siitä tulee 60 kilometriä, ja sitten Repojoelta vielä piti viedä Lismaan se posti, siitä tulee 80 kilometriä mutkaa kävellen ja se ois ollu niinkun 160 kilometriä joka viikko, kävellen ja sen ois pitäny joka viikko käyvä, mutta sitten Niila-vainaa otti tämän postinkuljetuksen ja tästä kävi aina Repojoelta hakemassa.

M - *Niila (Magga) kävi hakemassa?*

J - Niin, ne jätti Repojokeen sen postin ja Niila ruukas käyvä hakemassa. Niin että myöhemmässä vaiheessa Niilakin kuljetti tätä väliä.

Eläminen ja elikeinot

M - *Onko sulla tietoa mitenkä ne ihan ensimmäiset kutturalaiset, Guttormi ja nämä tulivat tuolta Sompiosta päin. tulivatko ne samaa reittiä Purnumukasta päin.*

J - Sitä en tiijä, mutta ne kävi aikaisemmin kattomassa näitä paikkoja ja ne käveli Hammastunturit ja Nuo itä kairan tunturit, mitkä ne nyt onkaan, Ne kävi kaikki kattomassa ensin. Ja nehän kesällä kun lähtivät takkaporojen kanssa niin ne talvissauttoon, lumisauttoon (?) kiersivät näitä paikkoja eikä niillä varmaan ollu karttoja. Ne vähän summia kävelivät ja kulkivat, (ja tuumivat) minkälaiset mahdollisuudet täällä ois poronhoitoon.

M - *No onko tässä paikassa ollut jotakin oikein edullista tai parasta kun ne päättivät jäädä tänne?*

J - No, luulisin että se on ollu tuota, tämä joki on kalava ollu, ja hyvät riistamaat ja hyvät poron laidunmaat, tunturit aika lähellä.

M - *Mitä riistaa ne pyysi silloin?*

J - etupäässä riekkoa ja sitten koppeloa ja mettoa, lintuja syyäkseen. Ja riekothan ne tietenkin möi, vaihtoivat Norjasta tavaraa, ruokaa ja muuta tavaraa.

M - *Mitenkäs, onko siitä tietoa että kun ne perusti sen tilan niin ne joutui maksamaan veroja, niin millä ne maksoivat ne. Maksoivatko ne sen heinässä vai suolakalassa?*

J - Sitä en kyllä tiijä. En ossaa sanoa, mutta heinässä ne ei varmaan pystyny maksamaan, eihän täällä heinä (kasvanu), eikä kalassa, mutta mie luulen että joko lihassa, rahana taikka sitten lintuna.

M - *Oliko se niin, että poronlihana olis voinu maksaa kanssa.?*

J - Joo, luulisin että sekin on käyny. Että ne möi niitä poroja ja rahalla maksettiin, koska ne kuitenkin porokauppaa tekivät.

M - *Mitenkäs sitten se heinäviljely?*

J - Eihän heinäviljelyä (ollu), täällä oli joku lehmä, mutta täällä ei ollu niittyjä ensialkuun ollenkaan, ne vei ruokolle tuonne Kitiseen, 40 kilometriä yli kairan, siellä oli maalaistalo, joka otti talveksi ruokittavaksi ne lehmät.

M - *Muistatko ketä siellä asui?*

J - En, sitä en kyllä muista. Se isä ruukas kertoa, tuota ne aina syksyllä vietiin lehmät pois ja keväällä hajettiin. Kertoi vielä että,... siellä saunottiin kaikki yhtäaika, miehet ja naiset ja lapset, iso sauna oli, kaikki meni saunaan yhtäaika. Sen se ruukas kertoa, on jääny mieleen.

M - *Mitenkäs täällä sitten saunottiin?*

J - Kyllä täällä miehet ja naiset kävi erikseen, mutta ruukas sanoa että niin siellä saunottiin. Laitala se oli, mutten muista kenen talo se oli. Ei tullu kysyttyä, saattoi se joskus mainitakin, mutta ei se jääny mieleen kuitenkaan.

M - *Laitila?*

J - Laitala tai Laiti, kumpi se nyt olikaan.

M - *Onko sitä enää olemassa?*

J - Ei, sehän on nyt altaan alla. Nythän niitä on Tolosessa ja muualla, ovat menneet muualle asumaan. Sitä kylää ei enää ole.

M - *Onni etteivät (Guttorm ja muut) valinneet paikkaa sieltä allasalueelta. Että sinnehän ne olisivat ihan hyvin voineet jäädä.*

J - Ja Sittenhän ne myöhemmin, meidän ukkihan oli erittäin rikas poromies, se teetti nämä pellot kuokalla, niittyjä niin kuin nämä vainiotkin.

M - *Milloinkas tämä tapahtui, minä vuonna?*

J - Se oli ilmeisesti silloin kun ne olivat tulleet tänne, niin sen jälestä. Ettei lehmiä tarvinut viedä ruokolle, että ne saattoivat itte täällä ruokkia, ja sittenhän ne saivat vähän maitoakin kevätpuolella. Koska ei niitä lehmiä voinu tuolta hakea ennenkuin lumi oli sulanu ja tulvajoet piti olla laskenu. Ei voinu aivan heti lähtyä.

M - *Että kesäkuun...*

J - Kesäkuun puolella, että pääsi niitä jokia yli.

M - *Mitenkäs, se Guttormihan kuoli 1899, niin onko ne vainiot tehty ihan vuosisadan alussa, siis Niilon aikana?*

J - Joo, näin mie luulen. Tai näinhän sen on täytyny olla, koska isä (Kuttura Magga) jo muistaa sen että lehmät oli kuitenkin täällä.

M - *Laajennettiinkö naita vainioita sitten myöhemmin. vai onko ne heti ollu näin isot?*

J - Ne vähän laajensi myöhemmin sitten ja niitä mettäniittyjä oli silloin tuoll' ajokivarressa 5 kilometriä, sekin tehtiin sinne Hirvisuvannon raivioon, niin sinne tuli paljon heinää ja tuolla oli nuo heinäniityt, jänkäniityt, niistä niitettiin sitten.

M - *Mitenkäs, kaskellako ne siten teki nämä (niityt)?*

J - Ei, kyllä ne kuokki ja sillä tavalla vähän muokkas, niin ne alko kasvamaan luonnonheinää. Ei sitä kylvetty, mutta sitten kun nuo lehmät tuli niin lehmänlannalla, sehän on voimakas lannote, niin sillain ne laajensivat peltoja kun ne lehmän lantaa sekottivat maahan, niin sehän hirveästi toi heinää.

M - *Sitten vaan niitettiin?*

J - Sitten vaan niitettiin.

M - *Mihin aikaan vuodesta?*

J - Heinäkuussa, sittenkun oli täys heinä, niin niitettiin.

M - *Mitenkä se vesipaikka tuota liittyy tähän. Onko se jotenkin poikkeuksellisen hyvää vesipaikka se kaltio?*

J - Siinä on aivan kaltio ollu. Siinä on ensin kota ollu, muistan että isä kertoi että siinä on kota ollut ja siinä on oikein hyvä kaltio. Niin sen takia ne ensin asettui siihen, mutta nythän on myöhemmin täytetty se kaltio, koska kun asukkaat tuli ja lapset niin ne täytti ja tekivät kaivon, etteivät ne lapset siihen huku eikä.

M - *Se oli aivan luonnonlähde?*

J - Aivan luonnonlähde. Siellähän tulee vielä, mutta se tulee vaan niinkuin pintaa pitkin, mutta jos kaivaais niin siellähän on ollu lähde. On siinä se pintavesi vielä, mutta eihän sieltä syvältä ota kun on täytetty.

M - *Onko niitä lähteitä jotenkin harvassa. Että missä ois niinku seuraava lähinnä?*

J - Tässä, kun rakensimme, monta vuotta tuli, Olaville tulee vieläkin lähteestä vesi paineella. Se on tuolla maanpinnan alapuolella, mutta nyt kun maantie tuli, niin se on kuivunu se lähde. Kun maantie tuli yläpuolelle, niin se lähde kuivas. minullekkun tuli lähteestä vesi. Tästä on kolmesataa metriä matkaa, täältä meiltä. Olvin talo, veljen talo, se on vähän matalammalla, niin siinä on paine suurempi, tietenkin se on kun se on matalampana. Ja meillehän se putki tuli tuota ojaa pitkin ja se aina jäätty. Nythän meillä on

porakaivo. Meillähän oli toistakymmentä vuotta tuo lähdevesi, ja Olaville vielä edelleenkin.

M - *No, onko siinä mittään eroa?*

J - En, onhan se raikkaampaa kuitenkin ja aina kylmää se vesi.

M - *Juhani sanoi, että sillä Guttormilla oli kuollessaan tuhannen poroa. No tiedätkö, että saiko se kerättyä ne porot vasta täällä Sompiossa vai oliko sillä ne mukana kun muuttivat Enontekijöltä?*

J - Kyllä sillä mukana on ollu. Porotokan kanssa ne ovat tulleet tänne. Ne on kaikki nämä tulleet porotokan kanssa ja kasvattaneet ja paimentaneet täällä, (että) porot pysähtyy ja asettuu tänne. Nehän paimensi silloin kesät tuolla tunturissa, ettei laskeneet niitä poroja. Porohan ois menny ja varmaan menikin osa, sillä tavalla aina takaisin tuonne, mutta syksyllä kun lumi tuli, ne kävi hakemassa, mutta porotokan kanssa ne tuli tänne. Eihän ne muuten olis pystyneet asettumaankaan, koska poron(hoitohan) oli se pääelinkeino, porotokka. Ja sen kasvattivat täällä sitten.

M - *Mitenkä kun kerrotaan, että sillä Guttormilla oli vähän sellainen epäilyttävä maine?*

J - Mistä, mie en oikeen, millätavalla?

M - *No, että sillä oli porovarkauksia ja tälleen.*

J - Tää, ei isä koskaan maininnu siitä. Mie oon kyllä kuullu, mutta varmalta taholta en oo kyllä kuullu, mutta eihän se semmmosta ainakaan niin suurta varmasti ole ollu kuin tuolla mikä se onkaan ollu... Mosku, joka on ollu oikeen tosi pororosvo. Kun se merkinkin teki, niin se kaikista merkeistä saattoi muuttaa omaan merkkiin ja siltä venäläisiltä koltilta varasti poroja ja toi tänne.

M - *Missä se asu sitten?*

J - Sehän asui kuule tuossa... siitähän on kirjakin tehty ja sen oikeahan nimi on Hanhivaara, Akseli, Ales vai mikä.

M - *Suomalainen?*

J - Suomalainen, etelästä tullu ja se niitä kolttia... Sehän lähti, tuota nehän koltat kävivät varastamassa täältä niitä tokkia ja ne kun vei sinne Venäjän puolelle eihän niitä sieltä saanu, mutta, sehän oli kuulemma julma, raaka mies, tuota, kun se saavutti ne koltat se ne kaikki tappoi sitten ja tokan otti. Näin ne kertoo tarua, en tiijä. Ja kun se muutamat tappo ne ei enää tohtinu tulla hakemaan niitä poroja. Kun se oli ensin varastanu niiltä ja vaikka ne oli Moskun merkissä, mutta ne teurastivat ja möivät mitä nyt tekivätään... Moskuhan ne säikäytti kun se muutaman tappo, eivät tohtineet tulla enää tänne Suomen puolelle, hakemaan niitä omia poroja, jotka oli Moskun merkissä.

M - *Se vaan kun minä eilen tutkin niitä Ivalon kirkon kirjoja. Niin tämmönen oli kirjoitettu sinne muistutuksiin, sinne Guttormin kohalle. Sakoitettu 1877 porovarkaudesta, 1881 varastetun tavaran säilyttämisestä ja toisen kerran porovarkaudesta 1890...*

J - Sehän ei ole mikään ihme ollu siihen aikaan eikä varmaan tänäkään päivänä, että yksittäisiä tapauksia on. Ja niistä on jääny kiinni. Nehän nykyisinkin jää. Se on aivan selvää, että silloinkin on täytyne olla tuommosia, että syömäporon on ottanu. Ottanu toisen poron lihaporoksi. Niin senhän mie en ihmettele yhtään, jos on joutunu kiinni niin tottakai se on siitä joutunu vastaan.

M - *Niin sitä vaan mietin, ettei se ole kuitenkaan sen takia ole joutunut lähtemään pois Enontekijöltä.*

J - Ei se, se oli tota se, että kun raja suljettiin, Norjan ja Ruottin raja suljettiin. Nehän sai paimentaa (rajan molemmin puolin), niin niille kävi niin ahtaat ne alueet. Se todellinen syy on se.

M - *Rounalassa jutasivat yli rajan?*

J - Niin, sen mie olen kuullu, että eihän se oo ainoastaan tämä vaan niitä tuli Enontekijölle tätä samaa Maggaa ja tuonne Sompioon meni, ettei ne kaikki olis voinu sen takia lähtiä.

M - *Niin, tässä Norjan puolella oli myöskin Maggoja?*

J - Joo, nehän sai vapaasti paimentaa poroja, mutta sitten kun rajasulku tuli niin joidenkin oli pakko lähteä tänne muualle hakemaan, liian ahtaaksi tuli suurille porolaumoille se alue.

M - *Eikö se ollu sillain, että tämä Kuttura oli ensimmäinen pysyvä asutuspaikka, eikä enää kierretty.*

J - Oli, ei kierretty enää, ja tuonne Sompioon ja Enontekiölle meni kans niitä Maggoja.

M - *mutta silloin kun ne tuli Sompioon, ne vielä kiersi.*

J - Joo, mutta osahan jäi sinne, mutta nuo jotka jäi Enontekiölle ne jäi jo sinne. Niitä on kolme veljestä, jotka tuli, näitä meijjän, Niila ja Kuttura ja mikä se olikaan se yks tuolla Enontekijöllä...Heikki.

M - *Muistatki niijjen äitiä?*

J - Niien jotka ensin tuli tänne?

M - *Ei, vaan niien Heikin, Kutturin ja Niilan äitiä?*

J - En muista.

M - *Entäs sitä Guttormin (vahinko: oli tarkoitus sanoa Niilon) oikeeta äitiä?*

J - En muista, Juhani kyllä muistaa varmaan.

M - *Sitä ei nimittäin löydy näistä (Inarin) kirjoista. On vaan että äitipuoli Kaarina.*

M - *Mitenkäs isot laitumet tuommonen 1000 poron tokka tarvii?*

J - Tarkoitatko silloin kun ne tuli tänne? Käytännössä kaikki nämä alueet, sanotaan semmonen 50-60 kilometriä, 100 kilometriä ympärillä nämä alueet ovat olleet näijjen käytössä. Ja tuota, niin tuolta Nunnasesta minäkin tunsin sen miehen, on kuollu jo ajat sitten, oli meidän ukilla pororenkinä. Tuoltakin vetivät tuolta Vuomaselän aidasta 300 poroa, vetivät tänne nuo ukin porot, sano (Jounin tuntema pororenki) heitä oli muitakin, jotka olivat olleet pororenkeinä, mutta hän oli yks, joka oli ollut matkassa, että toivat sitten tänne niitä poroja. Sillähän oli 5-6 renkiä tällä meijjän ukilla.

M - *Nilolla?*

J - Niin, ettei se mikkään pikkuporomies ole ollu.

M - *Ja ne asu (rengit) kans täällä?*

J - Ja ne asu kans täällä.

M - *Missä se oli se erotuspaikka silloin?*

J - Se oli se vanha Vuomaselkä, Lapin paliskunnan puolella, Nelos-tien laidassa. Nykyään siellä on se teurastamo, uus teurastamokin sinne samaan paikkaan laitettu. Tästä on 40, 35 kilometriä suunnilleen sinne. Vuotsosta Ivaloon päin. Se näkyy, Vuomaselkä lukkee. Kun menee etelään niin oikealla puolella, länteen, mutta se ei näy se aita, mutta sinne menee maantie, toista kilometriä se tie. Siellä on vain se uus teurastamo.

M - *Näkykö mitään siitä vanhasta?*

J - Se voi olla, en tiijä. Sie voit piipahtaa siellä, autolla pääsee. Siellä oli aita vielä minunkin aikana. Tuskin on entisöineet.

M - *Minulla on joitain nimiä tässä, löytynyt tuolta verotusluetteloista Oulun arkistosta. Oisko ne sitten niitä renkejä? Niistä ei löydy tietoja oikein muualta. Tämmönen kuin Johan Petter Morottaja, 1891 syntyny.*

J - En tiiä, ketähän muuta siellä on.

M - *Oiskohan se Priitan veli? Vuonna 1912 ollu täällä...*

J - No, sittenhän se on saattanutkin olla.

M - *Sitten,...*

J - Vietojärviköhän se on ollu...

M - *Heikki Walle?*

J - Joo, se on ollu renkinä. (Se on Turun (?)) kanssa asunu... onkohan se samoja Walleja?)

M - *Evert Siivikko?*

J - No se on kyllä ollu, sen kyllä muistan.

M - *Vaimo Kaisa.*

J - Joo, minä muistan kun isä kertoi.

M - *Mitenkä se on sukua näille, Siivikon Ruutulle?*

J - En tiijä.

M - *Mikko Kemppainen?*

J - Joo, Niitä Kemppaisia on ollu kans. Niitä on vieläkin niitä Kemppaisia, se on näijjen isä ollu.

M - *Sitten on ollu Miina Keskitalo piikana?*

J - Jaa.

M - *Sitten on ollut Maria Nikodemus ja Pieti Nikodemus.*

J - No, ne on olleet täällä varmasti silloin renkeinä ja piikana, koska ne oli naisetkin poropiikana. Ja katohan ne on monena vuonna olleet ne rengit etteivät ne samat rengit ole olleet, mutta 5 tai 6 on ollu yhtäaika. Isä ruukas kertoa, että joku tapahtuma, teurastus tai vieneet teurasporoja Norjaan tai joku tuommonen.

M - No, ootko tämmösistä kuullu kun Nils ja Lucia Magga, pojat Olli ja Pauli.

J - Eikö Juhani nuista tiijä.

M - *Sano, että ne olis Orposet.*

J - No, niin se tietenkin saattaa olla.

M - *Niin, niistä veneistä, kuka ne teki?*

J - Nehän teki täällä ne paikalliset aina. Ja Niilahan (Magga) oli veneentekijä. Sitten oli tuo Eiran Jussi, joka asui tästä 40 kilometriä, Ivalon Matissa ja Eiran Aapo, ja nehän oli veneentekijät. Ja sittenhän oli Törmäsessä Tombergin Aukusti, semmosia niin kuin joki... (veneentekijöitä). Veneentekijöitähän oli paljonkin, mutta ei jokiveneiden. Järvivenehän on aivan erillainen kuin jokivene. Kyllä ne on täällä Ivalon varrella asuneet itte tehneet niitä veneitä, mutta minun isä ei kyllä koskaan itte tehny. Se teetti nuilla Eiran... ja saattoi... silloin minun aikanaan ei ennää Niila-vainaa, oli pieniä lapsia, ei joutanu kuin ittelleen tehdä veneen. Niin, että sillä meni niin paljon aikaa siinä taloushommissa, niittää piti ja huoltaa lapset niin se ei tehny enää kuin omaksi tarpeekseen veneet.

M - *Kuinka pitkiä ne sitten oli?*

J - Ne oli suurinpiirtein semmosia 7-metrisiä, kahtapuolta, ei ne sen pitempiä ole. Ja silloin moottoria ei ollu. Nythän voi pitemmät veneet oll akun on moottori, kuljettaa.

M - *Oliko ne kalliita?*

J - Kyllä ne oli tietenkin. Venehän on aina ollu kallis, koska oikeen ammattiveneentekijöitä on ollu hyvin harvassa, joka hyvän veneen tekee. Kyllä niitä veneentekijöitä oli, mutta ei hyviä. Ensinnäkin tuli liian raskaat, eikä ole sitten keviät sauvvoa. Hyvän veneen tekijä pystyi vaatimaan hyvää hintaa. Se on nykyisinkin metri ja 1000 markkaa, jos on 10 metrin vene niin 10 000 markkaa. Se taitaa olla enemmänkin, 13 000–14 000.

M - No miten mentiin tuon joen yli? Oliko semmosia pienempiä veneitä joen yli?

J - No, silloin kun ei ollu siltaa vielä, niin kyläläisten omat veneet... Eihän silloin ollu kuin yksi talo vain (Uusitalo no. 18), tuo vanha talo, joka on nyt Tuomaalla. Siinä asui kaksi perhettä, meijjän perhe asui toisessa päässä ja Niilan perhe asui toisessa päässä. Siinähän oli semmoinen kylmä eteinen. Ja sitten myöhemmässä vaiheessa tuli sitten... tuo TVH laittoi tähän ja tuonne Repojokeen veneen, joka oli niinkuin TVH:n vene.

M - *Muistatko vuotta, suurinpiirtein?*

J - Se ensimmäinen vene, ellen väärin muista niin tuota 1950 tai 1951. Niin se oli. Tässä on kaksi TVH:n venettä ollu.

M - *Ennen maantietä?*

J - Joo, niin tietenkin ennen maantietä. Ja sitähän ei saanut viijä. Sen piti olla tässä lossiveneenä. Silloin ei tarvittu paikallisten asukkaiden venettä. Venettähän tarvittiin kalastukseen ja heinänteossa kun käytiin tuolla jokivarressa